

**POLITECHNIKA
GDAŃSKA**

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY

Imię i nazwisko studenta: **Aleksandra Madajczyk**
Nr albumu: **161999**
Studia drugiego stopnia
Forma studiów: **stacjonarne**
Kierunek studiów: **Gospodarka przestrzenna**
Specjalność: **Zintegrowane Zarządzanie Strefą Przybrzeżną**

PRACA DYPLOMOWA MAGISTERSKA

Tytuł pracy w języku polskim: **Sztuka jako czynnik partycypacyjny w rewitalizacji miasta**

Tytuł pracy w języku angielskim: **Art as a participatory factor in city revitalization**

Potwierdzenie przyjęcia pracy	
Opiekun pracy:	Kierownik Katedry:
<i>podpis</i>	<i>podpis</i>
dr inż. arch. Magdalena Rembeza	prof. zw. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens

Data oddania pracy do dziekanatu:

**POLITECHNIKA
GDAŃSKA**

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY

OŚWIADCZENIE dotyczące pracy dyplomowej zatytułowanej: „Sztuka jako czynnik partycypacyjny w rewitalizacji miasta”

Imię i nazwisko studenta: Aleksandra Madajczyk
Data i miejsce urodzenia: 03.07.1996, Włocławek
Nr albumu: 161999
Wydział: Wydział Architektury
Kierunek: gospodarka przestrzenna
Poziom kształcenia: drugi
Forma studiów: stacjonarne

Świadomy(a) odpowiedzialności karnej z tytułu naruszenia przepisów ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 2018 poz. 1191 z późn. zm.) i konsekwencji dyscyplinarnych określonych w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.),¹ a także odpowiedzialności cywilnoprawnej oświadczam, że przedkładana praca dyplomowa została opracowana przeze mnie samodzielnie.

Niniejsza praca dyplomowa nie była wcześniej podstawą żadnej innej urzędowej procedury związanej z nadaniem tytułu zawodowego.

Wszystkie informacje umieszczone w ww. pracy dyplomowej, uzyskane ze źródeł pisanych i elektronicznych, zostały udokumentowane w wykazie literatury odpowiednimi odnośnikami zgodnie z art. 34 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Potwierdzam zgodność niniejszej wersji pracy dyplomowej z załączoną wersją elektroniczną.

Gdańsk, dnia .....

.....
podpis studenta

---

¹ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce:
Art. 312. ust. 3. W przypadku podejrzenia popełnienia przez studenta czynu, o którym mowa w art. 287 ust. 2 pkt 1–5, rektor niezwłocznie poleca przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego.
Art. 312. ust. 4. Jeżeli w wyniku postępowania wyjaśniającego zebrany materiał potwierdza popełnienie czynu, o którym mowa w ust. 5, rektor wstrzymuje postępowanie o nadanie tytułu zawodowego do czasu wydania orzeczenia przez komisję dyscyplinarną oraz składa zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

STRESZCZENIE

Niniejsza praca magisterska ma na celu wykazanie wpływu sztuki jako narzędzia aktywizującego społeczność w działania rewitalizacyjne oraz wypracowanie rozwiązań modelowych dla obszaru Dolnego Miasta. Opracowanie zostało podzielone na dwie części: badawczą oraz aplikacyjną. Pierwsza z nich zawiera pięć rozdziałów, w których zostały zaprezentowane badania literaturowe oraz studium przypadku. Rozdział 3 zawiera informacje dotyczące rewitalizacji przestrzeni publicznych, jej znaczenia w procesie rozwoju współczesnego miasta oraz kwestii potrzeb mieszkańców. W rozdziale 4 badany jest czynnik partycypacyjny w rewitalizacji miasta na przykładach praktyk partycypacyjnych podejmowanych przez różne miasta Polski m.in. przez Łódź i Warszawę. Rozdział 5 opisuje wpływ sztuki na rozwój miasta, modele rewitalizacji oraz rolę sztuki w świadomości mieszkańców w zakresie możliwości kształtowania miasta. W kolejnym rozdziale została zaprezentowana analiza wybranych praktyk rewitalizacyjnych podejmowanych w przestrzeniach publicznych pod kątem sztuki w Filadelfii, Heerlen oraz Chicago. Dowodzą one, że sztuka może być stosowana bez względu na skalę miasta. Mieszkańcy badanych miast dużo chętniej włączali się w podejmowane działania partycypacyjne, gdy wykorzystano w nich aspekt sztuki. Dodatkowo, pojawienie się sztuki w mieście wpłynęło na niepowtarzalny charakter analizowanych miast oraz wzrost poczucia wspólnej wartości. Działania te pozwoliły na wyjście z nałogów oraz zmniejszenie przestępczości. Dowodzi to, że sztuka wpływa na wzrost efektywności działań rewitalizacyjnych. W części drugiej (aplikacyjnej) skupiono się na wykorzystaniu zdobytej wiedzy w praktyce. Zbadano, w której części Gdańska zastosowanie tego typu rozwiązań przyniosłoby najlepsze efekty. W tym celu przeanalizowano potencjał działań artystycznych prowadzonych na terenie miasta. Wykonane badania pozwoliły na skonkretyzowanie obszaru aplikacyjnego do terenu Dolnego Miasta. Należy jednak podkreślić, że zaproponowanie rozwiązań z udziałem sztuki wiązało się z szeregiem analiz uwarunkowań na tym obszarze m.in. struktury własności, występowania zabytkowych obiektów, ich historii oraz lokalizacji pozarządowych instytucji kulturalnych. Poznanie tych wszystkich kwestii pozwoliło na wyznaczenie potencjalnych obszarów do zagospodarowania pod kątem sztuki. Są to tereny zaniedbane, nieposiadające obiektów małej architektury oraz niezachęcające do spędzania w nich czasu wolnego. Wskazano kierunki zmian artystycznych, które mogłyby zostać podjęte na ich obszarze. Zaproponowano także wprowadzenie działań podwórkowych oraz aplikacji mobilnej. Największy potencjał został wykazany na terenie dawnej zajezdni tramwajowej, która znajduje się w pobliżu odpływu Motławy oraz fortyfikacji bastionowych. Zasugerowano tam zaadaptowanie budynku zajezdni na nowoczesny dom kultury z mediateką, pracowniami artystycznymi oraz otwartą przestrzenią na wydarzenia kulturalne, targi, warsztaty. Dbano, aby zaproponowane działania wpływały na budowanie tożsamości, wzmocnienie integracji mieszkańców oraz wsparcie działań rewitalizacyjnych.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, partycypacja, sztuka

Dziedzina nauki i techniki, zgodnie z wymogami OECD: nauki społeczne, geografia społeczna i gospodarcza, urbanistyka

ABSTRACT

This master's thesis aims to show the influence of art as a tool that activates the community in revitalization activities and to develop model solutions for the Lower Town area. The study was divided into two parts: research and application. The first one contains five chapters presenting literature research and a case study. Chapter 3 contains information on the revitalization of public spaces, its importance in the process of the development of a modern city and the issues of residents' needs. Chapter 4 examines the participatory factor in the revitalization of the city on the examples of participatory practices undertaken by various Polish cities, incl. Łódź and Warsaw. Chapter 5 describes the influence of art on the development of the city, models of revitalization and the role of art in the awareness of residents about the possibilities of shaping the city. The next chapter presents an analysis of selected regeneration practices undertaken in public spaces in terms of art in Philadelphia, Heerlen and Chicago. They prove that art can be used regardless of the scale of the city. Inhabitants of the examined cities were much more willing to join the participatory activities, when the aspect of art was used in them. Additionally, the emergence of art in the city influenced the unique character of the analyzed cities and an increase in the sense of common value. These activities helped to get out of addictions and reduce crime. This proves that art influences the increase in the effectiveness of revitalization activities. The second part (application) focuses on the use of the acquired knowledge in practice. It was examined in which part of Gdańsk the application of such solutions would bring the best results. For this purpose, the potential of artistic activities carried out in the city was analyzed. The conducted research allowed to specify the application area for the Lower Town. It should be emphasized, however, that proposing solutions involving art was associated with a series of analyzes of the conditions in this area, including ownership structure, the presence of historic buildings, their history and the location of non-governmental cultural institutions. Understanding all these issues allowed for the designation of potential areas for development in terms of art. These are neglected areas, without small architecture and not encouraging to spend free time there. Directions of artistic changes that could be undertaken in their area were indicated. The introduction of backyard activities and a mobile application were also proposed. The greatest potential has been demonstrated in the area of the former tram depot, which is located near the outflow of the Motława River and the bastion fortifications. There, it was suggested to adapt the depot building to a modern community center with a media library, art studios and an open space for cultural events, fairs and workshops. Care was taken that the proposed activities had an impact on building identity, strengthening the integration of residents and supporting revitalization activities.

Keywords: revitalization, participation, art

The field of science and technology, in line with OECD requirements: social sciences, social and economic geography, urban planning

SPIS TREŚCI

1. Wstęp i cel pracy	7
2. Wykorzystane metody badawcze	8
3. Rewitalizacja przestrzeni publicznych	9
3.1. Znaczenie rewitalizacji w rozwoju miasta	9
3.1.1. Cele rewitalizacji	11
3.1.2. Typy obszarów zdegradowanych	11
3.1.3. Spirala degradacji	12
3.1.4. Rewitalizacja a gentryfikacja	13
3.2. Narzędzia rewitalizacji	15
3.2.1. Gminny program rewitalizacji	15
3.2.2. Wyznaczenie obszaru rewitalizacji	16
3.2.3. Działania miękkie i twarde	16
3.3. Rewitalizacja przestrzeni publicznych, jako element cyklu przemiany współczesnego miasta	17
3.3.1. Definicja przestrzeni publicznej	17
3.3.2. Przestrzeń publiczna a rozwój miasta	18
3.3.3. Waterfronty	19
3.4. Działania rewitalizacyjne w przestrzeniach publicznych a potrzeby mieszkańców	21
4. Czynniki partycypacyjne w rewitalizacji miasta	24
4.1. Partycypacja społeczna	24
4.1.1. Katalizatory aktywizujące – społeczność lokalna – samorządy	25
4.2. Rola partycypacji w rewitalizacji współczesnego miasta polskiego	26
4.3. Formy i poziomy partycypacji społecznej	27
4.4. Bariery partycypacji	31
4.5. Działania partycypacyjne w kontekście rewitalizacji – przykłady	34
4.5.1. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Łodzi	34
4.5.2. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Warszawy	36
4.5.3. Porównanie działań	39
5. Sztuka w przestrzeniach publicznych w rewitalizacji miasta	41
5.1. Sztuka we współczesnym mieście	41
5.2. Rola sztuki w procesach rewitalizacji	43
5.2.1. Modele rewitalizacji z udziałem kultury	45
5.2.2. Jak ocenić wpływ sztuki na rewitalizację?	46
5.2.3. Efekt kuli śnieżnej	46
5.2.4. Rewitalizacja Bilbao	47
5.2.5. Rewitalizacja w Londynie	48
5.3. Sztuka jako czynnik partycypacji	49
5.3.1. Kreatywny placemaking	50

5.4. Rola sztuki w świadomości mieszkańców w zakresie możliwości współkształtowania miasta.....	52
6. Analiza wybranych praktyk rewitalizacyjnych nadwodnych przestrzeni publicznych pod kątem sztuki	56
6.1. Filadelfia	56
6.2. Heerlen.....	60
6.3. Chicago	63
6.4. Porównanie	66
7. Podsumowanie części badawczej	69
8. Charakterystyka obszaru aplikacyjnego	72
8.1. Gdańsk jako miasto nadwodne	72
8.2. Rewitalizacja w Gdańsku	75
9. Wybrane przykłady działań rewitalizacyjnych w Gdańsku pod kątem sztuki	79
9.1. Interwencje sztuki na terenach postocznioowych	79
9.2. Przykłady interwencji sztuki na terenie Dolnego Miasta	80
9.3. Urban Curtulal Planning	82
9.4. Działania Instytutu Kultury Miejskiej.....	83
9.5. Garnizon Kultury	86
10. Wpływ sztuki na działania partycypacyjne	87
11. Analizy i uwarunkowania obszaru problemowego	91
11.1. Historia i uwarunkowania dzielnicy	91
11.2. Problemy	94
11.3. Potencjał sztuki	95
11. 4. Podsumowanie ankiety „Jak sztuka wpływa na rewitalizację dzielnicy Dolne Miasto?”	99
12. Wybrane rozwiązania dla obszaru problemowego	102
12.1. Wyznaczenie potencjalnych obszarów do zagospodarowania z udziałem sztuki	102
12.2. Kierunki zmian artystycznych.....	104
12.3. Działania „podwórkowe” – PODWÓRKO na DOLNYM	107
12.4. Aplikacja mobilna – Dolne Miasto	109
12.5. Wstępna wizja obszaru dawnej zajezdni tramwajowej	110
13. Podsumowanie.....	112
Wykaz literatury	114
Wykaz rysunków.....	119
Wykaz tabel	122
Załącznik 1 – Dane statystyczne Gdańsk	
Załącznik 2 – Odpowiedzi mieszkańców na ankietę	
Załącznik 3 – Plansza 1	
Załącznik 4 – Plansza 2	
Załącznik 5 – Plansza 3	

1. WSTĘP I CEL PRACY

Przedmiotem niniejszej pracy jest zbadanie wpływu sztuki, jako narzędzia aktywizującego społeczność w działania rewitalizacyjne. Proces rewitalizacji odgrywa bardzo duże znaczenie rozwoju współczesnego miasta. Jego rola wciąż rośnie. Jest to działanie kompleksowe, które wymaga interdyscyplinarnego podejścia wielu dyscyplin naukowych, dlatego zdecydowano się obrać za cel pracy zbadanie relacji pomiędzy: sztuką, rewitalizacją oraz partycypacją.

Jednym z odłamów rewitalizacji jest rewitalizacja społeczna, której zdecydowano się przyjrzeć bliżej. Jest to dziedzina skupiona na działaniach opartych o współuczestnictwo mieszkańców, władz miasta, przedsiębiorców i inwestorów. Niejednokrotnie działania te mają zniwelować wykluczenie i patologie społeczne. Jest to proces niezwykle złożony i skomplikowany. Wymaga odpowiedniego czasu na realizację. Uważa się, że głębsze skutki działań rewitalizacyjnych dostrzegane są po 5 latach, a cały proces nie powinien trwać dłużej niż 25-30 lat [6]. Jednym z niezbędnych elementów rewitalizacji jest partycypacja, w której wykorzystywana jest m.in. sztuka artystyczna. Sztuka we współczesnym mieście odgrywa coraz większą rolę. Nie jest już tylko elementem wizualnym, czynnikiem estetyzującym, który sprawia, że dane miejsce staje się piękniejsze, unikalne, ale także pozwala na zwrócenie uwagi na pewne problemy. Widoczna stała się jej rola naprawcza. Coraz częściej stosowana jest jako narzędzie rewitalizacyjne zdegradowanych terenów.

Praca w szczególności będzie bazowała na analizie przykładów rewitalizacji nadmorskich przestrzeni publicznych pod kątem sztuki oraz działaniach partycypacyjnych, w których została użyta. Zadaniem niniejszego opracowanie jest odpowiedź na 3 pytania badawcze:

1. Jaką rolę pełni sztuka w działaniach rewitalizacyjnych?
2. W jaki sposób sztuka jako czynnik partycypacji wpływa na rewitalizację?
3. Jaką rolę pełni społeczny aktywizm w rewitalizacji miasta?

Forma wyrazu sztuki cały czas się zmienia, co pozwala sądzić, że może być użyta praktycznie we wszystkich dziedzinach nauki. Nie są już to tylko monumentalne posągi, rzeźby czy obrazy, ale twór, który mogą współtworzyć mieszkańcy danego miejsca. Może to sprawić, że miejsce w ten sposób stanie się unikalne, jedyne, niepowtarzalne. Co więcej, może to pozytywnie wpłynąć na budowanie tożsamości zdegradowanych miejsc publicznych, które za sprawą sztuki i lokalnych działań partycypacyjnych przyczyni się do ożywienia danego miejsca nie tylko za sprawą jej mieszkańców, ale także za sprawą osób przyjezdnych, które z chęcią będą odwiedzały atrakcyjne przestrzenie publiczne.

W poniższych rozdziałach zawarto szereg analiz w różnych skalach, które pozwolą na ocenę stanu i jakości praktyk partycypacyjnych oraz rozwiązań systemowych przestrzeni publicznych oraz opracowanie rozwiązań z udziałem sztuki dla obszaru aplikacyjnego.

2. WYKORZYSTANE METODY BADAWCZE

Praca została podzielona na dwie części: badawczą oraz aplikacyjną. W każdej z nich założono wykorzystanie innych metod badawczych. W pierwszej części (badawczej) posłużono się badaniami literatury oraz analizą studiów przypadków, natomiast w części aplikacyjnej zastosowano analizę urbanistyczną oraz badania ankietowe.

Badania literaturowe pozwolą na zgłębienie odpowiedniej wiedzy na temat rewitalizacji partycypacji oraz sztuki. Pomoże to rozwikłać tajniki zakładanych zależności. Badania literaturowe będą oparte zarówno o twórczość polską, jak i zagraniczną, tak aby jak najtrafniej odnieść się do analizowanego problemu. Starano się także wyszukiwać źródła, których autorzy są autorytetami w swojej dziedzinie.

Kolejną założoną metodą w niniejszej pracy jest badanie studiów przypadków. Jest to metoda jakościowa, która pozwala na dokładne przyjrzenie się danemu problemowi w różnych miejscach kraju i świata. Umożliwia określenie celów, motywów, założeń oraz sposób ich realizacji. Następnie daje możliwość oceny uzyskanych rezultatów i określenie w ten sposób, czy dane działanie było opłacalne. Pozwala to także na porównanie podejmowanych działań przez różne jednostki i ich efekty. W kwestii podejmowanego tematu pracy magisterskiej jest jedna z kluczowych metod.

Analiza urbanistyczna daje możliwość poznania lokalnych uwarunkowań terenu, co w kontekście obszaru aplikacyjnego jest bardzo ważnym czynnikiem. Pozwala na zbadanie cech aktualnej zabudowy, która się tam znajduje oraz analizę ich funkcji i parametrów. Jest to metoda, która pozwala na ocenę czy dane rozwiązanie przyjmie się w danym terenie i czy jest w ogóle stosowne.

W celu poznania opinii mieszkańców na temat wpływu sztuki na rewitalizację i partycypację wykorzystano badanie ankietowe. Jest to jedna z technik społecznych, która pozwala ilościowo sprawdzić skalę danego problemu. Poglądy mieszkańców pozwolą na ocenę istniejących rozwiązań na obszarze dzielnicy oraz na tej podstawie opracowanie najtrafniejszego rozwiązania dla terenu aplikacyjnego.

3. REWITALIZACJA PRZESTRZENI PUBLICZNYCH

3.1. Znaczenie rewitalizacji w rozwoju miasta

Instytut Rozwoju Miast podaje, iż 20% terenów zurbanizowanych w Polsce wskazuje się, jako obszary zdegradowane [13]. Takie tereny uległy degradacji w wyniku wcześniej prowadzonych działań. Są wyludnione i słabo zagospodarowane, ale mają bardzo atrakcyjną lokalizację i dlatego są terenami interesującymi z punktu widzenia miasta. Wiele polskich miast zмага się także z problem nierównomiernego rozwoju. Jest to spowodowane tym, iż niektóre z wcześniej wspomnianych terenów są łatwiejsze, a inne zaś trudniejsze do zagospodarowania. Tereny zdegradowane, czyli takie, w których zaobserwowano tzw. stan kryzysowy. Specjalista od rewitalizacji Andreas Billert twierdzi, iż odpowiedzią na ten stan jest rewitalizacja, rozumiana, jako zbiór działań zarządzanych przez jednostki gminne, bazujących na współdziałaniu instytucji administracyjnych z podmiotami społecznymi [2]. Kontynuując ten wątek, zgodnie z Krajową Polityką Miejską 2023 jednym z dziesięciu kluczowych aspektów w rozwoju polskich miast jest właśnie rewitalizacja [67]. Według art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji [103], określa się ją mianem kompleksowych zabiegów, mających na celu odnowienie obszarów zdegradowanych za sprawą zunifikowanych aktywności w kwestiach społecznych, przestrzennych, gospodarczych oraz środowiskowych [103]. Profesor Zuziak natomiast definiuje rewitalizację urbanistyczną, jako zbiór zsynchronizowanych działań, zarówno o charakterze publicznym, jak i prywatnym, które spowodują pozytywne zmiany, odpowiadające wcześniej założonemu programowi, mającemu przeciwdziałać degradacji terenu oraz jego okolicy [111]. Z kolei urbanista Krzysztof Skalski pisze: „*Właściwa definicja określa rewitalizację jako kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranym obszarze, najczęściej dawnej dzielnicy miasta, w powiązaniu z rozwojem gospodarczym i społecznym. Rewitalizacja to połączenie działań technicznych – jak np. remonty – z programami ożywienia gospodarczego i działaniem na rzecz rozwiązania problemów społecznych, występujących na tych obszarach: bezrobocie, przestępczość, brak równowagi demograficznej*” [58 s.1].

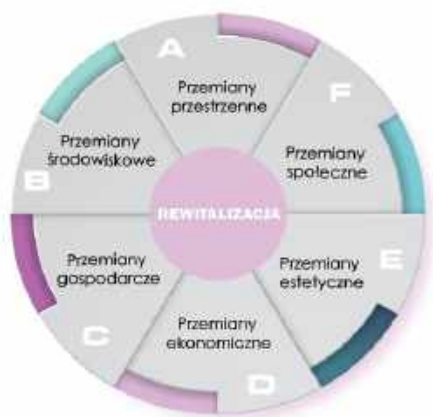
Wiele miast zмага się także z problemami społecznymi oraz patologiami. Można zauważyć wyraźną koncentrację takich zjawisk. Źródłem przytoczonego zjawiska jest beczynność władzy na ewolucję technologiczną, która nastąpiła po roku 1989. Konsekwencją tej transformacji było m.in.:

- zmiana stylu życia społeczeństwa,
- suburbanizacja,
- zwiększony ruch samochodowy,
- łatwy dostęp do nowych technologii,
- niewielki przyrost naturalny, skutkujący coraz starszą populacją.

Wówczas procesy rewitalizacji miały jedynie na celu zmianę wizerunkową na zasadzie remontu danego terenu, nie uwzględniając przemian w społeczeństwie. Koncentrowały się na przemianach infrastrukturalnych. Z biegiem lat sytuacja postrzegania rewitalizacji uległa zmianie.

Władze zdały sobie sprawy, że „nie tędy droga”, mimo zmian estetycznych sytuacja ludności, żyjącej na tych obszarach nie zmieniała się. Nadal zmagają się oni z patologiami i wykluczeniem społecznym. Zmiana była tylko pozorna, a nie likwidowała jej zasadniczego źródła. Było to spowodowane brakiem odpowiedniego kontaktu z mieszkańcami oraz z niewykonaniem szczegółowych analiz, które rzeczywiście przestawiłyby problem zdegradowanego obszaru [57].

Dzisiaj rewitalizacja ma kluczowe znaczenie w rozwoju współczesnych miast. Kompleksowe koncepcje rewitalizacyjne nie tylko zapewniają rozwój społeczno-gospodarczy, ale także pozwalają na przemiany społeczne. Dzięki czemu społeczeństwo zyskuje, oprócz odnowionych przestrzeni, także program naprawczy, który ma zapobiec pogłębianiu się negatywnych zjawisk społecznych opisanych w dalszych podrozdziałach oraz pomaga mieszkańcom ponownie włączyć się w życie miasta. Jest to proces, który wymaga kompleksowych działań i udziału wielu dziedzin naukowych. Na Rys. 3.1 zaprezentowano złożoność tego procesu. Diagram ukazuje, z jakimi typami rozwoju wiąże się rewitalizacja. Wiąże się to najczęściej ze zmianami przestrzennymi rozumianymi, jako chociażby nadanie nowych funkcji czy powstanie nowego układu urbanistycznego. Odbudowa niezbędnej infrastruktury. Ważne są także aspekty społeczne z zagłębi socjologii, których zadaniem jest odbudowa przyjaznego miejsca do życia codziennego. Zbudowanie przyjaznej atmosfery, za sprawą której wizerunek miejsca zostanie „ocieplony”. Kluczową kwestią są także działania zapobiegające pogłębianiu negatywnych zjawisk społecznych, zapobieganie patologiom, rozumianych jako m. in. bezrobocie, nałogi, choroby. Zmiany te powinny się także wiązać ze zmniejszeniem pauperyzacji społecznej [23]. Rewitalizacja to także przemiany gospodarcze. Te działania mają na celu pobudzenie gospodarki zdegradowanego terenu. Wiąże się to z restrukturyzacją podmiotów gospodarczych oraz transformacją obecnie istniejących lub utworzenie nowych powiązań pomiędzy poszczególnymi podmiotami gospodarczymi. Ma to związek także ze zmianami ekonomicznymi. Kolejną sprawą są aspekty środowiskowe. Bardzo ważne jest rewitalizowanie miasta w myśl zrównoważonego rozwoju. Zapewnienie odpowiedniej ilości terenów zielonych, umożliwiających m.in. filtrację powietrza, czy tworzącą barierę dźwiękową. Wszystkie te przemiany niewątpliwie wiążą się ze zmianami estetycznymi, bez których proces by się nie udał [5].

Rys. 3.1. Rewitalizacja jako kompleksowy proces działania
Źródło: opracowanie własne

3.1.1. Cele rewitalizacji

Cele rewitalizacji mogą być różne. Każdy obszar poddawany temu procesowi posiada inne uwarunkowania i problemy. Jednak istnieje pewne podobieństwo podejmowanych działań, które można podzielić według głównego powodu, warunkującego rewitalizację i w ten sposób wyznaczyć następujące cele:

- urbanistyczno-architektoniczne – których priorytetem jest odnowa obszarów lub obiektów architektonicznych, ochrona dziedzictwa czy budowanie tożsamości kulturalnej,
- techniczne – polegające na koncentracji na warunkach technicznych i drogowych, które pozwolą je usprawnić,
- społeczne – ukierunkowane na zapobieganiu patologiom oraz niekorzystnym zjawiskom społecznym, a także budowaniem zaufania i tożsamości,
- ekonomiczne – których głównym zdaniem jest wzrost gospodarczy, połączony z popularyzacją przedsiębiorczości, ewolucją ruchu turystycznego, czy też budowaniem nowych inwestycji komercyjnych,
- środowiskowe – których głównym aspektem jest polepszenie jakości flory i fauny, która została zdegradowana.

Należy pamiętać jednak, że powyższa kategoryzacja celów jest wzajemnie powiązana. Rewitalizacja jest procesem rozległym i mając na względzie jeden główny cel, ma on wpływ również na inne sfery, o których nie można zapomnieć [5]. Rewitalizacja jest zjawiskiem holistycznym. W tym aspekcie można wyobrazić sobie miasto jako *"Złożone systemy obejmujące ludzi, struktury społeczne, instytucje i przedsiębiorstwa, działalność gospodarczą, tereny i ich zagospodarowanie oraz inne elementy środowiska przyrodniczego"* (Regulski 1984: 142). W związku z tym wyniszczenie pewnego terenu w mieście nie jest związane jedynie z jego stanem technicznym, ale należy je traktować, jako rozłam pewnego kompleksu, będącego częścią większej struktury miejskiej.

3.1.2. Typy obszarów zdegradowanych

Istnieją cztery główne typy terenów, które są brane pod uwagę w kontekście rewitalizacji, które zostały przedstawione na Rys. 3.2. Jednym z nich są zdegradowane tereny mieszkaniowe o różnorodnej genezie. Kolejnym typem są zespoły o rozmaitych funkcjach, które cechują się bogatą strukturą wewnętrzną. Mogą to być pojedyncze budynki, jak również bardziej złożona grupa obiektów. Następnie bardzo ważnymi terenami są przestrzenie, które straciły swoją dawną funkcję w wyniku przewrotów. Są to głównie tereny związane z infrastrukturą, czy to techniczną, kolejową, czy przemysłową. Włączają się w nie również obszary dawnych portów, tereny wojskowe oraz waterfronty. Ostatnią już grupą są tereny, które z pewnych względów nie zostały zagospodarowane lub mamy do czynienia z obiektami tymczasowymi. Duża część z nich nie została odnowiona po działaniach wojennych lub nie została brana pod uwagę przy rozwoju miasta. Wszystkie te typy charakteryzują się zaniedbaniem i małą atrakcyjnością.

Rys.3.2. Typy obszarów zdegradowanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykładów prof. dr hab. inż. arch. Piotra Lorensa

Powyższe obszary mogą mieć różny stopień zniszczenia. Rozpoczynając od typowej degradacji materialnej, która objawia się złym stanem technicznym obiektów. Przechodząc przez brak funkcjonalności obszaru, czy problemy pod kątem moralnym oraz kompozycyjnym.

3.1.3. Spirala degradacji

Należy zwrócić także uwagę na pojęcie „spirali degradacji” [86]. Możemy zaobserwować, iż negatywne zjawiska społeczne mają tendencję do pogłębiania się i pociągania za sobą kolejnych. Na Rys. 3.3. zobrazowano ten proces.

W raporcie analiz zagrożeń dla procesu rewitalizacji, wykonanym przez Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, autorzy zauważają wzajemną zależność pomiędzy obiektami o słabej kondycji technicznej, a konsolidacją ludzi o słabej sytuacji materialnej oraz borykających się z problemami społecznymi. Niski standard, jaki oferują takie obiekty powodują, że osoby, które reprezentują wyższy status materialny będą szukały miejsca zamieszkania w atrakcyjniejszym miejscu. Dodatkowo, takie budynki będą oferowały niższe opłaty za wynajem, co przyciąga osoby ubogie. Takie osoby nie będą miały także funduszy, aby zmienić to wnętrze, a za sprawą użytkowania i starzenia się obiektu, efekt degradacji będzie cały czas się pogłębiał.

Kolejną sprawą jest skupienie trudności społecznych oraz patologii, z jakimi na co dzień zmagają się ludzie mieszkający w takich obszarach, a wpływ na opinię publiczną danego obszaru czy dzielnicy. Sytuacja tą dodatkowo utrudnia proces osiedlania się osób, które pozytywnie mogłyby wpłynąć na wizerunek obszaru. Nikt kto może pozwolić sobie na wyższy standard, nie będzie chciał się konfrontować ze swego rodzaju negatywnym wizerunkiem miejsca, które w konsekwencji może pododawać wkluczenie społeczne oraz stygmatyzację ludności.

Istotną kwestią jest także wpływ tego negatywnego obrazu obszaru na decyzje przedsiębiorców, którzy niechętnie lokalizują w takich miejscach swoje pracownie i biura. Takie tereny nie są dla nich zachęcające, ponieważ obawiają się o dobry byt swoich firm, co jest z jednej strony zrozumiałe. Z drugiej strony jednak, powoduje to piętnowanie niekorzystnej wizji terenu, z czym sami mieszkańcy nie są w stanie sobie poradzić.

Istnieje także zbiór relacji jednostronnych, które obserwuje się na obszarach zdewastowanych pomiędzy:

- kondycją techniczną obiektów mieszkalnych, czy zabytków kultury, a niekorzystnym odbiorem terenu,
- brak lokali inwestycyjnych w połączeniu ze słabą siecią transportową powoduje zatrzymanie gospodarki,
- deficyt podłączenia lokali do miejskich sieci infrastrukturalnych(kanalizacja, energia) oraz narastający ruch kołowy powoduje degradację środowiska naturalnego,
- brak przedsiębiorców, którzy mogą zatrudnić osoby ubogie zamieszkałe obszar pociąga za sobą słabe perspektywy zawodowe,
- niskie fundusze związane z najmem nieruchomości skutkują deficytem pieniędzy na prace naprawcze obiektu,
- niski standard obiektów powoduje podtrzymanie niskich cen nieruchomości, a co za tym idzie brak obrotu inwestycji na rynku nieruchomości.

Rys. 3.3. Spirala degradacji obszaru

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu analiz zagrożeń dla procesu rewitalizacji

Powyższe powiązania udowadniają złożoność zjawisk, jakie zachodzą na takich obszarach i mają gruntowny wpływ na proces rewitalizacji. Dowodzi to także, że proces ten ma sens jedynie w formie kompleksowej. W przeciwnym razie chęć naprawy wybranej części obszaru, najprawdopodobniej będzie skutkowała tym, iż ten odbudowany obszar ponownie zostanie zdegradowany, ponieważ nie wyeliminowano wszystkich czynników degradacji, tylko wybrane [86].

3.1.4. Rewitalizacja a gentryfikacja

Warto także podkreślić, że rewitalizacja to nie gentryfikacja, z którą często jest utożsamiana. Są to dwa różne pojęcia, jednak często mylone. Już samo tłumaczenie słowa

gentrification wzbudziło rozbieżności i nie było taką prostą sprawą, jak mogłoby się z pozoru wydawać. Według Sylwii Kaczmarek [60] jest to uszlachetnienie. Z kolei zdaniem Jadach-Sepiolo [52] gentryfikacja tłumaczona jest jako uszlachcenie. W przypadku Lisowskiego [72] natomiast jest to elityzacja. Przechodząc do definicji, gentryfikacja w literaturze rozumiana jest jako proces zajmowania zdegradowanych obiektów i ich sukcesywną odnowę przez klasę średnią i wyższą. Najczęściej są to ekskluzywne apartamenty. Zjawisko to często prowadzi do wyparcia rdzennej ludności poprzez wzrost funduszy jaki są zmuszeni płacić za mieszkanie. Należy zdać sobie sprawę, że w tym aspekcie jest to zjawisko negatywne. Zdążają się także obiekty opustoszałe, w których gentryfikacja jest pozytywna i stanowi bodziec do rozwoju. Gentryfikacja ma charakter rynkowy, natomiast rewitalizacja jest głębszym procesem zaplanowanym przez władze miasta [86]. Ponadto, gentryfikacja nie jest działaniem celowym, najczęściej podyktowana jest przez interesy własne inwestorów tzw. gentryfierów, którzy chcą posiadać w swojej ofercie unikatowy obiekt w atrakcyjnej lokalizacji, która dotąd nie została zauważona przez innych przedsiębiorców. Dalszą różnicą między tymi dwoma pojęciami jest granica obszarowa. Otóż, proces gentryfikacji zamyka się tylko na obszary położone w okolicy centrum miasta, natomiast rewitalizacja może być wykonana wszędzie. Co więcej, gentryfikacja nie powoduje zmian społecznych, przez co rewitalizacja uzyskuje nadrzędną pozycję w stosunku do gentryfikacji. Jednak jest ona jednym z narzędzi, które może być traktowane jako atrakcyjne dla miasta z powodu braku środków finansowych, które miasto musi w nie lokować [53]. Według autorki tekstu „Rewitalizacja a organizacja przestrzeni miejskiej” [59] gentryfikacja jest składnikiem procesu rewitalizacji. Jednak trzeba przyznać, iż obydwie pojęcia: rewitalizacja i gentryfikacja są związane z terenami zdegradowanymi, więc pewnie stąd wywodzą się pomyłki w nazewnictwie tych procesów [102].

Procesu gentryfikacji nie da się jednoznacznie ocenić jako zły lub dobry. Jest to zależne od specyfiki, uwarunkowań danego obszaru, czy popytu na rynku nieruchomości. Korzyści jakie mogą płynąć z gentryfikacji to:

- naprawa istniejącej zabudowy – głównie przez sektor prywatny,
- napływ ludności,
- eliminację niezagospodarowanych terenów,
- zmniejszenie zjawiska suburbanizacji,
- zmianę wizerunku przestrzeni,
- wzrost gospodarczy.

Z kolei przyglądając się negatywnym zjawiskom jakie może pociągać za sobą ten proces, warto zwrócić szczególną uwagę na problemy mieszkańców, którzy dotychczas zamieszkiwali ten teren, którzy zostaną przesiedleni. Społeczne skutki takich decyzji mogą wyrzucić negatywne piętno nie tylko dla mieszkańców, ale i dla całego miasta. Jednak wszystko zależne jest od aktorów, biorących udział w tym procesie.

W przypadku Polski współczynnik gentryfikacji jest mniejszy niż w krajach Europy Zachodniej. Wiąże się to pośrednio z faktem, iż odsetek osób wynajmujących mieszkania jest niższy niż u naszych sąsiadów. W innych krajach natomiast katalizatorem do gentryfikacji stały się inwestycje infrastrukturalne, które znacząco wzmacniały ten proces [86].

3.2. Narzędzia rewitalizacji

Ze względu, iż obszar aplikacyjny zlokalizowany jest w Polsce, przeanalizowano narzędzia rewitalizacji stosowane w naszym kraju. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji [103] zakłada, iż dla obszaru rewitalizacji sporządzany jest gminny program rewitalizacji, który jest podstawowym narzędziem tego procesu. Wprowadza także działania partycypacyjne, które mają zapewnić uczestnictwo mieszkańcom w rewitalizacji.

3.2.1. Gminny program rewitalizacji

Rewitalizacja jest działaniem długofalowym, dlatego wymaga spójnej wizji. Jest to sprawdzian dla władz gminnych, która za sprawą instrumentów operacyjnych i planistycznych ma przełożyć wizję na realne działania, które mają doprowadzić do określonego celu. Nie jest to zadanie łatwe. Wymaga szerokiej wiedzy ekspertów, wielu analiz oraz kompleksowego podejścia. Głównym narzędziem rewitalizacji w Polsce jest program rewitalizacji, który jest tworzony przez poszczególne gminy. W tym dokumencie zawarte są wszelkie informacje dotyczące tego przedsięwzięcia. Zaczynając od dogłębnej analizy gminy, spójność programu z innymi działaniami prowadzonymi przez jednostki samorządu terytorialnego, przez cele, wizję, spis wszystkich przedsięwzięć, sposób monitorowania, po sposób finansowania.

Na Rys. 3.4. przedstawiono 5 najważniejszych cech gminnego programu rewitalizacji. Powinien on być kompletny, co oznacza, iż musi zawierać wszystkie elementy określone w ustawie [103]. Ponadto, odznacza się synergią prowadzonych działań i projektów w sposób integralny, wielokierunkowy. Powinien skupiać się na wyznaczonym obszarze i za sprawą współpracy pomiędzy przedsiębiorcami, władzami miasta i mieszkańcami, doprowadzać do ożywienia i spójności przestrzenno-funkcjonalnej terenu.

Rys. 3.4. Cechy gminnego programu rewitalizacji
Źródło: opracowanie własne na podstawie [54]

3.2.2. Wyznaczanie obszaru rewitalizacji

Pierwszym etapem jest wybranie obszaru zdegradowanego, a następnie strefy lub stref, tworzących obszar rewitalizacji, który ma być poddany procesowi. Działanie to jest poprzedzone szerokimi analizami wskaźnikowymi terenu. Badanie dotyczy koncentracji niekorzystnych zjawisk społecznych, takich jak bezrobocie, przestępczość, ubóstwo, a także innych o których mówi art. 9 ust. 1 ustawy z dnia z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji [103]. Ponadto charakteryzuje się występowaniem przynajmniej jednego z niekorzystnych relacji na tle:

- gospodarczym – ujawniające się m.in. w nikłej przedsiębiorczości obszaru,
- środowiskowym – wiążący się z zanieczyszczeniami gruntu, które są realnym zagrożeniem dla mieszkańców,
- przestrzenno-funkcjonalnym – związanym z niedostateczną jakością stanu technicznego infrastruktury lub jej braku, a także z niskim poziomem świadczonych usług podstawowych,
- technicznym – związanym z niską jakością budynków o funkcji mieszkaniowej.

Po wskazaniu obszarów zdegradowanych, wybiera się obszar rewitalizacji. Zgodnie z ustawą [103], teren ten musi zawierać nie więcej niż 20% powierzchni gminy, a także liczba ludności przekracza 30% wszystkich mieszkańców gminy.

W przypadku terenów niezamieszkałych, mogą one być włączone jedynie, gdy ich dołączenie do programu rewitalizacji spowoduje hamowanie rozwoju negatywnych zjawisk społecznych, które wymieniono wyżej.

3.2.3. Działania miękkie i twarde

Cele rewitalizacji mogą być realizowane w sposób dwojaki za sprawą działań twardych i miękkich. Pierwsze z nich skupiają się na polepszeniu jakości budynków, połączeń transportowych. W ich skład wchodzi wszelkiego rodzaju remonty, przebudowy, budowa nowych obiektów, ścieżek pieszych oraz niezbędnej infrastruktury z nimi związanej. Krótko rzecz ujmując są to zabiegi materialne, które możemy zaobserwować „gołym okiem”. Najczęściej związane z układem przestrzennym. Przykłady takich działań zostały zaprezentowane na Rys. 3.5.

Rys. 3.5. Przykłady działań twardych – a) NOSPR w Katowicach, b) Manufaktura w Łodzi
Źródło: a) https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowa_Orkiestra_Symfoniczna_Polskiego_Radia_w_Katowicach
b) <https://www.podrozepoeuropie.pl/manufaktura-centrum-handlowe-lodz/>

Drugie zaś, skupiają się na aspektach i relacjach społecznych. Do tych działań należy zaliczyć przedsięwzięcia związane z integracją ludności wykluczonej, spotkania z ekspertami, jak przygotować się i podjąć pracę, szkolenia, aby podnieść ich kwalifikacje, spotkania z kulturą, zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży. Przykłady zostały zaprezentowane na Rys. 3.6. Są to działania niezbędne do przeprowadzenia kompleksowej rewitalizacji, która ma sprawić, że na zdegradowany obszarze na nowo zacznie tętnić życie. Często prowadzą do powstania specjalnych organizacji pozarządowych. Ich celem jest zapobieganie wykluczeniu społecznemu.

Rys. 3.6. Przykłady działań miękkich – a) sadzenie drzew, b) organizacja zabaw dla dzieci
Źródło: <https://expo2022.uml.lodz.pl/rewitalizacja/rewitalizacja-w-pigulce/w-polsce/>

Bardzo ważne jest zachowanie balansu pomiędzy tymi dwoma typami działań, które powinny być odpowiednio skoordynowane w Gminnym Programie Rewitalizacji. Jest to jedyna droga, aby przyczyny rewitalizacji nie odnowiły się ponownie po kilku czy kilkunastu latach [27]. Nacisk na projekty zintegrowane jest kluczowy.

3.3. Rewitalizacja przestrzeni publicznych, jako element cyklu przemiany współczesnego miasta

3.3.1. Definicja przestrzeni publicznej

W myśl ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [104], obszar przestrzeni publicznej jest pojmowany jako teren, który ma istotny wpływ w zaspokajaniu potrzeb ludzi, który powoduje polepszenie jakości życia oraz wspomaga interakcje między ludźmi. Charakteryzuje się określonym położeniem oraz szczególnymi cechami urbanistycznymi, które deklaruje studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

W ujęciu społeczno-ekonomicznym jest to dobro wspólne, które jest ogólnodostępne dla wszystkich ludzi, co stanowi o jego aspekcie publicznym [61]. Jest kształtowana w myśl zasad i wartości społecznych, które pozwolą na podniesienie jakości życia mieszkańców.

Przestrzeń publiczna składa się z:

- ulic,
- alej,
- placów,

- skwerów,
- bulwarów,
- terenów zielonych,
- ścieżek pieszych,
- ciągów rowerowych [107].

3.3.2. Przestrzeń publiczna a rozwój miasta

W rozwoju współczesnego miasta coraz większą uwagę zwraca na aspekty jakościowe tejże przestrzeni. Są to tereny cenne dla miasta. Przyciągają nie tylko mieszkańców, ale także turystów. Inwestorzy poszukując odpowiedniego miejsca dla swojej inwestycji kierują się także jakością reprezentowaną przez otoczenie, a w nim standard jaki reprezentują sobą przestrzenie publiczne. Miasto stara się sprostać tym wymaganiom, zapewniając coraz lepsze warunki mieszkaniowe, zatrudnienia oraz spędzania czasu wolnego [106]. Ponadto, miejsca publiczne są ważne dla miasta ważna z punktu widzenia środowiska, kultury i gospodarki oraz co za tym idzie zrównoważonym rozwojem. To ona pozwala na przewietrzanie miasta oraz na swobodne docieranie promieni słonecznych w często bardzo wysokiej gęstości przestrzeniach miejskich [85]. Na Rys. 3.7. przedstawiono związek pomiędzy rozwojem miasta a rozwojem przestrzeni publicznych. Można z niego wywnioskować, że im więcej wydarzeń w przestrzeni publicznej, tym miasto staje się atrakcyjniejsze oraz odwrotnie – im miasto bardziej stawia na rozwój, tym ładniejsze przestrzenie publiczne.

Rys. 3.7. Relacja pomiędzy przestrzenią publiczną a planowaniem przestrzennym
Źródło: opracowanie własne na podstawie [85]

Przestrzenie publiczne są niejako „szkieletem” współczesnego miasta, których rolą jest wsparcie ruchu komunikacyjnego oraz utworzenie przestrzeni do interakcji międzyludzkich,

co wpływa na wizerunek danego miejsca. Wówczas, te przestrzenie stają się wizytówką dzielnicy. Stanowią podstawę identyfikacji i tożsamości, zarówno dla mieszkańców obszaru, jak i dla osób przyjezdnych [107].

Na podstawie wypowiedzi prof. Zuziaka możemy stwierdzić, iż tworzenie przestrzeni publicznych jest podstawą rewitalizacji. W ramach tego procesu owych przestrzeni wcielona zostaje w życie główne zadanie rewitalizacji – kompleksowe działania przestrzenne, społeczne, gospodarcze. Zapoczątkowanie czynności rewitalizacyjnych przez miasto, daje wyraźny zielony sygnał dla właścicieli firm, że lokalizowanie swoich działalności w tym obszarze obarczone jest mniejszym ryzykiem oraz jest to dla nich pewien czynnik motywujący.

Mechanizm działań prowadzonych przez miasto może być różny. Ich podstawą jest często wykluczenie transportu samochodowego i propagowanie ruchu pieszego (Rys. 3.8). Obydwie postawy prowadzą do podniesienia jakości przestrzeni. Jednak polskie miasta podczas rewitalizacji tych przestrzeni cały czas borykają się z problemem fragmentaryzacji. Istnieje wiele przypadków, w których władze lokalne decydują się na spowolnienie lub wykluczenie ruchu kołowego tylko na wybranej części, jednocześnie nie subordynując układu komunikacyjnego do tego posunięcia np. przez przekierowanie ruchu na obwodnicę.

Ważnym czynnikiem w procesach rewitalizacyjnych przestrzeni publicznych jest wykorzystanie dziedzictwa kulturowego terenu. Z racji tego działania rewitalizacyjne będą powiązane niewątpliwie z zarządzeniami konserwatorskimi. Wyeksponowanie tych zasobów oraz pobudzenie tożsamości mieszkańców są podstawowymi celami rewitalizacji. Pozwala to na pobudzenie turystyki. Podróżni chętnie będą odwiedzali urokliwe zakątki miasta związane z historią.

Rys. 3.8. Likwidacja transportu kołowego wspomaga ekspozycję zabytków

– a) stare miasto w Krakowie, b) stare miasto w Poznaniu

Źródło: a) https://krakow1.pl/articles/stare-miasto_62.html

b) <https://plus.gloswielkopolski.pl/tag/stare-miasto-poznan>

3.3.3. Waterfronty

Szczególną grupą przestrzeni współdzielonej są fronty wodne. Są to tereny, które zostały „oddane miastu” po ewolucji gospodarczej, jaka nastąpiła w XX wieku. Proces ten, w wyniku kryzysu ekonomicznego oraz występowania dużych obszarów przemysłowych w strukturze miasta, doprowadził do „odprzemysłowienia” stref nadmorskich. Wraz z rosnącą konkurencją oraz skokiem technologicznym wiele gałęzi przemysłu upadło, czego konsekwencją były tereny zdegradowane, idealnie nadające się do procesu rewitalizacji [76]. Tereny te najczęściej były

niedostępne dla społeczności oraz miały małe walory estetyczne. Jednak gasnący proces industrializacji pozwolił na wykorzystanie nabrzeży w inny niż doczasowy sposób. Potencjał takich przestrzeni publicznych jest bardzo duży. Mają one, bowiem atrakcyjną lokalizację i mogą stanowić magnes dla turystów i mieszkańców. Są to także tereny atrakcyjne dla mieszkalnictwa i dla przedsiębiorców [107].

Rys. 3.9. Przykłady rewitalizacji waterfrontów – a) Rotterdam, b) Docklands
Źródło: <https://www.lonelyplanet.com/articles/the-vibrant-waterfront-of-rotterdam>
<https://www.timeout.com/melbourne/things-to-do/waterfront-city>

Jednym z pionierskich przykładów rewitalizacji portów jest nabrzeże w Rotterdamie (Rys. 3.9a). Za sprawą budowy kanału Nieuwe Waterway w 1872 roku, miasto zostało otwarte na Morze Północne, co rozpostarło nowe perspektywy dla działalności portowej. Od tej chwili port sukcesywnie oddalał się od miasta w stronę morza. Do tego doszły zmiany technologiczne, związane zarówno ze statkami, jak i sposobem ich przeładunku. Spowodowało to powstanie niewykorzystanych terenów nadwodnych [44]. Władze miejskie postanowiły wykorzystać ten teren w swojej strategii. Przemiana obszaru miała głównie opierać się o: ożywienie nabrzeża, budowie obiektów o charakterze komercyjnym, mieszkalnym oraz transportowym, połączonym z rozwojem kultury i sztuki. Zrezygnowano w ten sposób z dotychczasową monofunkcyjnością obszaru. Filarem programu rozwoju miał być obszar Kop van Zuid, ze względu na lokalizację oraz rozmiar terenu. Koncepcja ta miała podnieść wizerunek miasta [73]. Obecnie waterfront zabudowany jest ciekawymi obiektami o charakterze kulturalnym i rozrywkowym. Znajdziemy tam m. in. aquapark, muzea, galerie sztuki, teatr czy przystanie morskie. Władze budując plan rewitalizacji tego obszaru nie zapomniały jednak o nadwodnej tożsamości miasta [94]. Istotne pozycję zyskał obszar Wilhelminapier, półwysep na rzece Nieuwe Maas, który stał się wizytówką miasta za sprawą wieżowców, tworzących imponującą panoramę miasta (Rys. 3.10).

Rys. 3.10. Wilhelminapier

Źródło: <https://www.cityguiderotterdam.com/things-to-do/sights/wilhelmina-pier-rotterdam/>

Drugim przykładem są Doki londyńskie (Rys. 3.11). Początkowo plany restrukturyzacji zakładały zmiany poszczególnych części Doków bez połączenia funkcjonalnego i urbanistycznego. Jednak w latach 1968-73 przystąpiono do utworzenia kompleksowej koncepcji rozwoju terenów nadwodnych. W jej zakresie szczególną pozycję miał mieć obszar St. Kathrine Dock. Ze względów finansowo-administracyjnych nie udało się jednak doprowadzić do skutku tego procesu. Następnie w połowie lat 70 XX wieku ponownie przystąpiono do opracowania Strategii Rozwoju Doków. Kanalizatorem obszaru miał być London Docklands Development Corporation. Była to organizacja pozarządowa, która miała wspomóc proces rewitalizacji doków. Organizacja przyjęła tzw. ramy działania (development framework), w ramach których odrestaurowywano mosty, nabrzeża, a także z dużą uwagą organizowano tereny zielone. Ustalono 16 stref konserwatorskich. Dużą rolę odegrał także Canary Wharf, którego główną funkcją były cele komercyjne. Z biegiem czasu zaczęły pojawiać się braki transportowe, które uniemożliwiały sprawną komunikację do Canary Wharf. Barierą była tutaj rzeka Tamiza oraz trudna struktura wodna doków. W związku z tym przedłużono linię metra – Jubilee Line; oraz powstało nowe lotnisko. Niestety, działania te nie były wystarczające. Postanowiono, więc zbudować obiekty mieszkalne o wysokim standardzie. Działanie to, pozwoliło na przemieszanie dotychczasowej ubogiej ludności z ludźmi wyższej sfery [73]. Zaczęto także większą uwagę zwracać na dziedzictwo kulturowe obszaru. Stworzono nowe miejsca pracy, przestrzenie publiczne, place zabaw. Było to pierwsze tego typu kompleksowe podejście. Nie w każdym miejscu osiągnięto zakładane cele, lecz cały proces oceniany jest za bardzo pozytywnie [40].

Rys. 3.11. Obecny krajobraz Docklands

Źródło: <https://rg-group.co.uk/what-were-the-pros-and-cons-of-the-london-docklands-development/>

3.4. Działania rewitalizacyjne w przestrzeniach publicznych a potrzeby mieszkańców

Proces rewitalizacji pociąga za sobą ustawowo działania partycypacyjne. Jest to proces niezbędny przy tego typu procesie. Ustawa [103] wyraźnie zaznacza korzyści płynące z tego tytułu. Proces rewitalizacji pozwala nie tylko na zmiany fizyczne, ale także społeczne. Stanowi podstawę do zmian w zakresie wyeliminowania niekorzystnych zjawisk społecznych, takich jak m.in.: przestępczość, nałogi, bezrobocie.

Jak już wcześniej wspomniano rewitalizacja jest procesem kompleksowym i można rozpatrywać ją pod wieloma kryteriami. Istotny jest czynnik społeczny [1]. Podemski w swoich rozważaniach zaznacza kluczowy aspekt, jakim są konsultacje społeczne. W poniższej tabeli na przykładzie Łodzi i Poznania porównano jak wpływa relacja władz miasta ze społeczeństwem w finalnym efekcie procesu i konfliktów, które mogą rodzić się w trakcie działań.

Tabela 3.1. Porównanie działań konsultacyjnych prowadzonych w Łodzi i Poznaniu

LP.	WSKAŹNIK	Rewitalizacja w Łodzi	Rewitalizacja w Poznaniu
1.	Jednostka opiniująca - ustalenie obszaru	1. W skali całego miasta władze miasta samodzielnie obrały obszary rewitalizacyjne, bez opinii mieszkańców. 2. Dla ustalonych terenów konsultacje społeczne na temat potrzeb mieszkańców.	1. Władze po analizie miasta, wybierają tereny podlegające rewitalizacji i zasięgają opinii społecznej (wskazano ulice: Główną, Północną Grobla, Starą Rzeźnię, Starą Gazownię). 2. Miejscowa ludność sama wskazuje tereny zniszczone (wskazano ul. Wilda, Główna, Chwaliszewo, Stara Rzeźnia, Grobla, Śródka, Łazarz i Jeżyce).
2.	Cel konsultacji	Obszar Centrum Manufaktura – konsultacje nie zostały zaplanowane. Teren - Księży Młyn – zasięgnięcie opinii mieszkańców o działaniach rewitalizacyjnych w tym obszarze, analiza gotowości i potrzeb.	Celem konsultacji było poznanie zdania mieszkańców o najbardziej zdegradowanych obszarach pod względem społecznym, kulturowym, ekonomicznym i architektonicznym, a także poznanie oczekiwań w związku z nimi.
3.	Sposób konsultacji	Obszar Centrum Manufaktura – konsultacje nie zostały zaplanowane. Teren - Księży Młyn – przed wystartowaniem działań rewitalizacyjnych, Wydział Strategii i Analiz UM Łodzi wynajmuje firmę badawczą, która wykonuje sondaż wśród mieszkańców domów rodzinnych.	Terenowe konsultacje uliczne – przekaz słowny przez studentów socjologii i innych kierunków społecznych. Lokalna prasa (ulotki), radio, telewizja, bannery i ulotki wyłożone w punktach konsultacyjnych.
4.	Kryteria	Ograniczone kryteria na użytek inwestora i urzędu miasta np. pytania były tak konstruowane, aby zachęcić mieszkańców do opuszczenia Księżego Młyna i zamieszkania w innej dzielnicy, oddalonej od centralnej części miasta.	Lokalna społeczność tworzy kryteria: estetyczne, socjalne, ekologiczne, kryminogenne, inwestycyjne; wraz z uzasadnieniem wyboru.
5.	Konflikty	Spór między mieszkańcami a władzami miasta na temat zachowania	Brak konfliktów.

LP.	WSKAŹNIK	Rewitalizacja w Łodzi	Rewitalizacja w Poznaniu
		własności lokali na Księżym Młynie i przeprowadzenia się.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie artykułu naukowego rewitalizacja miast w kontekście zrównoważonego rozwoju [100]

Wnioski z przeprowadzonych analiz są następujące:

- przekonanie mieszkańców na temat podjętych działań można zmienić jedynie za sprawą rozmowy,
- konsultacje niekiedy są prowadzone jedynie w celu informacji – miasto z góry wie, jaką podejmie decyzję, niezależnie od mieszkańców – fasadowość działań,
- władze miasta powinny wspólnie z lokalną społecznością podejmować decyzję na temat priorytetów rewitalizacji, jej obszaru, czy podejmowanych działań,
- samorządy, które rzetelnie podchodzą do tematu są w stanie uniknąć konfliktów oraz uzyskać wiarygodność ze strony lokalnej.

Można więc mówić o partycypacyjnym modelu rewitalizacji. Pojęcie to zostało pierwszy raz wprowadzone na Uniwersytecie Zielonogórskim. Model ten odpowiada trzem kryteriom:

- zapewnia zaangażowanie społeczne,
- wpisuje się w lokalne wizje rozwoju,
- odpowiada wymaganiom prawnym.

Zastosowanie tego modelu pozwala na uzyskanie jak najlepszych efektów i najbardziej długofalowych działań procesu rewitalizacji. Autorka książki *Partycypacja w rewitalizacji* [26] popiera swoją tezę następującymi argumentami:

1. Liczniejsza grupa respondentów - > lepsza diagnoza terenu(bardziej szczegółowe dane, analiza problemów).
2. Dogłębna analiza problemów lokalnej społeczności -> lepszy program rewitalizacyjny.
3. Włączanie społeczności w jak najwięcej działań -> większa tożsamość i aktywizm.
4. Liczny udział społeczności -> odpowiedź na potrzeby terenu.
5. Liczniejszy udział wykluczonych grup społecznych -> długoterminowość i kompleksowość podjętych działań.

Model jest oparty o zasadę zrównoważonego rozwoju, teorii kapitału ludzkiego oraz koncepcję „miasta szczęśliwego”. Wszystkie te trzy aspekty pozwoliły stworzyć kompleksowy model działania [26].

W dalszym rozdziale proces partycypacji zostanie przedstawiony bardziej szczegółowo.

4. CZYNNIK PARTYCYPACYJNY W REWITALIZACJI

4.1. *Partycypacja społeczna*

Idea współpracy pomiędzy społeczeństwem a władzami samorządowymi nie powinna nikogo dziwić. Jest to jedna z głównych form dialogu społecznego, który ma skutkować wspólnie ustalonym rozwiązaniem, koncepcją czy wizją. Przytoczony wyżej dialog jest także prawem o którym mówi sama Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej [66]. Każdy obywatel ma prawo do uzyskania dostępu do informacji, wyrażenie swoich poglądów na temat władzy, współdziałania, czy wpływu na tworzenie prawa [66]. Wnioskiem jaki z tego płynie, jest fakt, iż związek między obywatelami, a władzami miasta, zobowiązuje obie strony do współpracy [78]. Jest to także jeden z priorytetów Unii Europejskiej. Także ustawa o rewitalizacji [103] zakłada obecność działań partycypacyjnych jako jeden z jej fundamentów.

Partycypacja społeczna stanowi uczestnictwo lokalnej społeczności w tworzeniu i wypełnianiu polityki miasta [9] oraz ustalaniu decyzji dotyczących ich samych [78]. Możemy wyróżnić dwa rodzaje partycypacji – horyzontalną i wertykalną. Pierwsza z nich nawiązuje do działań podejmowanych przez różne środowiska np. lokalne grupy obywatelskie, wolontariat, czy organizacje o typie pozarządowym w celu dojścia do wyznaczonych, wspólnych zamierzeń. Z kolei druga – wertykalna, odpowiedzialna jest za włączanie społeczeństwa i władz publicznych w czynności, których twórcami są władze samorządowe. Z kolei według Kazimierczaka [63] podział ten wygląda nieco inaczej. Autor wyróżnia 3 rodzaje partycypacji: społeczną, obywatelską oraz obligatoryjną. Pierwsza z nich, to inaczej horyzontalna opisana wyżej. Jako obywatelską określa partycypację wertykalną, lub nazywaną także w literaturze jako publiczną. Natomiast jeśli chodzi o obligatoryjną, to autor rozumie przez nią partycypację obowiązkowo nałożoną przez organy państwowe.

Ogólnie rzecz ujmując partycypacja może być określana jako społeczne angażowanie się obywateli w działania, podejmowane przez rząd w ich obrębie, dzielnicy, czy obszarze, w którym żyją i utożsamiają się każdego dnia [78].

Zgodnie z ideą Krajowej Polityki Miejskiej [78], partycypacja ma za zadanie:

- poprawę relacji władza – obywatele,
- zwiększenie poczucia tożsamości z miejscem zamieszkania,
- ulepszenie procesu rządzenia miastem, reagowanie na potrzeby mieszkańców, zyskanie wiarygodności przez obywateli,
- uzyskanie aprobaty w stosunku do podejmowanych działań w przestrzeni miejskiej,
- informowanie i pozwolenie na zrozumienie zmian zachodzących w mieście,
- umożliwienie rzeczywistego uczestnictwa obywateli w procesach decyzyjnych.

W obecnych czasach w naszym kraju partycypacja społeczna budzi wiele kontrowersji. Są one skutkiem oczekiwań, jakie są w niej pokładane zarówno przez mieszkańców, jak i lokalne samorządy. Wiąże się to także z poczuciem niepokoju, związanym z realizacją tego procesu. Charakterystyczny staje się elastyczny model podejmowania decyzji, bazujący

na stworzeniu przyjaznej atmosfery do współpracy, skutkująca osiągnięciem wspólnie wyznaczonych celów [42].

Według Gawrońskiego „partycypacja społeczna ... jest formą dialogu społecznego i traktowana jest jako zinstytucjonalizowany środek rozwiązywania konfliktów społecznych występujących na terenie miasta” [20 s.145].

Wzajemna relacja pomiędzy obywatelami, a władzami miasta posiada także nazwę „lokalne partnerstwo”. Cele tego zgrupowania możemy podzielić na: ideologiczne i operacyjne. Pierwsze z nich są związane z wcześniej wspomnianym prawem demokracji, które zapewnia Konstytucja RP, z formowaniem odpowiedzialnego społeczeństwa, które utożsamia się z miejscem, w którym żyje; a także do uczynienia lokalnych wspólnot, jako podmiotu do dyskusji. Z kolei cele operacyjne są ukierunkowane na działania związane z stworzeniem wspólnej koncepcji danego terenu, czy też z jego realizacją. Jest to narzędzie mobilizacji dla obydwu stron – miasto-mieszkańcy [70].

4.1.1. Katalizatory aktywizujące – społeczność lokalna – samorzady

Warto w tym miejscu zastanowić się nad definicją społeczności lokalnej. Każdy intuicyjnie wie, o kogo chodzi, jednak warto to sprecyzować. Są to mieszkańcy określonego terytorium, którzy odznaczają się następującymi cechami:

- silna więź z ludźmi i obszarem, w którym się mieszka,
- poczucie wspólnoty,
- przekonanie o pewnej odrębności w stosunku do innych (dzielnic, miast),
- odznaczanie się indywidualnymi cechami,
- różnorodność podejmowanych działań i podziału obowiązków,
- umiejętności reagowania na potrzeby innych mieszkańców,
- podtrzymywanie zwyczajów danej społeczności.

W przypadku dobrze zorganizowanej grupy społecznej, podejmowane działania mają szansę na osiągnięciu większych celów, które będą służyć dobru ogólnemu. Społeczność taką możemy wtedy uznać za „katalizator” aktywizujący [70].

Jednak z drugiej strony takim magnesem mobilizującym, mogą być jednostki samorządowe miasta. To władze miasta posiadają odpowiednie środki finansowe i narzędzia ustawodawcze. Według literatury, możemy wyróżnić trzy style sprawowania władzy: administrowanie (public administration), zarządzanie (public management) oraz współzarządzenie (governance) [83]. Najważniejszym z punktu widzenia niniejszej pracy jest model współzarządzania. W ramach tego aspektu, władze nie tylko mają kierować i rozporządzać zasobami danej gminy, ale przede wszystkim stworzyć przyjazne warunki do współistnienia poszczególnych grup społecznych danego terenu. W ramach, którego mieszkańcy chętnie będą podejmowali rozmowy i działania z władzami, dotyczące ich problemów społecznych, czy przestrzennych. Te dwa podmioty – mieszkańcy i władza miejska powinny być dla siebie partnerami.

Relacja ta powinna mieć następujące cechy [70]:

- władze tworzą przyjazne warunki do realizacji wspólnych celów, są pomocnikami i aktywatorami lokalnych przedsięwzięć służących ogółowi,
- społeczeństwo nie jest tylko adresatem działań, ale jego czynnym uczestnikiem,
- mieszkańcy są kierowani w sposób sieciowy, nie hierarchiczny,
- wszystkie podejmowane decyzje przez władze są jasne dla społeczności, za sprawą informowania,
- celem nie jest tylko efekt, ale także samo działanie, które może być kontynuowane po osiągnięciu celu.

4.2. Rola partycypacji w rewitalizacji współczesnego miasta polskiego

Komunikacja z obywatelami odgrywa coraz większą rolę w zarządzaniu miastem. Udział mieszkańców jest niezbędny w procesach rewitalizacyjnych z punktu widzenia ustawy o rewitalizacji [103]. T. Markowski [74] w swoich wywodach podkreśla, że dobra partycypacja świadczy o fachowym podejściu do kierowania miastem. Zauważa, że kooperacja leży w gestii władz miejskich.

Relacja pomiędzy lokalną władzą a mieszkańcami ma wpływ na postrzeganie przestrzeni miejskich, czy też osiągnięcie harmonii między życiem społecznym, a miejskim wymiarem miasta. Tworzenie nowych struktur miejskich powoduje zmiany w funkcjonowaniu już osiedlonych tam mieszkańców, dlatego tak ważne jest wspólne podejmowanie działań, ponieważ oni także mają wpływ na powstające tam środowisko. Uspołecznienie procesów rewitalizacyjnych jest warunkiem efektywności działań w późniejszym czasie. Pozwala to także na pobudzenie tożsamości lokalnej związanej danym miejscem. Dodatkowo, uznanie ze strony mieszkańców, co do prowadzonych działań, nie daje jedynie gwarancji asymilacji „starych” mieszkańców z „nowymi”, ale również stwarza warunki do harmonijnego, zrównoważonego rozwoju terenu, czy dzielnicy, a także rozwój gospodarczy [62].

Wielu autorów(np. Gawroński, Szlachetko, Siemieński) zwraca uwagę na rolę dialogu społecznego, partycypacji czy badanie opinii mieszkańców. Wszystkie te formy mają swoje miejsce określone w prawie i są elementami efektywnej rewitalizacji [47].

W myśl Z. Ziobrowskiego i W. Jarczewskiego [106] kluczem efektywnego procesu rewitalizacji jest wykrycie w początkowym etapie planowania wszystkich interesariuszy i grup społecznych – czy są to osoby biedne, czy średniej klasy itp., na których może mieć wpływ proces. W następnym etapie ważnym elementem jest analiza wyżej wymienionych aktorów pod wieloma kątami, a także powiązań między nimi, czy przewidywanych sporów.

Rolę partycypacji w rewitalizacji miast bada także K. Skalski [97]. Urbanista dostrzega podział obywateli na dwie grupy. Pierwszą silnie działającą i chętnie współpracującą z władzami oraz drugą „milczącą większość”. Zauważa także trudność związaną z kompetencjami osób zabierających głos na spotkaniach konsultacyjnych, czy w późniejszych działaniach rewitalizacyjnych. Należy pamiętać o lokalnych uwarunkowaniach i specyfice mieszkańców.

Autor uważa, że powinno się tworzyć narzędzia umożliwiające szeroką partycypację, ze względu na tak ważny aspekt wiarygodności władz wśród mieszkańców, inwestorów, czy przedsiębiorców.

Należy także zdać sobie sprawę – co właściwie daje dobrze przeprowadzona partycypacja. Według Krajowego Centrum Wiedzy o Rewitalizacji [68] jej rola jest następująca:

- ustalenie potrzeb wszystkich interesariuszy¹,
- powstałe w ten sposób koncepcje i działania lepiej odpowiadają na realne problemy,
- określenie wspólnej koncepcji działań pozwala na większe poparcie społeczne,
- partycypacja staje się początkiem do współpracy, wspólnych rozmów, poznania się mieszkańców i powstania wspólnych więzi społecznych,
- władze miejskie mogą łatwiej monitorować cały proces rewitalizacji,
- standard życia mieszkańców wzrasta.

W celu odpowiedniego dotarcia do obywateli ważna jest także przejrzystość formy, w jakiej przedstawiana jest wizja zagospodarowania przestrzennego oraz koncepcja architektoniczna. Tak, aby każdy mieszkaniec bez względu na wykształcenie bez problemów mógł sobie wyobrazić te aspekty w przestrzeni go otaczającej [74]. Na Rys. 4.1 przedstawiono cechy dobrej partycypacji. Jest to 5 kroków: odpowiedni czas, wykorzystanie różnych form dotarcia, dialog, otwartość na zmiany, informowanie. Po pierwsze, każdy projekt powinien być konsultowany już w fazie planowania, a nie po jego wykonaniu. Informowanie mieszkańców o prowadzonych działaniach powinno odbywać się na wszystkich polach eksploatacji tj. prasa, internet, ogłoszenia, ulotki. Kolejny krok to dialog, który jest podstawą obywatelskiego traktowania mieszkańców jako równych partnerów. Władze powinny być także przygotowane na ewentualność, że w wyniku konsultacji dany projekt może zostać całkowicie zmieniony. Ostatnią cechą dobrej partycypacji jest informowanie mieszkańców, dlaczego dane działanie nie może zostać podjęte.

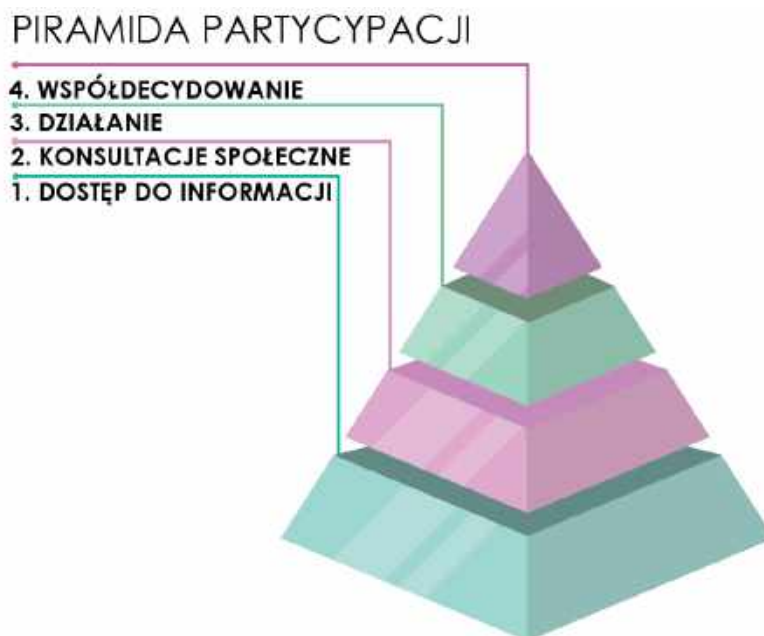
Rys. 4.1. Cechy dobrej partycypacji
Źródło: opracowanie własne na podstawie [47]

4.3. Formy i poziomy partycypacji społecznej

Skala i stopień nasilenia prowadzonych działań jest zależny od poszczególnych samorządów gminnych. Nie są one jednakowe w całej Polsce, ponieważ są związane z charakterem zarządzania w gminach [4]. Rola partycypacji w rewitalizacji przestrzeni

¹ Interesariusze partycypacji – mieszkańcy, przedsiębiorcy, władze miasta, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne, a także inni zainteresowani;

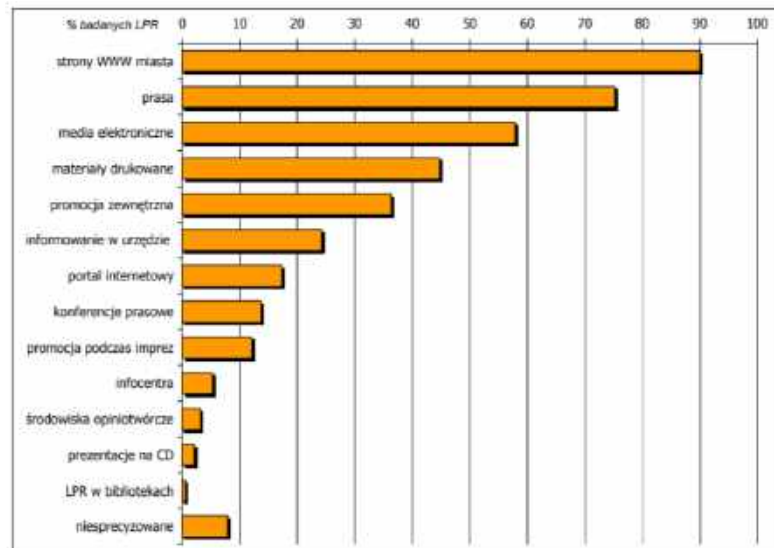
publicznych może przybierać różne formy i poziomy. Biorąc pod uwagę kryterium jakim jest zakres partycypacji możemy wyróżnić 4 poziomy, przedstawione na Rys. 4.2. Są nimi: informowanie, konsultowanie, działanie oraz współdecydowanie.

Rys. 4.2. Piramida partycypacji

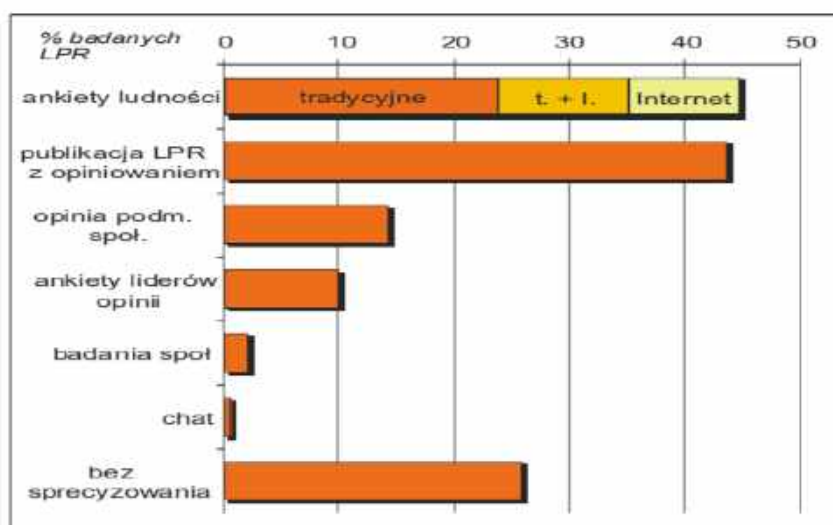
Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji [68]

Podstawową formą, zgodnie z powyższą piramidą, jest dostęp do informacji. Opiera się ono na informowaniu mieszkańców przez władze lokalne za sprawą różnych środków przekazu, o podejmowanych krokach, działaniach, czy decyzjach. Jest to proces niezbędny do zdobycia zaufania do władzy. Brak podstawowych informacji uniemożliwia przeprowadzenie procesu partycypacyjnego. Jest to działanie jednokierunkowe – władza miasta - > mieszkańcy. W przypadku występowania tylko i wyłącznie tego poziomu partycypacji w danej gminie, nie można uznać, że ludność danego obszaru ma aktywny wpływ na podejmowane ustalenia w miastach ich zamieszkania [4]. Władze powinny informować mieszkańców o każdym z prowadzonych etapów rewitalizacji oraz podejmowanych w związku z nimi działaniami. Na poniższym wykresie (Rys. 4.3) przedstawiono środki przekazu, które były stosowane jako narzędzia informowania w Lokalnych Programach Rewitalizacji przebadanych 190 miast, zawierających miasta w każdym z województw Polski. Na jego podstawie możemy stwierdzić, iż najpopularniejszym narzędziem są strony internetowe, stosowane przez 90% oraz prasa – wybrana przez ponad 70% ośrodków miejskich w Polsce. Najmniejszym, zaś zainteresowaniem cieszyły się prezentacje na CD oraz LPR w bibliotekach [96], które dzisiaj nie są już właściwie wykorzystywane. Należy jednak podkreślić, iż badania były prowadzone przed ustanowieniem ustawy o rewitalizacji [103], która wprowadza działania partycypacyjne jako obligatoryjne.

Rys. 4.3. Narzędzia informowania w LPR
 Źródło: O budowie metod rewitalizacji w Polsce - aspekty wybrane [96]

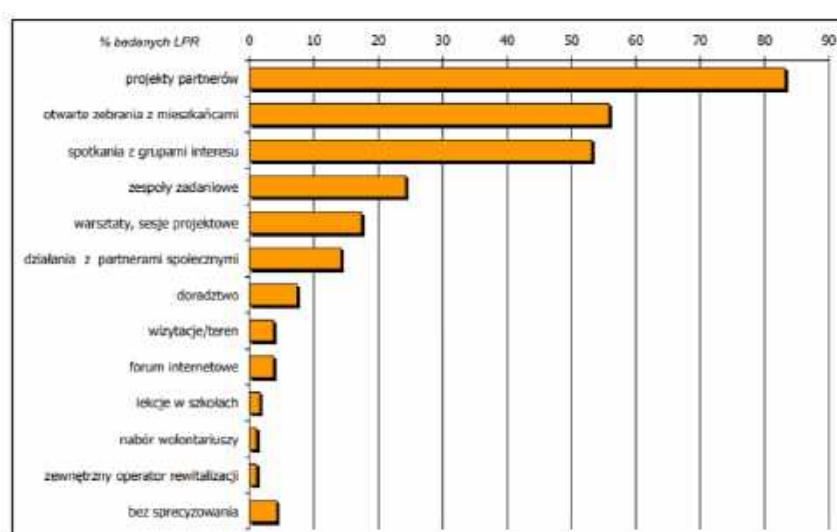
Kolejną formą partycypacji są konsultacje społeczne. W tym przypadku mamy już do czynienia z relacją związaną, dwukierunkową: władza – mieszkańcy, mieszkańcy - miasto. Działanie to wygląda następująco: władze przedstawiają swoje pomysły na temat transformacji danego obszaru, po czym zachęcają do opinii mieszkańców. Sprawdzają w ten sposób trafność danego rozwiązania – czy spotka się ono z aprobatą społeczeństwa czy nie. Po zasięgnięciu konsultacji samorzady w różnym stopniu – mniejszym lub większym, uwzględniają referencje mieszkańców w projekcie ostatecznym. Należy pamiętać, że władze same oceniają zasadność opinii mieszkańców i nie muszą ich brać pod uwagę [4]. Formą konsultacji mogą być spacer, debaty, spotkania, wywiady, czy warsztaty Charlotte. Te ostatnie polegają na kilkudniowych sesjach, w których biorą udział osoby, będące reprezentantami określonych środowisk (np. prawnicy, urzędnicy, urbaniści, mieszkańcy, inwestorzy). Wynikiem tych spotkań są konkretne wytyczne, dotyczące określonego problemu. Przykładem takich działań mogą być warsztaty zorganizowane w Gdyni w 2012 roku przez pracownię Mycielski Architecture & Urbanism.

Rys. 4.4. Narzędzia konsultacji LPR
 Źródło: O budowie metod rewitalizacji w Polsce - aspekty wybrane [96]

Zakres narzędzi konsultacji w Lokalnych Programach Rewitalizacji nie był już tak różnorodny jak na poziomie informowania. Według Rys. 4.4. głównymi wykorzystywanymi środkami konsultacji są badania ankietowe oraz publikacja LPR z opiniowaniem, które stanowią ponad 40% badanych dokumentów. Ankiety przeprowadzono głównie w szkoła, urzędach, innych miejscach publicznych oraz za sprawą lokalnej prasy.

Trzecim poziomem jest działanie. W tym punkcie nie chodzi tylko o czynności podejmowane przez władze, ale również przez samych mieszkańców, przedsiębiorców, czy innych interesariuszy. Jedną z form działania jest wybranie lokalnych liderów, którzy będą informować pozostałych mieszkańców o poczynaniach rewitalizacyjnych. Pozwala to na powstanie współpracy sieciowej. W ten sposób możliwe jest ustalanie samego programu rewitalizacji, jak i jego realizacja.

Rys. 4.5. Formy uczestnictwa w procesie rewitalizacji
 Źródło: O budowie metod rewitalizacji w Polsce - aspekty wybrane [96]

W badaniach LPR najczęstszym instrumentem aktywnego działania były projekty partnerów (ponad 80% LPR). Co oznacza, że władze włączają prywatnych inwestorów w cały proces. Innymi pojawiającymi się formami są m. in. otwarte spotkania z mieszkańcami, warsztaty, doradztwo, zajęcia edukacyjne. Wszystkie instrumenty przedstawiono na Rys. 4.5.

Ostatnią i najbardziej pożądanym krokiem jest współdecydowanie. Podstawą tego działania jest partnerstwo. Na tym poziomie samorządy nie tylko zasięgają opinii mieszkańców, idą krok dalej. Władze wspólnie z mieszkańcami, przedsiębiorcami i innymi interesantami szukają rozwiązania problemów – jakie działania powinny być podjęte, aby w sposób najbardziej efektywny zwalczyć negatywne zjawiska. Zachodzi tu komunikacja władze – interesariusze, interesariusze - władze, na każdym etapie negocjacji rozwiązań. Należy także zwrócić uwagę, iż ten poziom – wspólne decydowanie, wyróżnia się najmniejszym czynnikiem hierarchii [4].

Warto także wspomnieć o nowoczesnych narzędziach partycypacyjnych. Są to:

- nowoczesne konsultacje społeczne,
- budżet obywatelski,
- inicjatywy lokalne,

- planowanie partycypacyjne,
- inicjatywy mieszkańców,
- spotkania, mające na celu rozwój umiejętności mieszkańców.

Wyżej wspomniane konsultacje społeczne, wykorzystują nowoczesnych techniki, takie jak np. wywiady, dni otwarte, prezentacje, informacje wysyłane SMS, komitety doradcze, czy e-konsultacje. Istotnym instrumentem, coraz chętniej wykorzystywanym jest także budżet obywatelski. W ramach prawa jest on określany jako:

„proces decyzyjny, w ramach którego mieszkańcy współtworzą budżet danego miasta, współdecydując tym samym o dystrybucji określonej puli środków publicznych”

[Kęłowski, 2013, s. 8]

Wykorzystuje się go głównie podczas decydowania i realizowania projektów zwianych z zagospodarowaniem przestrzeni. Pierwszym osiedlem, które wykorzystało tą metodę było Osiedle Cytadela na Żoliborzu w Warszawie. Dalej ważnym czynnikiem jest także planowanie partycypacyjne, które w dużej mierze wykorzystywane jest do tworzenia dokumentów strategicznych, dotyczących wyglądu czy charakteru danego miejsca. Składa się zazwyczaj z następujących części: analiza, konsultacje, ostateczna koncepcja. Godne uwagi są także inicjatywy lokalne, które nie cieszą się jeszcze duża popularnością w naszym kraju. Jej dużą wartością jest pogłębianie więzi społecznych i wykonywanie działań, za które w gruncie rzeczy odpowiedzialna jest władza miasta. Innymi formami, które pozwalają na podniesienie kompetencji interesariuszy, jak pisze prof. Boryczka [4] są m.in. warsztaty Charlotte, Future City Game, Miejskie Spotkanie XXI Wieku (Century Town Meeting), sondaż deliberatywny , Otwarta Przestrzeń (Open Space), konferencja konsensusu, komórki planujące, Sąd Obywatelski, Planning For Real, City Sourced, Word Cafe, jury obywateli, panele obywatelskie oraz planowanie społecznościowe.

4.4. Bariery partycypacji

Proces partycypacji sam w sobie ma bardzo pozytywny wpływ i posiada wiele korzyści. Niestety, w praktyce nie zawsze jest chętnie wykorzystywany. Często pojawiają się problemy z zaangażowaniem lokalnej społeczności w działania miasta. Przyczyny tego postępowania są zróżnicowane. Nikt nie może zmusić mieszkańców, aby przychodzili na spotkania. Jest to ich dobrowolna wola, z którą jak wiadomo bywa różnie. Jedni są bardziej zaabsorbowani i utożsamieni z miejscem, w jakim mieszkają, inni wcale lub w małym stopniu. Niełatwym jest teraz zadanie jakie stoi przed władzami miasta, żeby zrobić tak, aby tych drugich było jak najmniej. Według rozważań Ewy Kipy [65] ludność zdegradowanych terenów mierzy się z wykluczeniem społecznym, w którym narastająca bezradność powoduje brak dbałości o dobra materialne i niematerialne. Sami mieszkańcy doświadczają często uczucia porażki, których przyczyna wielokrotnie znajduje się poza ich wpływem. Wiąże się to także z faktem, iż nawet gdy miasto próbuje pomóc takim mieszkańcom, wywołuje to w nich lęk przed nowymi rzeczami i przed kolejną porażką. Próby współpracy z ludźmi dotkniętymi takimi czynnikami muszą odznaczać się dużą cierpliwością i długofalowym działaniem. Budowanie zaufania nie jest łatwe. Niestety skutki

decyzji miasta np. przesiedlenie mieszkańców może trwale pozostać w świadomości mieszkańców i na zawsze zburzyć pozytywny obraz władz samorządowych. Warto przyjrzeć się także innym problemom z jakimi borykają się władze miejskie.

Biorąc pod uwagę miasta o wielkości średniej lub dużej, możemy dostrzec następujące aspekty, które uniemożliwiają powstanie silnych więzi społecznych:

- proces suburbanizacji, który prowadzi do powstania dzielnic o charakterze sypialnianym pozbawionym centrum i przestrzeni wspólnych, co powoduje brak integracji mieszkańców,
- nowoczesne osiedla często są ogradzane od siebie, tak aby zapewnić jak największą prywatność, co również nie sprzyja powstawaniu relacji międzyludzkich,
- przedkładanie więzów rodzinnych nad więzy sąsiedzkie,
- mały poziom zaufania społecznego będący wieloletnim skutkiem państwa komunistycznego,
- władze miasta często chylą się ku estetyzowaniu dzielnic, a nie budowaniu relacji sąsiedzkich,
- procesy rewitalizacyjne głównie w centralnych częściach miasta, kosztem obszarów podmiejskich.

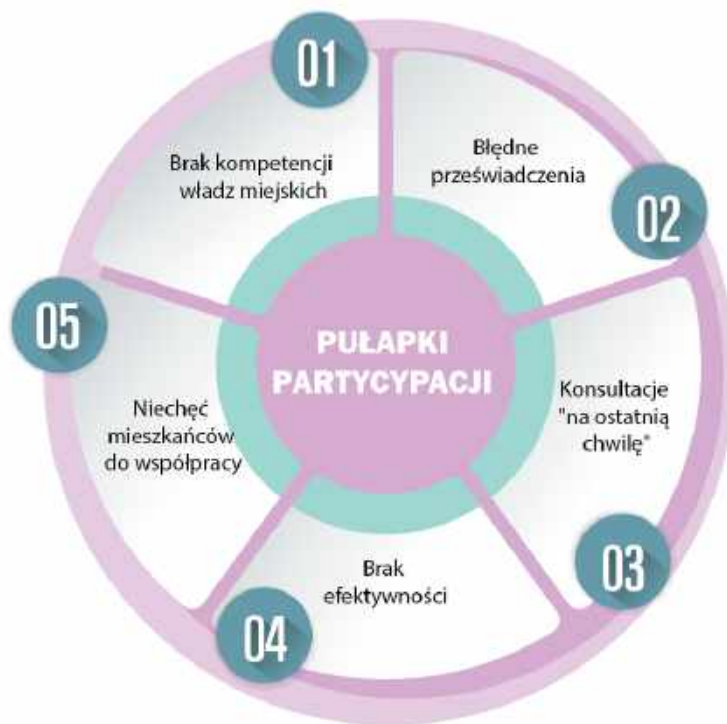
Proces aktywizacji społecznej ludności powinien być realizowany wieloetapowo, co oznacza, iż nie da się załatwić tego na jednym spotkaniu z partycypacyjnym. Powinny być to działania prowadzone na przestrzeni miesięcy i lat [42]. Jednak formalne myślenie na temat tego procesu pokutuje w wielu polskich miastach. Na schemacie (Rys. 4.6) przedstawiono pułapki, z którymi boryka się wiele gmin. Wielokrotnie możemy się spotkać z niekompetentnym podejściem do partycypacji. Możemy także spotkać się z tylko i wyłącznie proceduralnym charakterem tego działania, którego wymaga ustawa [103]. Wielu pracowników samorządowych twierdzi, iż proces chociażby przeprowadzenia konsultacji społecznych, to bezużyteczne trwanie cennego czasu i pieniędzy, które powoduje spowolnienie procesu realizacji, a także wymaga dodatkowych środków finansowych i zaangażowania władz. Z tego względu niektóre gminy, decydują się na działania po tzw. „najmniejszej linii oporu”.

Kolejną barierą stają się także zbyt małe kompetencje pracowników urzędów miejskich do przeprowadzenia konsultacji. Powoduje to, że nawet, jeśli spotkanie zostanie zorganizowane, ale jest poprowadzone nieumiejętnie, staje ono nieefektywne i nie prowadzi do rozwiązania problemów danej dzielnicy czy osiedla, a ponadto pogłębia przekonanie o bezsensowności działań. Przekłada się to także na niską kulturę, co do współpracy z prywatnymi przedsiębiorstwami i partnerami społecznymi, a część interesariuszy jest ignorowana.

Innym problemem jest także niekorzystna praktyka władz miejskich, polegająca na organizacji konsultacji, kiedy wszystkie decyzje zostały już podjęte przez samorządy i są przedstawiane mieszkańcom w końcowym etapie procesu na tak zwany „ostatni moment”. Wiąże się to z faktem, iż nie ważne, co powiedzą interesanci na konsultacjach i tak decyzje nie zostaną zmienione. Władze będą oczekiwały na wyrazy podziwu, co do podejmowanych działań,

a w przypadku dezaprobaty - finalny projekt będzie za wszelką cenę broniony, aby osiągnąć zamierzony cel. Takie podejście powoduje to konflikty. Co z kolei potęguje niechęć do współdziałania ze strony mieszkańców. Ludność krytycznie podchodzi do władzy, czego konsekwencją jest nie angażuje się w sprawy publiczne.

Rys. 4.6. Cykl – pułapki partycypacji
Źródło: opracowanie własne

Następny aspekt, to powszechne przekonanie, że współpraca pomiędzy miastem, a mieszkańcami jest „z góry stracona” na przegraną. Polega to na przeświadczeniu, iż jest mało efektywna, więc po co w ogóle podejmować próby działania. Mieszkańcy często nie są świadomi, jaką moc sprawczą posiadają, a urzędnicy praktykują dialog używając słów czy wyrażań, które nie są zrozumiałe dla przeciętnego mieszkańca. Stosują komunikację zawodową, co powoduje obawy i lęk ludności przed wprowadzanymi zmianami.

Inną jeszcze kwestią są zbyt duże obietnice dawane przez pracowników miasta mieszkańcom. Może to być spowodowane wyżej już wspomnianą niekompetencją pracowników odpowiedzialnych za spotkanie oraz błędną chęcią zachęcenia lokalnej społeczności do działania. Po czym okazuje się, że np. występuje problem z finansowaniem jakiegoś działania i nie może być ono wykonane. Wiąże się to z występowaniem negatywnych odczuć mieszkańców, w postaci zawiedzenia, utraty zaufania, poczucia manipulacji, czy intrygi. Niestety, potem trudno odbudować pozytywną renomę władz miasta, dlatego należy się liczyć z negatywnymi skutkami prowadzonych poczynań. Osoby odpowiedzialne za organizację i przebieg operacji partycypacyjnych powinny wykazywać się dużą wrażliwością, chęcią zrozumienia każdej ze stron, a ponadto zdolnościami mediacyjnymi [4].

4.5. Działania partycypacyjne w kontekście rewitalizacji – przykłady

Warto zatem zadać pytanie – czy partycypacja jest warunkiem czy barierą podczas rewitalizacji zdegradowanych terenów? W celu uzyskania odpowiedzi na to pytanie, przeanalizowano działania partycypacyjne prowadzone w Łodzi i Warszawie. Przebieg, cel oraz wnioski przedstawiono w dalszej części rozdziału. Warto zaakcentować, iż ustawa o rewitalizacji [103] bardzo silnie wprowadza działania partycypacyjne w jej proces.

4.5.1. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Łodzi

Pierwszym z analizowanych przykładów jest miasto Łódź. W tym mieście powstał bogaty Program Partycypacyjny [55]. Podstawą programu było znalezienie takich metod i narzędzi partycypacyjnych, które zapewnią jak najlepszą komunikację mieszkańcy-miasto, miasto-mieszkańcy. Oprócz typowych narzędzi, jakimi są np. konsultacje społeczne, czy spacerzy badawcze, wprowadzono także serię innych działań mających na celu jak najszerze dotarcie do mieszkańców. W celu jak najlepszej informacji lokalnej społeczności podjęto kampanię. W ramach, której początkowo powstała Gazeta Rewitalizacja (Rys. 4.7) oraz spot radiowy.

Rys. 4.7. Fragmenty Gazety Rewitalizacyjnej

Źródło: <http://centrumwiedzy.org/programy-spoeczne/partycypacyjny/>

Dbano, aby podejmowane działania były dostosowane do wszystkich grup społecznych, zainteresowanych procesem rewitalizacyjnym, biorąc po uwagę szczególnie seniorów oraz osoby wykluczone. Zorganizowano centrum informacyjno-konsultacyjne, wystawę „Łódź rewitalizuje. Dawny negatyw – nowy pozytyw”, w celach informacyjnych wykorzystano także social media tj. Instagram, Facebook, zorganizowano cykl spotkań „Fajranty po łódzku”, a także akcję „Trambus śródmiejski”.

Wszystkie wymienione wyżej działania są bardzo ciekawe, jednak na szczególną uwagę zasługują spotkania „Fajranty po łódzku” (Rys. 4.8), gra miejską „Podaj cegłę!” (Rys. 4.9a) oraz warsztaty „Miasto w formie” (Rys. 4.9b). W ramach „Fajranty po łódzku” zorganizowano 281 spotkań z wspólnotami mieszkaniowymi. Miały one miejsce w kameralnych warunkach typu podwórka wewnątrz kamienic czy skwerach. Przed każdym z nich animatorzy informowali społeczność i zachęcali do wzięcia udziału. Program miał 3 cele: informowanie o rewitalizacji,

uzyskanie opinii oraz pobudzenie społeczne aktywizmu. Organizacja różnego typu zabaw dla różnych grup wiekowych miała stać się pretekstem do rozmowy na temat dzielnicy (Rys. 4.8). Projekt był oparty na formach spędzania czasu wolnego przez Łodzian, nawiązując głównie do tradycji pracowników fabryk. Można było sprawdzić się w grze w szachy, karty, a także spróbować robótek ręcznych. Cykl spotkań był podzielony na 5 dni, w ramach których planowany był kolejno dzień: integracji, gier, sportowy, kulinarny, oraz opowieści. Jednym z punktów „Dnia integracji” było „Mapowanie”. Polega ono na stworzeniu mapy mentalnej, gdzie punktem wyjściowym było podwórko. Każdy z mieszkańców dorysowywał według swoich indywidualnych preferencji miejsca i trasy, które najbardziej lubi. Dzięki temu zabiegowi powstały osobiste przewodniki. Z kolei w „Dzień gier” mieszkańcom była zaproponowana m. in. gra „Nowy preferek” oraz „Odkryj dzielnicę!”. Druga z nich pozwoli uczestnikom na poznanie relacji między potrzebami mieszkańców, a projektowaniem miasta. Cykl jest wieńczony sprawozdaniem, w którym zawarte są informacje na temat trafności wybranych narzędzi, historii danego podwórka, jego potencjału, ale także problemach mieszkańców i propozycjach ich rozwiązania.

Rys. 4.8. Przykłady działań w ramach „Fajranty po łódzku”- dla a) dzieci, b) dorosłych
Źródło: Raport końcowy - [79]

Z kolei warsztaty „Miasto w formie” (Rys. 4.9b) polegały na współpracy w projektowaniu przestrzeni publicznych w Łodzi, a także skonfrontowanie ich form i funkcji. Prowadzone działa oprócz funkcji estetyzacji i świadomości architektury miały pozwolić na głębsze poznanie miasta i wyczulić mieszkańców na aspekty, które otaczają ich codziennie. Warsztaty zakładały dotarcie do osób młodych, które dopiero będą lub właśnie weszły w dorosłe życie oraz do dzieci. Cztery spotkania były zorganizowane w szkołach podstawowych, a szczęście odbyło się w miejskim plenerze i miały charakter otwarty. Jednym z ich celów było uświadomienie mieszkańców na fakt, iż przestrzenie publiczne są własnością wspólną i każdy powinien o nią dbać. Spotkania te były organizowane w tych samych miejscach, co wcześniej wspomniane „Fajranty” tak aby dopełnić całe przedsięwzięcie. Jednym z zadań warsztatowych jest naszkicowanie mapy pasażu ze szczególnym akcentem na małą architekturę, kształty, kolory, formy budynków. Pozwala to na uzmysłowienie mieszkańcom z czego tak właściwie składa się otaczająca ich przestrzeń. Innym ćwiczeniem jest dorysowanie na fotografiach miasta elementów w stylu street art, aby pokazać jak miasto może się zmienić. Finalną pracą mieszkańców jest odtworzenie otaczającej przestrzeni w postaci makiety. Dzięki temu mieszkańcy mogą skonfrontować się ze skalą przestrzeni (mierzą krokami wielkości, weryfikują swoje wcześniejsze obserwacje). Jest

to także idealna okazja, aby zapytać mieszkańców, co chcieliby zmienić w danym miejscu i skonfrontować to na tworzonej makiecie. Spotkanie kończy się dyskusją, czy „nie-miejsce” może stać się przyjazną przestrzenią publiczną oraz co tworzy jego tożsamość [79].

Rys. 4.9. Działania promocyjno-aktywizujące – a) gra miejska „Podaj cegłę!”,
b) warsztaty „Miasto w formie”
Źródło: Raport końcowy [79]

4.5.2. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Warszawy

Zintegrowany Program Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku [88] zakłada rewitalizację 3 obszarów: Pragi-Północ, Pragi-Południe i Targówka. Program tworzony jest pod hasłem „Na_prawa Warszawa” i charakteryzuje się podejściem społecznym. O wyborze obszarów zdegradowanych decydowały 4 czynniki: poziom ubóstwa, stopa długotrwałego bezrobocia, poziom przestępczości i wykroczeń oraz efektywność energetyczna budynków. Program zakłada stworzenie szerokich relacji o charakterze niefinansowym oraz uspołecznienie procesu realizacji. Stąd prowadzona jest szeroka działalność partycypacyjna. Zakłada ona działania miękkie. Zabiegi te spotkały się z aprobatą społeczną. Przykładem może być projekt Teatru Rampa „Otwarta Rampa” (Rys. 4.10). Działanie polega na zaproszeniu mieszkańców do pracy kreatywnej dla różnych grup wiekowych. Nauka przez zabawę. Projekt ma za zadanie łamać granice między instytucjami kultury, a codziennością. Teatr udostępnia przestrzeń przede wszystkim dla mieszkańców Targówka Mieszkaniowego na różnorodne działania artystyczne. W ramach tego projektu organizowane są zajęcia fitness „Rusz się z kanapy – Fitness w Rampie”, warsztaty śpiewania „Targówek śpiewa”, czy musicale oraz wiele innych działań, które są cały czas aktualizowane na stronie internetowej Teatru Rampa. Ich głównym celem jest stworzenie bezpłatnych możliwości korzystania z zasobów kultury i sztuki, a także aktywizacja do kreatywności i ożywienia społecznego. Dużą aprobatą cieszył się także letni koncert „Spełniamy marzenia”, na którym mogli zaprezentować się mieszkańcy, biorący wcześniej udział w warsztatach śpiewu. Zorganizowany są także comiesięczne „Spotkania sieciujące”. W ramach nich uczestnicy mogą spotkać się z działaczami społecznymi, reprezentantami organizacji pozarządowych oraz instytucji kultury.

Rys. 4.10. Przykłady działań partycypacyjnych – projekt Teatr Rampa – „Otwarta Rampa”
 Źródło: Raport z monitorowania Zintegrowanego Programu Rewitalizacji
 m.st. Warszawy do 2022 roku – I półrocze 2018 [88]

Prowadzono także wiele działań integrujących lokalną społeczność, które pozwoliły uzyskać informacje na temat prowadzonej rewitalizacji oraz skonfrontować się z podejmowanymi decyzjami. Powstały projekty dedykowane dla dzieci (Rys. 4.11b) oraz młodzieży (Rys. 4.11a). W ramach nich, oprócz edukacji zyskują one umiejętności miękkie, wsparcie psychyczne, spotkanie z kulturą, czy perspektywę wstąpienia do przedsiębiorstwa młodzieżowego „Startlab”, które zajmuje się organizowaniem imprez sąsiedzkich. „Startlab” jest to jednostka non-profit działająca jak start up, z tym wyjątkiem, że jest przeznaczona dla młodzieży od 16 do 26 lat. Jednostka oferuje usługi gastronomiczne – Smaktruck, który jest przyczepą, którą młodzi ludzie mogą wynająć, aby zacząć swój biznes gastronomiczny; akcesoria eventowe, a także od 2019 sprzedaje miód. Pasieka zlokalizowana jest na dachu fabryki Jana Wedla przy ul. Zamoyskiego 28/30 w Warszawie.

Rys. 4.11. Przykłady działań partycypacyjnych – zajęcia edukacyjne dla a) młodzieży, b) dzieci
 Źródło: Raport z monitorowania Zintegrowanego Programu Rewitalizacji
 m.st. Warszawy do 2022 roku – I półrocze 2018 [88]

Prowadzono szereg konsultacji (Rys. 4.12a), które objawiały się w różnorodnej formie: tradycyjnego spotkania konsultacyjnego, spaceru, warsztatu czy punktu. W ramach projektu Aktywny Warszawiak na Nowej Pradze organizowane są działania sportowo-rekreacyjne. Są to m.in. warsztaty rowerowe, które zachęcają do naprawienia starych rowerów (Rys. 4.12b), zajęcia nording walking, warsztaty z akrobatyki sportowej, zajęcia gry w koszykówkę, judo, polo dance, a także gimnastyka dla seniorów.

Rys. 4.12. Przykłady działań partycypacyjnych – a) konsultacje społeczne dot. Parku Michałowskiego;
 b) projekt Aktywny Warszawiak na „Nowej Pradze”
 Źródło: Raport z monitorowania Zintegrowanego Programu Rewitalizacji
 m.st. Warszawy do 2022 roku – I półrocze 2018 [88]

Ciekawą instytucją jest także fundacja „Do Dzieła!”, która powstała w 2009 roku. Jej hasłem jest „tu pełna kultura i nieważne jest, która” [28]. Organizacja została uhonorowana wieloma nagrodami za swoje działania, a organizowany przez nich festiwal Street Art Doping stał się prestiżowy w całej Polsce. Pozwala on na spojrzenie poprzez pryzmat sztuki ulicznej na codzienne problemy. W lipcu 2015 roku, w ramach festiwalu obszar dzielnicy Praga zyskał kilka okazałych murali. Aktualnie fundacja zaprasza do współpracy światowej klasy artystów. Organizatorzy chcą w ten sposób pokazać mieszkańcom inną perspektywę rozwoju przestrzeni publicznych. Ożywiają przestrzeń, a także sprawiają, że staje się ona bardziej estetyczna. Jest to niezmiernie ważne w procesach rewitalizacyjnych. Kilka przykładów przedstawiono na Rys.4.13 i Rys. 4.14.

Rys. 4.13. a) Mural na śmietniku na podwórku przy Stanisława Augusta 24;
 b) Mural z Gęsią, Brzeska 14

Źródło: <https://wyjazdologia.pl/streetart/street-art-warszawskiej-pradze-10-dziel-ktore-warto-zobaczyc/>

Rys. 4. 14. Syrenka ze śmieci na warszawskim Kamionku, ulica Chodakowska 22

Źródło: <https://wyjazdologia.pl/streetart/street-art-warszawskiej-pradze-10-dziel-ktore-warto-zobaczyc/>

4.5.3 Porównanie działań

Biorąc pod uwagę zaprezentowane przykłady dobrze przeprowadzona partycypacja pozytywnie wpływa na proces rewitalizacji. Obydwa miasta odnotowały rezultaty zaprezentowane w Tabeli 4.1. Możemy z nich wyciągnąć wnioski, iż angażowanie mieszkańców w działania miasta są narzędziem aktywizującym, które staje się mechanizmem rewitalizacji miasta. Jest to szczególnie ważne z punktu widzenia socjologii, ponieważ zmniejsza dystans między władzą, a mieszkańcami. Przytoczone przykłady pokazują dobre praktyki, jak zbudować relację dwukierunkową. Należy jednak pamiętać, że podjęcie współpracy z lokalną społecznością to niełatwe wzywianie, dlatego tak ważne są wszystkie czynniki zaprezentowane w podrozdziale 4.2. Budowanie tożsamości i poczucia więzi mieszkańców z dzielnicą, osiedlem, czy przestrzenią publiczną jest kluczowym aspektem w późniejszym jej funkcjonowaniu, ponieważ nawet najlepiej zaprojektowana przestrzeń, jeśli nie będzie odpowiadała na potrzeby mieszkańców nie będzie uczęszczana. Spotkania z przedstawicielami władzy, warsztaty czy działania edukacyjne znacząco wpływają na postrzeganie władzy przez mieszkańców.

Tabela 4.1. Porównanie działań partycypacyjnych prowadzonych w Łodzi i Warszawie

Miasto	Podjęte działania w ramach partycypacji w rewitalizacji miasta	Rezultaty
ŁÓDŹ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Centrum Informacyjno –Konsultacyjne 2. Wystawa „Łódź rewitalizuje. Dawny negatyw – nowy pozytyw” 3. Dystrybucja gazety 4. Działania socialmediowe 5. „Fajranty po łódzku” 6. Gra miejska „Podaj cegłę!” 7. „Trambus śródmiejski” 8. Warsztaty „Miasto w formie” 9. Konsultacje społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> - organizowane działania pozwalały na informację mieszkańców na temat rewitalizacji, - pozwalały na pozyskanie opinii, zbiór propozycji rozwiązań, - zachęcenie do współpracy, - możliwość spotkania mieszkańców z pracownikami Urzędu Miejskiego w Łodzi, - wybór daty i godziny spotkania wpływa na frekwencję, - punkty konsultacyjne powinny być w miejscach często uczęszczanych, - należy posiadać kilka scenariuszy, co do prowadzonych działań, aby dostosować spotkanie/warsztat do uczestników.

Miasto	Podjęte działania w ramach partycypacji w rewitalizacji miasta	Rezultaty
Warszawa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Project Teatr Rampa – „Otwarta Rampa” 2. Animatorzy działań integrujących 3. Prowadzenie zintegrowanych i kompleksowych działań skierowanych do rodzin z dziećmi w wieku 0-6 lat, mieszkających na terenach rewitalizowanych Pragi - Północ, Pragi - Południe i Targówka 4. Kompleksowe i zintegrowane działania skierowane do młodzieży i młodych dorosłych w wieku 16-26 lat, zagrożonych wykluczeniem społecznym, mieszkających na obszarach rewitalizowanych Pragi - Północ, Pragi - Południe i Targówka - Wsparcie w Starcie 5. Konsultacje społeczne dotyczące Parku Michałowskiego 6. Aktywny Warszawiak na „Nowej Pradze” 	<ul style="list-style-type: none"> - walka z wykluczeniem społecznym, - podniesienie jakości przestrzeni publicznych, - działania edukacyjno-kulturalne, - współpraca z mieszkańcami, - pobudzenie aktywności społecznej, - działania oddolne mieszkańców, w postaci np. nowych nasadzeń. - organizowane działania pozwalały na informację mieszkańców na temat rewitalizacji, - pozwalały na pozyskanie opinii, zbiór propozycji rozwiązań, - budowanie dialogu społecznego, - poznanie wartości ważnych dla mieszkańców, - poznanie relacji społecznych i możliwość zapobieganiu konfliktom, - przygotowanie interesantów do procesu rewitalizacji i wynikających z tego tytułu zmian.

Źródło: opracowanie własne

Forma działań partycypacyjnych oraz aspekt, z jakim są związane mogą być różnorodne. Na przykładzie Łodzi i Warszawy widzimy, że działania partycypacyjne oparte mogą być na różnych działaniach np. sport, rozrywka, edukacja, kultura, sztuka. To właśnie na tym ostatnim wymiarze, którym jest sztuka będzie poświęcony kolejny rozdział pracy. Dynamika rozwoju współczesnego świata jest tak postępująca, iż coraz trudniej sprostać wymaganiom lokalnej społeczności, nawet biorąc pod uwagę działania społeczne. Sztuka staje się obecna w każdej sferze naszego życia. Dawniej sztuka kojarzyła się z czymś wyniosłym, wysublimowanym - dzisiaj może przebierać kształty „podwórkowe” i pojawiać się na każdym kroku. Jej dawniej postawiona granica oraz fakt, iż była dostępna tylko dla osób majątnych, dzisiaj nie ma już miejsca. Granica między sztuką, a odbiorcą została zatarta. Sztuka staje się szansą na budowanie tożsamości, więzi sąsiedzkich, poczucia podmiotowości lokalnej oraz współodpowiedzialności.

5. SZTUKA W PRZESTRZENIACH PUBLICZNYCH W REWITALIZACJI MIASTA

5.1. Sztuka w współczesnym mieście

Sztuka towarzyszyła miastu już od czasów starożytnych. Spójrzmy chociażby na Grecję czy Rzym – monumentalne posagi, kolumny, łuki triumfalne, większość z nich możemy podziwiać do dziś. Są to niewątpliwe dzieła sztuki, ale czy tylko taką tradycyjną formę ma ona obecnie? Otóż nie. Przyjrzyjmy się jak sztuka w dzisiejszych czasach ewoluowała. Sztuka stała się obecnie niezbędnym elementem miasta. W latach 60 XX wieku pojawił się nowy nurt w sztuce, za sprawą którego sztuka „wyszła” poza dotychczasowe ramy [42]. Pojawiła się w przestrzeniach publicznych, ale w znacznie innej formie niż dotychczas, chociaż jej tradycyjna wersja jest bardzo ważna. Sztuka jest integralną częścią miasta, bez której straciłoby ono swój niepowtarzalny, indywidualny charakter. Dzisiaj sztuka może się objawiać w kolorze, zapachu, dźwięku, czy innych formach, które dostrzegamy zmysłami. Miasto stało się czymś więcej niż przestrzenią czy kontekstem dla sztuki. Dzisiaj sztuka pozwala zdynamizować przestrzeń, dopasować się do warunków współczesności. Obecnie, to chodniki, ulice, place, z pozoru codziennie przemierzone przez nas ścieżki stały się sceną artystyczną dla instalacji, wystaw, czy performansów. Twórcy zapraszają przechodniów do dialogu, zatrzymania się w codziennym pędzie życia. Nie bez powodu Rewers w swoich publikacjach używa określenia „sztuka miasta”. Autorka w swoich opracowaniach podkreśla, że miasto za sprawą sztuki posiada zarówno aspekt globalny, jak i lokalny [91]. Znany pisarz oraz ekspert na temat przyszłości miast, Charles Landry określa miasto „jako żywe dzieło sztuki” [8 s.267].

Możemy, zatem zauważyć zatarcie granicy między typową sztuką, rozumianą jako dzieło, a działaniami artystycznymi prowadzonymi w przestrzeniach publicznych. Miasto i sztuka zaczęły się przenikać. W dzisiejszym mieście niejednokrotnie sztuka prowokuje do konkretnych zachowań, postaw, czy norm. Możemy mieć wrażenie, że sztuka została przyporządkowana życiu codziennemu. Nie jest już oddzielnym tworem miasta, a jego elementem, częścią składową.

„Między miastem i sztuką nawiązuje się nowa zależność, która bardziej przypomina dwustronną translację: tego, co miejskie, na to, co estetyczne, i tego, co estetyczne, na to, co miejskie” [92 s.10]

Sztuka w przestrzeni publicznej może mieć różne cele. Zaczynając od czysto estetycznych, a kończąc na wychowawczych. Za sprawą jej różnorodnej formy wyrazu może mieć następujące funkcje [31]:

- estetyczna – wpływa na wizerunek przestrzeni,
- etyczna – dająca konkretny przekaz, wychowująca,
- poznawcza – związana z historią,
- ludyczna – służąca rozrywce,
- kulturowa – związana z rytuałami,
- religijna – związana z religią,
- terapeutyczna – pozwala na walkę z chorobami,

- symboliczna – przypisana do danej grupy społecznej lub miejsca,
- komunikacyjna – dialog między artystą, a odbiorcą,
- ekspresywna – wywierająca konkretne emocje u odbiorcy,
- użytkowa – wykorzystywana w życiu codziennym.

Kiedyś miasto było jedynie „pojemnikiem” i „reprezentantem” sztuki. Dzisiaj natomiast sztuka to nie tylko formy architektoniczne, jak rzeźby czy malarstwo, które możemy podziwiać w muzeum, ale również kinematografia, fotografia, performance, widowiska, czy instalacje, które spotykamy na co dzień. Sztuka stała się kreatorem przestrzeni publicznych. Sztuka ulicy oraz street art, to obecnie najbardziej rozpoznawalne powiązanie sztuki i miasta. Pozwala to na spełnienie aktualnych potrzeb związanych z wolnością, kreatywnością, spontanicznością, eliminuje rutynę. Artysty stosują różne triki, aby ich dzieło zostało zauważone przez mieszkańców – rozśmieszają, dają do myślenia, ocierają się o tematy tabu. Na Rys. 5.1 przedstawiono dwa przykłady dzieł projektanta Hofmana – pierwsze z nich w Hongkongu, drugie w Szwecji, które stały się czynnikiem aktywizującym przestrzeń.

Rys. 5.1. a) Gumowa Kaczka w Hongkongu,
b) Szwecja, Örebro 2011 - Wielki żółty królik proj. Florentijn Hofman

Źródło: a) <https://magazif.com/art/kaczka-nas-wyzwoli/>
b) https://www.bryla.pl/bryla/56.85298.14384148.Uwaga_Sztuka_w_miescie.html

Sztuką może być wszystko. W przypadku miast nadwodnych mogą to być np. porzucone, stare kotwice [43], znalezione na brzegu, którymi nikt się nie interesuje. Są to dzieła tzw. *ready made* (z ang. gotowy przedmiot). Mogą one zyskać miano dzieła sztuki, gdy zostaną przetransportowane do przestrzeni publicznej. Pozwala to na budowanie tożsamości miejsca – związku z wodą, morzem, statkami. Z punktu widzenia miasta są to narzędzia do budowania wizerunku miejsca.

Jest ona także wykorzystywana, jako element promocji marki miejsca, pozwalająca na stworzenie zbioru skojarzeń, odczuć związanych z danym miejscem. Często identyfikujemy pewne symbole, znaki z konkretnym miejscem, co pozwała na budowanie marketingu terytorialnego. Takim przykładem może być wykorzystanie lokalnych postaci czy bohaterów, kojarzących się z danym obszarem. Są one wplatane w szlaki przemierzane przez odwiedzających. Takie działania zastosowało np. miasto Liverpool – wykorzystując wielokrotne odniesienie do kultowego zespołu *The Beatles*. Dzięki temu zabiegowi, powstają tzw. landmarki, czyli punkty rozpoznawalne, orientacyjne, stające się elementem krajobrazu miasta. W ten sposób dane dzieło zostaje przyporządkowane do konkretnego miejsca np. słynna wieża Eiffla

od razu kojarzy nam się z Paryżem. Innym działaniem, jakie możemy zaobserwować to przeskalowanie i dekonstrukcje przedmiotów codziennego użytku np. Zapałki Claesa Oldenburga w Barcelonie (Rys. 5.2a), czy dzieło Anisha Kapoora *Cloud Gate* w Chicago (Rys. 5.2b) potocznie nazywana „fasolką” bądź „groszkiem”. Takie obiekty stają się ikonami miejsca, w którym się znajdują. Bywa, że powodują kontrowersje, ale nie należy się tego obawiać.

Rys. 5.2. a) Zapałki Claesa Oldenburga w Barcelonie, b) Cloud Gate w Chicago,
Źródło: a) <https://epodreczniki.pl/a/pop-art-w-realizacjach-claesa-oldenburga/DwhtWKwY>
b) <https://chicago.curbed.com/2018/6/20/17484318/anish-kapoor-cloud-gate-nra-lawsuit>

Sztuka w przestrzeniach publicznych wpływa na atmosferę, środowisko urbanistyczne, które wzmacniają i budują tożsamość miasta. Pozwala także budować odpowiedzialną społeczność. W literaturze możemy spotykać się z pojęciem sztuki społecznej. Polega ona na podejmowaniu działań z lokalną społecznością np. podczas powstawiania muralu. Sztuka staje się ważnym elementem strategii rozwoju miast, działań partycypacyjnych (Rys. 5.3), czy rewitalizacyjnych, jednak te tematy zostaną szczegółowo poruszone w kolejnych podrozdziałach.

Rys. 5.3. Sztuka w mieście – działania partycypacyjne
Źródło: <http://www.arsenal.art.pl/wydarzenia/sztuka-publiczna-w-miescie-2/>

5.2. Rola sztuki w procesach rewitalizacji

Obecnie kultura i sztuka stały się narzędziem rewitalizacji [108]. Za sprawą transformacji zachodzących w mieście, rozpoznajemy ich aspekt naprawczy. Może to znacznie ułatwić proces rewitalizacyjny. Świadomość, iż sztuka to nie tylko przedmiot obserwacji, ale także generator konkretnych działań, które mogą być wcześniej przewidziane, staje się ciekawym aspektem podczas tworzenia programu rewitalizacji miasta.

Rewitalizacja często łączy się z nadaniem nowej funkcji danemu miejscu, ze względu na to, iż są to tereny zdegradowane, opuszczone, na których dotychczasowa funkcja użytkowania została osłabiona, uległa degradacji lub całkowicie wymarła (podrozdział 3.1.2). Taką rolę właśnie może przejąć sztuka. Dodatkowo dodając ten czynnik, zyskujemy nową publiczność, która chętnie odwiedzi takie miejsca.

Kolejnym czynnikiem jest naprawa wizerunku miejsca za sprawą sztuki. Obszary rewitalizacji są przede wszystkim zdegradowane dzielnice, które wymagają zmiany wizerunku oraz głębokich zmian naprawczych za sprawą współpracy z mieszkańcami. Sztuka daje tutaj możliwość odbudowania tożsamości miejsca, co powoduje, że na nowo staje się ono atrakcyjne.

Francuski historyk Michel De Certeau, twierdził iż, przestrzeń będzie istnieć za sprawą 3 czynników: czasu, prędkości i kierunków, które uwzględniają jej zmienność [11]. Sztuka pozwala na dynamizację, pobudzenie mieszkańców do działania. Staje się katalizatorem do większych działań jak np. wyjście z nałogu, czy znalezienie pracy.

Według McEwana [75] kultura określana jest, jako zbiór wartości, które najbardziej oddają tożsamość miejsca. Pozwala na określenie „kim jesteśmy” i skąd pochodzimy. Zwraca uwagę także, że jest to proces złożony, w który wszyscy są zaangażowani. Kultura wpływa na wizerunek rzeczywistości, w której żyjemy oraz określa, co jest wartościowe i powinno się chronić [80]. Mówi się także, że kultura jest tworem immanentnym, czyli integralnym w każdym aspekcie ludzkiego życia, dlatego powinna być także uwzględniana w procesach rewitalizacyjnych.

Ciekawe spojrzenie na ten temat ma również Ewa Kipta - założycielka Zarządu Stowarzyszenia Forum Rewitalizacji w Lublinie. Urbanistka podkreśla, iż rewitalizacja to proces nie dla jednostki, ale dla całej wspólnoty. Często możemy zauważyć zjawisko monotonii przestrzeni, które uwarunkowane jest wieloma aspektami. Powoduje to sztuczną fragmentaryzację terenu i funkcji, które powinny ze sobą współgrać i przenikać [64]. To kolejny podwód, dla którego sztuka jest formą personalizacji miejsca. Pozwala na nowo odnaleźć „ducha” miejsca. Staje się podstawą do zbudowania tożsamości miejsca, za sprawą związania miejsca z jego historią i tradycjami. Wszystkie te aspekty wzbudzają poczucie wspólnoty w mieszkańcach.

Rewitalizacja jest procesem, który powinien być osadzony w kulturze danego miejsca. Tylko wtedy ma rację bytu, kiedy będzie pielęgnowana i utrwała. Nie chodzi tutaj o rozumienie kultury, jako miejsca instytucjonalnego, ale o kontekst komunikacji międzyludzkiej [13].

Według amerykańskiej publikacji „Cultural Districts: The Arts As a Strategy for Revitalizing Our Cities” [19] możemy przeczytać, iż dzielnice oparte na działaniach artystycznych przyspieszają proces rewitalizacji w następujący sposób:

- sztuka jest czynnikiem estetyzującym,
- sztuka pozwala na identyfikację miejsca,
- instytucje kulturalne stają się generatorem nowych miejsc pracy,
- sztuka jest magnesem dla turystów i nowych mieszkańców,
- sztuka jako katalizator wartości nieruchomości,
- sztuka jest znaczącym czynnikiem rozwoju bazy podatkowej,
- sztuka jest kreatorem przestrzeni kreatywnej,

- sztuka jako magnes przedsiębiorców, którzy przyciągają wykwalifikowanych pracowników.

Rola sztuki w procesie rewitalizacji staje się mierzalnym czynnikiem. Działania artystyczne powodują zainteresowanie mieszkańców i turystów, którzy w ten sposób przyczyniają się do wsparcia lokalnych biznesów typu: restauracje, kawiarnie, bary, sklepy, czy parkingi. Za sprawą tych działań następuje wzrost wartości nieruchomości, ponieważ ludzie coraz chętniej odwiedzają tą część miasta. Wiąże się to także z rentownością sąsiadujących firm i rozwojem bazy podatkowej. Rozwój nowych przedsiębiorstw z kolei generuje nowe miejsca pracy i staje się atrakcyjny dla wykwalifikowanych pracowników. Co więcej, sztuka pobudza kreatywność i pozwala na budowanie więzi międzyludzkich.

5.2.1. Modele rewitalizacji z udziałem kultury

Możemy zidentyfikować 3 modele rewitalizacji, w których kultura jest głównym czynnikiem naprawczym. Zgodnie z publikacją Evansa [14] są to:

- rewitalizacja poprzez kulturę – model 1,
- kulturalna rewitalizacja – model 2,
- kultura i rewitalizacja – model 3.

Pierwszy model – rewitalizacja poprzez kulturę (ang. Culture-led regeneration) odnosi się do kultury jako katalizatora, który przyjmuje rolę pierwszorzędnej projektu, będącego wizytówką terenu. Jednak w tym modelu możemy mieć także do czynienia nie tylko z flagową realizacją, ale również z całym kompleksem kulturalnym. Może bazować na obiektach już istniejących lub pokusić się o nową inwestycję. Takie kompleksy są najczęściej przeznaczone pod różnorodne cele związane z kulturą. Mogą przybierać charakter tylko i wyłącznie publiczny lub mieszany publiczno-prywatny. Tego typu koncepcje mają podkreślać swoją indywidualność. Być rozpoznawalne, nie tylko w najbliższej okolicy, ale także w całym mieście czy kraju. Mają stać się tzw. flagship projects, czyli z angielskiego projektami wzorowymi. Graeme Evans [14] zwraca jednak uwagę, że model ten nie zawsze jest dobrze rozumiany. Często te spektakularne obiekty, używane są tylko i wyłącznie z punktu marketingowego, a ich program ma mały związek z kompleksową rewitalizacją, mimo, że lokalizowane są w obszarze rewitalizacji.

Kolejny model - kulturalna rewitalizacja (ang. Cultural regeneration) jest już bardziej oparty na strategii rewitalizacyjnej. Model ten stawia na zaangażowanie w sfery społeczne, środowiskowe i ekonomiczne. Pomaga w budowaniu tożsamości miejsca. Jako wzór tego modelu stawiane są działania rewitalizacyjne, przeprowadzone w Barcelonie oraz Birmingham [56].

Ostatnim już modelem: kultura i rewitalizacją (ang. Culture and regeneration). W tym modelu kultura i rewitalizacja są niejako oddzielnymi twórcami. Każde z nich ma swoją ścieżkę. Kultura nie uczestniczy w każdym etapie planu rewitalizacji. Powodem tego jest poróżnienie podmiotów odpowiedzialnych za kulturę i rewitalizację. Władze, tworząc plan rewitalizacji nie widzą do końca w instytucjach kulturalnych partnera do działania. Mają świadomość roli kultury, ale nie w samym procesie rewitalizacji. W tym modelu kultura ma jedynie za zadanie urozmaicić

i wzmocnić wcześniej przyjęty układ funkcjonalny. Może to być np. program sztuki publicznej w biurach, niewielkie interwencje artystyczne lub lokalne muzeum.

5.2.2. Jak ocenić wpływ sztuki na rewitalizację?

To pytanie na pewno wielu przedstawicieli władz miejskich zadaje sobie przy tworzeniu raportów podsumowujących podejmowane działania. Jedno jest pewne – nie da się tego jednoznacznie określić. Istnieje szereg różnych czynników i uwarunkowań, które mogą w znaczny sposób pozytywnie bądź negatywnie wpłynąć na podejmowanie działań o charakterze artystycznym w ramach rewitalizacji. Próbę określenia takich wskaźników podjęła doktor Graeme Evans w kooperacji z badaczką Phyllida Shaw [15].

Wskaźniki zostały podzielone na trzy główne części: odpowiedzialność za wpływ na środowisko, społeczeństwo i ekonomię. W Tabeli 5.1 zaprezentowano poszczególne czynniki. Niektóre z nich mogą wydawać się problematyczne do określenia, jak np. poczucie wartości miejsca, dlatego wymagają one szerszych badań socjologicznych oraz są wysoce subiektywne. Inne mogą być powiązane między sobą. Co więcej, często trudno określić czy wpływ kultury miał decydującą rolę w procesie rewitalizacji, czy był jedynie jej elementem drugoplanowym [56].

Tabela 5.1. Wskaźniki określające wpływ kultury na proces rewitalizacji

WSKAŹNIKI OKREŚLAJĄCE ROLĘ KULTURY W PROCESIE REWITALIZACJI		
W aspekcie środowiska	W aspekcie społecznym	W aspekcie ekonomicznym
<ul style="list-style-type: none"> - adaptacja opuszczonych budynków, - pozytywny wpływ na jakość środowiska naturalnego, - budowa tożsamości, - poczucie wartości miejsca, - działania mające na celu likwidację wandalizmu, - podział przestrzeni, - zaangażowanie lokalnych artystów, - przyszłościowe koncepcje z wykorzystaniem kultury. 	<ul style="list-style-type: none"> - zmiana wizerunku miejsca, - zwiększenie liczby osób zaangażowanych w wolontariat, - zwiększenie kapitału społecznego, - współpraca mieszkańców z władzami gminnymi, - więcej osób, chcących zdobywać wykształcenie, - zwiększenie poziomu kultury mieszkańców. 	<ul style="list-style-type: none"> - lokalne inwestycje, - wzrost wydatków mieszkańców i turystów, - nowe miejsca pracy, - zachęcenie pracowników i absolwentów w dzielnicy, - wzrost relacji publiczno-prywatne oraz wolontariatów, - wzrost zaangażowania sektora biznesu w kulturę, - zwiększenie cen nieruchomości.

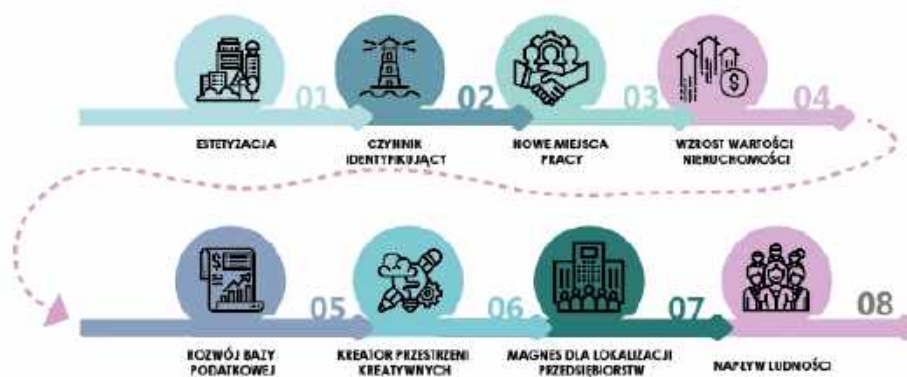
Źródło: opracowanie własne na podstawie [56]

5.2.3. Efekt kuli śnieżnej

Możemy zaobserwować tu tzw. impuls kuli śnieżnej, opisywany przez doktora Krzysztofa Bizio w publikacji „Kultura i sztuka w procesie rewitalizacji miast” [3]. Działanie to polega na realizacji okazałego obiektu najczęściej związanego z kulturą i sztuką, który generuje następne zachowania: zmiana wizerunku miejsca -> napływ ludności -> wzrost wartości nieruchomości. Efekt kuli śnieżnej polega na niewielkim, ale przemyślanym działaniu, które pociąga za sobą następne. Ważnym elementem tej metody jest stopień zaawansowania działań, ponieważ

im proces jest bardziej rozwinięty, tym trudniej go zatrzymać (jak kulę śnieżną). Na Rys. 5.4. zaprezentowano przykładowy rozwój przestrzeni, w której zostały wprowadzone działania artystyczne. Pierwszym czynnikiem na jaki wpływa sztuka są zmiany wizerunkowe przestrzeni. Następnie przez wprowadzenie tych zmian, miejsce staje się charakterystyczne na tle innych. Generuje to wzrost atrakcyjności obszaru i powstanie pierwszych inwestycji, które generują miejsca pracy. W dalszym ciągu obserwujemy wzrost wartości nieruchomości i rozwój bazy podatkowej. Konsekwencją budowy nowych nieruchomości jest powstanie nowych przestrzeni ogólnodostępnych, które mogą być impulsem do działań kreatywnych. W następnej kolejności, gdy miejsce jest atrakcyjne i posiada niezbędną bazę mieszkaniowo-usługową jest to interesujący obszar do lokalizacji nowych przedsiębiorstw. W rezultacie podjętych działań możemy spodziewać się napływu ludności, która będzie chciała mieszkać i pracować w atrakcyjnym miejscu.

Rys. 5.4. Efekt kuli śnieżnej
Źródło: opracowanie własne

Innym rodzajem tego efektu jest lokalizacja najczęściej monumentalnego obiektu o charakterze kulturalnym, który ma przyciągnąć mieszkańców i turystów nie tylko w skali lokalnej, ale i regionalnej. Taki budynek jest wtedy generatorem wzrostu gospodarczego. Nazywany jest tzw. *landmarkiem* – punktem rozpoznawczym terenu.

5.2.4. Rewitalizacja Bilbao

Spektakularnym przykładem wykorzystania tego modelu jest rewitalizacja strefy nadbrzeżnej w Bilbao, gdzie główną rolę odegrało Muzeum Guggenheima, zaprezentowane na Rys. 5.5. Dziś stało się ono ikoną współczesnej architektury [81], jednak należy pamiętać, że było ono tylko częścią strategii rewitalizacyjnej.

Rys. 5.5. Muzeum Guggenheima w Bilbao

Źródło: <https://steemit.com/polish/@grzechotnik/rewitalizacja-miast-efekt-bilbao-cz-1-2>

Samo zbudowanie wielkoskalowej budowli nie przyniosłoby takich efektów, jakie udało się osiągnąć władzom 35 ha Abandoibarra'y. Jednak od początku koncepcja zakładała, iż ten obszar ma się stać wizytówką miasta. Celem było stworzenie kompleksu usługowo-biznesowo-kulturowego. Muzeum miało przyczynić się do zmiany wizerunku kraju Basków, które do tej pory uchodziło za teren niebezpieczny na nowoczesne centrum kultury. Co się niewątpliwie udało. Efekt przerósł samych twórców. Niemal zaraz po otwarciu muzeum, miasto odwiedziły miliony turystów lokalnych i zagranicznych. Projekt jest traktowany jako jeden z flagowych rewitalizacji za sprawą kultury i był już odtwarzany przez inne miasta setki razy, jednak nie zawsze z dobrym skutkiem. Możemy obserwować tzw. „efekt Bilbao” lub „efekt Guggenheima”. Obydwa pojęcia odnoszą się do powtórzenia działań, jakie miały miejsce w Bilbao i traktowanie go jako wzorca do naśladowania w procesach rewitalizacyjnych.

Wnioskami, jakie można wyciągnąć z rewitalizacji Krainy Basków, w celu implementacji ich w uwarunkowaniach polskich, to przede wszystkim dobrze zaplanowana strategia oraz rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego. Strategia Bilbao oparta była na działaniu kompleksowym i długookresowym działaniem urbanistycznym, której Muzeum Guggenheima było jednym z elementów szeroko pojętej koncepcji. Rewitalizacja w Bilbao to także rozbudowa infrastruktury i transportu (rozbudowa portu i lotniska, powstanie metra) oraz inwestycje prowadzone w różnych częściach dzielnicy. Dowodzi to, iż sztuka to bardzo dobry kierunek dla rewitalizacji, jednak nie należy opraczyć tylko i wyłącznie na niej całego procesu.

5.2.5. Rewitalizacja w Londynie

Kolejnym światowym przykładem rewitalizacji z udziałem sztuki jest nabrzeże Gateshead w dzielnicy Newcastle w Londynie. Jednym z elementów rewitalizacji była adaptacja budynku elewatora zbożowego z połowy XX wieku na nowe centrum kultury (Baltic Mill). Było to pierwsza tego typu realizacja, która wykorzystywała stosunkowo nowy budynek przemysłowy z połowy lat pięćdziesiątych XIXw. Działania oparte były głównie na połączeniu ducha modernizmu z XIX-sto wieczną zabudową. Za sprawą tych działań miasto miało na celu odbudowanie tożsamości dzielnicy i trwale zmienić jej nieprzychylny wizerunek. Realizacja centrum kulturalnego była także związane z naprawą infrastruktury, która uniemożliwiała mieszkańcom dostać się nad nabrzeże. Ważnym aspektem stało się także oddzielenie ruchu pieszego i samochodowego. Obiekty takie jak: Millennium Bridge, Baltic Mill (Rys. 5.6a) czy the Sage (Rys. 5.6b), czy stały się ikonami tego obszaru. W cały proces zaangażowane były nie tylko podmioty publiczne, ale także małe podmioty prywatne. Zaplanowany plan rewitalizacji zakładał także przemiany w sferze społecznej, jednak trzeba przyznać, iż największą uwagę poświęcono odbudowie zdegradowanego terenu i poprawę jego wizerunku. Problemy społeczne zostały zepchnięte na drugi plan. Zaprojektowana bryła wspomnianych wyżej obiektów oraz funkcja kulturowa miała zapewnić liczne korzyści nie tylko dla samego nabrzeża, ale i dla całego regionu. W późniejszym czasie w okolicy Baltic Mill powstał także kompleks ekskluzywnych apartamentów, a także Hotel Hilton, które jeszcze bardziej miały podnieść rangę miejsca. Co więcej, były to inwestycje prywatne, ale na pewno nie powstałyby w tym miejscu, gdyby nie podjęte działania

rewitalizacyjne. Powstała także szkoła wyższa The Gateshead College. Kluczowym obiektem był także most Millenium Bridge, który pozwolił na połączenie nabrzeża Gateshead z obszarem Newcastle Quayside. Co ciekawe, nie było to działanie tylko z punktu infrastrukturalnego, ale projektowany most miał stać się także dziełem sztuki, który miał stać się swego rodzaju znakiem rozpoznawczym odrodzonego nabrzeża nad rzeką Tyne [25].

Rys. 5.6. a) Centrum sztuki współczesnej Baltic Mill,
b) Centrum muzyczno-koncertowe the Stage Gateshead

Źródło: a) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Baltic_Mill_-_geograph.org.uk_-_865086.jpg
b) <https://www.pinterest.ch/pin/391179917617738446/>

5.3. Sztuka jako czynnik partycypacji

Teoretyk sztuki Stanisław Witkiewicz pisał „*Gdzie jest człowiek – tam jest i sztuka*” [105 s.6]. Sztuka w dzisiejszym świecie to forma manifestu, która pozwala na doznania emocjonalno-estetyczne. Socjolog Jean Duvignaud pisze, że aby stworzyć trwałą relację między sztuką a społecznością, powinno się zwrócić uwagę na postawy artystyczne, a z drugiej na funkcję, jaką ma pełnić [12].

Ważnym aspektem w kontekście partycypacji przez sztukę jest sztuka społeczna, która jest definiowana jako działania o charakterze pozaartystycznym, dokonywane oddalone, realizujące cel społeczny lub publiczny. Sztuka łączy działania społeczne z działaniami przestrzennymi, może wywierać trwały skutek, nowy sposób zarządzania przestrzenią miejską. Dzisiaj mamy do czynienia z rozszerzoną definicją sztuki. Oznacza to, że sztuka nie polega tylko na np. namalowaniu obrazu, ale także na działaniach społecznych, czego przykładem może być sadzenie drzew.

Niemiecki artysta Joseph Beuys w 1982 zrealizował przedsięwzięcie artystyczne pt. „7000 dębów – zalesianie miasta zamiast administracji miasta”, który polegał na posadzeniu 7000 drzew. W realizacji tego działania pomogli mu wolontariusze z miasta Kessel. Koncepcja początkowo wywołała kontrowersje, ale ostatecznie stała się rozpoznawalnym składnikiem przestrzeni miejskiej. Sam autor określa ten projekt jako „rzeźbę społeczną” [39].

Coraz większe powodzenie zyskuje także opisywana przez Katarzynę Nizołek w książce „Sztuka społeczna” [77] ogrodnictwo partyzanckie (ang. guerilla gardening) stosowane jako tzw. taktyki streetartowej. Działanie to polega na sadzeniu roślin w miejscach, które nie wchodzą w kompetencje ogrodnika. Najczęściej są to miejsca zaniedbane i opustoszałe. Pisarka także zwraca uwagę na fakt, iż to nie zdolności artystyczne są kluczową umiejętnością, ale kreatywność

myślenie, które pozwala na wykorzystanie sztuki do działań społecznych i politycznych. Sztuka staje się więc instrumentem partycypacji obywatelskiej. Może znacznie pomóc w budowaniu relacji między podmiotami publicznymi, a zwykłymi mieszkańcami, a także przyczynić się do pozytywnej opinii publicznej.

Sztuka publiczna powstaje w wyniku współpracy artystów z nie-artystami. Forma współpracy mieszkańców z artystami może przybierać formę długotrwałą lub być tylko procesem efemerycznym, ale odciskać trwałe piętko na przestrzeni publicznej.

We wprowadzeniu do Europejskiego Kongresu Kultury zorganizowanym w 2011 roku pod dewizą „Kultura dla zmiany społecznej” możemy przeczytać „kultura jest nie tylko najlepszym narzędziem umożliwiającym funkcjonowanie w świecie, ale także siłą sprawczą, która poprzez swój wymiar wspólnotowy i indywidualny prowadzi do realnej zmiany społecznej” [77]. Dowodzi to, iż sztuka może być narzędziem naprawczym w każdej kategorii życia.

Sztuka dla Stevenson [21] to „narzędzie do osiągnięcia integracji społecznej”. Gibson i Stevenson w swojej publikacji „Urban Space and the Uses of Culture” [21] twierdzą iż, kultura jest doskonałym narzędziem, które równocześnie jest odzwierciedleniem społeczności, a z drugiej może zapewnić jej udział w rewitalizacji. Jednocześnie wielokrotnie jest wykorzystywana jako tzw. filozofia „dodaj kulturę i zamieszaj”.

Denise Meredyth, Scott Ewing i Julian Thomas twierdzą, iż strategie oparte na kulturze pozwalają na zbudowanie więzi społecznych, promują społeczne uczestnictwo w życiu miasta oraz budują tożsamość [21].

Istnieje także pojęcie „miasto kreatywne”, którego twórcą jest R. Florida [17]. Wzorcem tego pojęcia jest wyobrażenie miasta, jako organizmu, który, aby się rozwijać musi być „kreatywny”. Jak zauważa profesor Allen J. Scott [94] jest to ośrodek zrzeszający wykwalifikowanych ludzi, którzy pracują w nowoczesnych technologiach, dbają o środowisko, prowadzą życie nocne, uczęszczają na festiwale, spektakle oraz szereg innych atrakcji, które daje im miasto, a architektura miasta „staje się ostatecznym świadectwem jego światowości, otwartości i unikatowości”[80].

5.3.1. Kreatywny placemaking

Niewątpliwie należy także przyjrzeć się pojęciu „kreatywny placemaking”. Słowo placemaking dosłownie tłumaczone jest z języka angielskiego, jako *tworzenie miejsc*. Według amerykańskiej uczelni Massachusetts Institute of Technology w Bostonie pojęcie to jest definiowane jako celowe projektowanie przestrzeni publicznych tak, aby sprzyjały nawiązywaniu relacji społecznych i podnosiły jakość życia mieszkańców [35].

Ideą placemakingu jest tworzenie miejsc dla ludzi, które odpowiadają im potrzebom. Jest to niewątpliwie działanie długofalowe, które pozytywnie wpływa na miasto pod kątem urbanistycznym jak i społecznym. Przestrzenie projektowane w myśl tej idei posiadają miejsca do relaksu, odpoczynku, do spędzenia czasu z bliskimi, ale także służą rozrywce i ochronie zabytków. Ta forma tworzenia przestrzeni publicznych staje się powoli nowym wymiarem.

Według raportu „Placemaking. Value And The Public Realm” [93] wyróżniono cztery kluczowe aspekty, na które wpływa pozytywnie *placemaking*. Są to:

- zmiana wizerunku terenu,
- kreowanie nowych przestrzeni dla mieszkańców, pracowników i przyjezdnych,
- dodanie nowych funkcji terenu min. na wydarzenie związane z kulturą i sztuką,
- budowanie tożsamości zrewitalizowanego miejsca.

Przestrzeń publiczna, to coś więcej niż miejsce samo w sobie z wydzieloną przestrzenią wspólną i niezbędną infrastrukturą. To przestrzeń, która ma za zadanie tętnić życiem, przyciągać przechodniów do spędzenia czasu w niej. Obecnie została ona rozciągnięta na sfery, które wcześniej obcowały jako prywatne [3]. Stworzenie takiego miejsca wiąże się z zaangażowaniem wielu partnerów. Miasto często nie posiada wystarczających środków finansowych czy samego pomysłu. Z pomocą mogą przyjść wtedy instytucje kulturalne, które w znaczny sposób mogą ingerować w przestrzenie publiczne, tworząc niepowtarzalne miejsca. Jakie są potrzeby danego miejsca można zaobserwować chociażby „gołym okiem”. Ważne jest, aby wizję takiego miejsca stworzyli sami mieszkańcy, którzy codziennie napotykają na swojej drodze dane miejsce. To oni najlepiej wiedzą, czego tam brakuje, co najchętniej by tam robili. Kluczowym aspektem jest stworzenie aktywności i synergii między ciałami martwymi przestrzeni, a ludźmi, którzy je wykorzystują oraz dodatkowo pobudzenie ludzi do interakcji między sobą. Istotą takiego myślenia jest triangulacja, która określa, iż odpowiednie usytuowanie obiektów w przestrzeni uaktywnia relacje ludzi z miejscem. Bardzo prostym i jednocześnie tanim zabiegiem jest zasadzenie np. petunii w przestrzeni publicznej. Pozwala to na natychmiastowy efekt wizualny, a co więcej wymaga pewnej interakcji społecznej w postaci podlewania, czyli zaopiekowania się miejscem [84].

Należy uzmysłwić sobie, że aby stworzyć dobrą przestrzeń publiczną nie wystarczy zaprosić światowej klasy architektów czy urbanistów, którzy stworzą projekt, ale to także kwestia późniejszego zarządzania tym miejscem. Przestrzeń publiczna powinna się zmieniać wraz z potrzebami społeczeństwa i powinna być otwarta na ich działania. Na Rys. 5.7 przedstawiono, co powinno składać się na przestrzeń publiczną. Takie miejsce przede wszystkim powinno być ogólnie dostępne, co oznacza, iż musi mieć dogodną lokalizację oraz niezbędną infrastrukturę w celu dotarcia. Następnie powinno być atrakcyjne dla przechodniów, tak aby spędzić tam więcej czasu np. za sprawą organizacji różnego typu wydarzeń kulturalnych. Ostatnim czynnikiem jest sprzyjanie integracjom społecznym.

Rys. 5.7. Czym charakteryzuje się dobra przestrzeń publiczna
Źródło: opracowanie własne

Według doktor Rembezy [89] działania artystyczne nie tylko otwierają nowe horyzonty, ale także pozytywnie aktywizują społeczność oraz pobudzają lokalną gospodarkę. W przypadku warunków polskich mamy do czynienia dopiero z fazą rozwoju *kreatywnego placemakingu*. Działania te bazują w gruncie rzeczy na historii danego miejsca, tak aby oddać jego lokalną specyfikę. Sztuka u swoich początków wprowadzania do działań rewitalizacyjnych miała stać się atraktorem transformacji zdegradowanego obszaru, natomiast z biegiem czasu zmieniła ona swoją formę z pasywnej na aktywną. Ważną grupą jest tu także tzw. klasa kreatywna. Według Richarda Floryda [17] są to m. in. naukowcy, badacze, inżynierowie, artyści, którzy mają zdolności opiniotwórcze i tworzą tzw. super-kreatywny rdzeń (ang. the super-creative core). Ci aktorzy dają załazek miejsca „kreatywnego”.

Rys. 5.8. Komponenty kreatywnego placemakingu
Źródło: opracowanie własne na podstawie [89]

Z kolei według autorów opracowania Creative Placemaking [17] wyróżnia się 6 komponentów, które pozwalają osiągnąć sukces tego typu działaniom. Na Rys 5.8. przedstawiono poszczególne z nich. Pierwszym etapem do stworzenia miejsca kreatywnego są kreatywni twórcy, którzy będą mieli pomysł na wyeksponowanie miejsca. Następnie niezbędne jest zaangażowanie władzy publicznej w te działania, a także wsparcie finansowe dla artystów i prywatnych inwestorów. Ostatnim, ale jakże ważnym elementem jest budowanie relacji partnerskich między wszystkimi zainteresowanymi podmiotami.

5.4. Rola sztuki w świadomości mieszkańców w zakresie możliwości współkształtowania miasta

Nie podlega wątpliwości, iż kultura i sztuka stwarza nowe perspektywy rozwoju miasta. W ramach działań rewitalizacyjnych otwiera ona nie tylko możliwości uwypuklenia tożsamości miejsca, ale także stwarza warunki jej kreatywnego wykorzystania. Według Rembezy [90] jest to czynnik inicjujący, stymulujący oraz podtrzymujący procesy zmian w ramach rewitalizacji. Oznacza to, iż jest to narzędzie naprawcze i może być wykorzystane w każdej fazie działań.

Sztuka jest coraz częściej wykorzystywanym instrumentem. Dzielnice o charakterze artystycznym, jak np. South Houston – Soho w Nowym Yorku, Marais w Paryżu, czy El Raval w Barcelonie są przykładami na to, jak sztuka odnawia podupadające obszary w piękne, przyciągające nie tylko okoliczną ludność, ale także światowych architektów, czy designerów [90]. Dzięki niej w przestrzeni ponownie pojawia się witalność i życie.

Według Miwon Kwon [69] można wyróżnić trzy rodzaje zależności sztuki i przestrzeni (Rys. 5.9). Pierwsza z nich polega na umiejscowieniu dzieła sztuki w formie fizycznej np. rzeźby w miejscu publicznym. Jej funkcja jest zazwyczaj estetyzująca. Jest to koncepcja modernistyczna. Była wykorzystywana głównie w latach 60tych XX wieku. Kolejna relacja sztuki z przestrzenią charakteryzuje się bycia tworem samym w sobie, jako konkretnego obszaru np. parku, czy promenady. W tym modelu przykładana jest większą uwagę, co do korelacji elementów przestrzeni między sobą. Jest to bardziej świadome wykorzystanie sztuki niż w relacji pierwszej. Ostatni rodzaj powiązania tych dwóch składowych, to sztuka w interesie publicznym. Ten paradygmat koncentruje się na rozwiązywaniu problemów społecznych i tworzeniu w związku z tym odpowiednich programów miejskich.

Rys. 5.9. Relacja sztuki i przestrzeni - klasyfikacja według M. Kwon
Źródło: opracowanie własne na podstawie [69]

Pojęcie sztuki jest szczególnie ważne w rewitalizacji przestrzeni publicznych, ponieważ jak uważał Zuziak [110] to właśnie one są kluczem do pobudzenia zdegradowanego obszaru. Wykreowanie atrakcyjnej przestrzeni, to w dużej mierze placemaking, który został opisany w poprzednim podrozdziale. Istotnym czynnikiem jest wykorzystanie historii miejsca, jako czynnika katalizującego i załączka działań artystycznych. Pozwala na stworzenie miejsca z charakterem z dotychczasowego miejsca anonimowego [90].

Wykorzystanie sztuki jako czynnika partycypacji w rewitalizacji miasta pozwala na spełnienie definicji rewitalizacji, jako kompleksowej przemiany obszaru. Stawiając przede wszystkim na działania społeczne, jako ważnej kwestii procesu rewitalizacji. Polski socjolog Stanisław Ossowski [82] określił sztukę jako zjawisko społeczne, które można rozumieć w sposób dwojaki. Po pierwsze z uwagi na to, dlaczego jest tworzona, a po drugie dla kogo. Obydwie te przesłanki mają charakter społeczny, ponieważ odbiorcą sztuki jest człowiek, a jest ona tworzona, aby wyrazić pewne spojrzenie na świat. Idąc dalej tym tokiem myślenia, Ossowski wyodrębnia trzy funkcje sztuki, które jako suma wpływają na wychowanie społeczności [82].

Funkcje te wyglądają następująco:

- funkcja katartyczna – wiąże się z poznaniem nowego spojrzenia i doznaniem emocjonalnymi, prowadzi do poznania „tu i teraz”,
- funkcja więziotwórcza – pozwala na tworzenie więzi społecznych poza ogólne przyjętymi ramami, ze względu na to, iż sztuka jest „dobrem niekonsumpcyjnym”, co może przekładać się na bezinteresowny charakter relacji i zapobieganie konfliktom,
- funkcja transformacyjna – zachęca do własnej oceny, uwypukla rzeczywistość na rzeczy niedostrzegalne.

Socjolog dostrzega w sztuce takie atrybuty jak: odzwierciedlenie świata realnego, który potrzebuje zmiany, inspirację do przemiany i innowacyjność. Dodatkowo Niziołek [77] widzi w sztuce funkcje prodemokratyczne i proobywatelskie.

Z kolei według profesora Golka [24] sztuka dostarcza także wiele innych funkcji społecznych. W ten zbiór wchodzi funkcja estetyczna, rozumiana jako wcześniej już wspomniane odzwierciedlenie świata rzeczywistego, ale także pokazanie wzorców patrzenia na świat. Kolejna rola sztuki to jej aspekt terapeutyczny. Dzięki niej możliwe są przeżycia emocjonalne, rzutujące na późniejszy stan psychiczny odbiorcy. Wiąże się z tym także funkcja komunikacyjna między artystą a odbiorcą. Wykorzystywany jest wtedy tzw. „język sztuki”, przewycięża on wszelkie bariery ludzkie jak np. język. Ważna jest także jej kwestia wychowawcza, która pozwala na edukację społeczeństwa. W nienachalny sposób pokazuje wzorce postępowania i może prowadzić do przekazu odpowiednich wartości społecznych. Jest to niezmiernie ważne w kontekście rewitalizowanych obszarów i mieszkańców, którzy je zamieszkują, ponieważ borykają się oni z różnymi problemami społecznymi i nałogami. Dla nich ważna jest też funkcja poznawcza, która pozwala na uzupełnienie wiedzy na określony temat. Autor wymienia także funkcję: magiczną, ideologiczną, ekonomiczną oraz ekspresyjną [77].

Jednocześnie możemy zauważyć efekt scalenia jednostki z określoną grupą za sprawą sztuki, przy równoległym podkreśleniu jej odrębności. Na pierwszy rzut oka, może to się wydawać niewykonalne. Jednak niezbędną rolę gra tutaj odbiorca. Jak pisze Lipski „odbiór konstytuuje sztukę jako zjawisko społeczne” [71 s.41].

Współcześnie obserwujemy pluralizm łączenia się formy, stylów, treści, zamiarów artystów oraz ich skutków. W odniesieniu do sztuki społecznej możemy zauważyć z jednej strony społeczne wyobrażenie o twórcach, a z drugiej indywidualność każdego z nich, który wyraża

sposób patrzenia na dane zjawisko przez swoje ramy. W dzisiejszych czasach artysta przybiera rolę działacza społecznego, jako artysty-aktywisty. Wiąże się to także ze zmianą prezentacji sztuki.

W dzisiejszych czasach sztuka ewoluuje. Wiąże się to z jej rozpowszechnieniem we wszystkie sfery życia ludzkiego za sprawą wcześniej wspomnianego wyjścia sztuki do społeczeństwa (np. performance) oraz z rozwojem nowym mediów. Nowa generacja sztuki publicznej to dzieła, które po pierwsze mają stymulować społeczeństwo do określonych doświadczeń, a po drugie poszerzać te doświadczenia. W celu dobrego przyjęcia takiego obiektu, instalacji czy wydarzenia musi ono być odpowiedzią na potrzeby mieszkańców, na skalę obszaru z jakim się wiąże oraz być związanym z tożsamością miejsca [77].

Wszystkie dotychczasowe rozważania udowadniają istotną rolę sztuki w świadomości mieszkańców i władz miejskich w zakresie możliwości współkształtowania miasta. Przytoczony wachlarz przykładów pozwala na określenie sztuki nieodłącznym elementem współczesnego ośrodka miejskiego. Ludzi przyciąga atrakcyjne wizualnie miejsce, ale także z charakterem, z którym wiąże się jakaś niepowtarzalna historia. Możemy obserwować jak sztuka szuka kontaktu z nieprofesjonalnym odbiorcą – z przeciętnym człowiekiem. Za sprawą tej ewolucji sztuki, stała się ona atrakcyjna z punktu widzenia działań rewitalizacyjnych, jako idealne narzędzie do uspołeczniania i budowania tożsamości miejsca. Oddolne działania artystów oraz tworzenie instytucji, czy stowarzyszeń kulturalnych staje się katalizatorem społecznym. To wszystko zapewnia sztuka.

6. ANALIZA WYBRANYCH PRAKTYK REWITALIZACYJNYCH NADWODNYCH PRZESTRZENI PUBLICZNYCH POD KĄTEM SZTUKI

W celu szczegółowego pogłębienia zebranych wcześniej wiadomości na temat udziału sztuki w procesie rewitalizacji miasta, dokonano analizy trzech przypadków przestrzeni publicznych w różnych częściach świata. Dwa z nich są nadwodne, jeden nie, natomiast znajdują się w nim zbiorniki wodne. W poprzednich rozdziałach rozpatrywano przypadki głównie lokalne, zlokalizowane w Polsce. W tym rozdziale natomiast postanowiono zbadać przestrzenie zagraniczne, tak aby dopełnić wiedzę o zastosowaniu sztuki na wszelkich polach eksploatacji. Wybrano przypadek Filadelfii, Heerlen oraz Chicago. Przy doborze przypadków studialnych kierowano się głównie kwestiami wykorzystania sztuki w rewitalizacji, wątkiem partycypacyjnym oraz osiągniętymi rezultatami. Wybrane miasta nie oddają skali obszaru aplikacyjnego (jakim jest Gdańsk), ponieważ Filadelfia i Chicago są od niego kilka razy większe, a Heerlen kilka razy mniejsze, natomiast powierzchnia nie była kryterium wyboru. Kluczową kwestią była specyfika podejmowanych działań.

6.1. Filadelfia

Filadelfia jest to miasto zlokalizowane w północno-wschodniej części Stanów Zjednoczonych. Położone u ujścia rzeki o nazwie Delaware, która następnie wpływa do Oceanu Atlantyckiego.

Pod koniec lat 60tych i 70tych poprzedniego wieku Filadelfia przeżyła kryzys. Miasto borykało się ze spadkiem gospodarczym, wzrostem bezrobotnych oraz rosnącym ubóstwem. Towarzyszyła im także przestępczość. Proces rewitalizacji i gentryfikacji w Filadelfii rozpoczął się już w latach 70tych XX wieku. Główne obszary rewitalizacji to City Center i University City. Druga z nich University City (w skrócie UCD) to obszar o powierzchni 2,4 mil². Działania podjęte przez UCD skupiają się głównie na odnowie historycznej architektury i rozwoju przestrzeni publicznych przez University of Pennsylvania i Drexel University. Rewitalizacja na tym obszarze koncentruje się także na wykorzystaniu terenów przemysłowych oraz zmianie przeznaczenia parkingów. Ciekawą ideą jest „Hack> Tinker> Analyze> Design”, co oznacza, iż władze odchodzą od konwencjonalnych zmian polegających na dużych i drogich inwestycjach. UCD zaczyna od małych interwencji, które są usuwalne. Dzięki takiemu podejściu przestrzeń zmienia się wraz z potrzebami użytkowników. Władze mają świadomość, że dane przedsięwzięcie może się nie powieść, dlatego wprowadzane działania są „elastyczne” i mogą się zmieniać bez większych kosztów. Wprowadzane działania są eksperymentalne. Bardzo ważnym elementem jest integracja społeczna. Działania inercjalne pozwalały także na wzbudzenie zaufania wśród mieszkańców. Pierwszymi działaniami było wprowadzenie parkletów oraz posadzenie roślin. Był to tzw. *tactical urbanism*, czyli niedrogi, ale przemyślane zmiany. Wszystkie te działania eksperymentalne doprowadziły do przebudowy ulicy 40th Trolley Portal w projekt The Trolley Portal Gardens (Rys. 6.1). Dzięki zastosowaniu partnerstwa publiczno-prywatnego między firmą SEPTA, władzami miasta oraz zaangażowaniu mieszkańców udało się przekształcić betonowy teren w przyjazną przestrzeń publiczną z pięknym krajobrazem, ruchomymi siedziskami oraz

restauracją. Projekt ten znacząco wpłynął na pobudzenie interakcji społecznych oraz wizerunek dzielnicy [41].

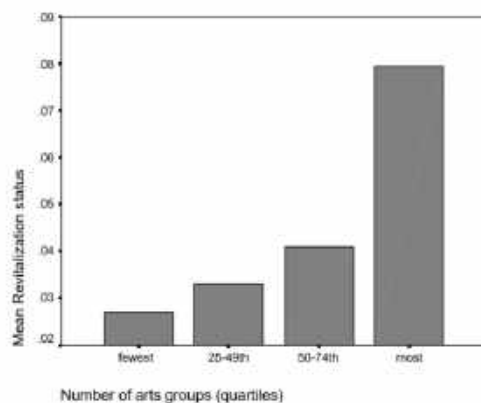

Rys. 6.1. Przestrzeń Trolley Portal Gardens po przebudowie

Źródło: <https://www.universitycity.org/blog/festive-events-trolley-portal-gardens>

Dzięki podjętym decyzjom pod koniec lat 90tych XX wieku oraz na początku XXI wieku możemy zaobserwować wzrost gospodarczy. Duży wkład w tym miało pojawienie się tzw. klasy kreatywnej, która w znacznej mierze przyczyniła się do ożywienia centrum miasta. Do miasta ponownie stopniowo napływali młodzi ludzie oraz rozwinęły się nowe przedsiębiorstwa. Pojawiły się też nowe restauracje, hotele oraz obiekty kultury. W latach 2006–2012 Filadelfia przeżyła największy przyrost ludności od tysiącleci. Populacja ludzi w wieku od 20 do 34 lat wzrasta o około 100 000 [18]. Na rozwój Filadelfii miały też wpływ światowej klasy uczelnie.

Rewitalizacja Filadelfii w dużej mierze oparta jest na aspektach artystycznych. Według opracowania Uniwersytetu Pensylwanii [99] z 1998 roku dzielnice, w których silnie wybijała się kultura i sztuka przyrost ludności był dużo większy niż w pozostałych, a współczynnik ubóstwa znacznie mniejszy. Artyści i organizacje kulturalne stały się katalizatorem do pozytywnych zmian gospodarczych oraz wzrostu ekonomicznego na tym obszarze. Dodatkowo, organizacje kulturalne i artystyczne nie oddziałują tylko i wyłącznie na lokalnych mieszkańców, ale także na inne dzielnice i miasta, co przyczynia się do tworzenia połączeń poza barierami geograficznymi i społecznymi. Wykres 6.2 przedstawia zależność pomiędzy rewitalizacją, a ilością organizacji artystycznych. Okazuje się, iż im więcej instytucji kulturalnych tym rewitalizacja odnosi lepsze rezultaty. Obserwujemy więc proporcjonalną relację między organizacjami kulturalnymi, a skutecznością rewitalizacji. Dowodzi to, że obszary z dużym potencjałem artystycznym osiągały lepsze rezultaty w społecznym wymiarze rewitalizacji. Natomiast, tereny gdzie takich inicjatyw było najmniej odnotowywały dużo słabe wyniki rewitalizacyjne i wykazywały potrzebę dłuższego czasu odnowy.

Rys. 6.2. Poziom rewitalizacji według liczby organizacji artystycznych w promieniu pół mili
 Źródło: Community Revitalization and the Arts in Philadelphia [99]

W ostatniej dekadzie możemy obserwować znaczny wzrost aktywności społecznej. Filadelfia jest idealnym przykładem na to, iż rewitalizacja jest działaniem kompleksowym. W strategii rewitalizacji miasta zawarto takie postulaty jak budowanie poczucia wspólnoty, postaw obywatelskich oraz wyrównywanie szans wszystkim mieszkańcom, zapewniając im rozwój. Przypadek ten dowodzi, jak ważne jest uruchomienie pakietu usług społecznych, działających równoległe z rozpoczęciem rewitalizacji.

Potwierdzeniem dobrze przeprowadzonej rewitalizacji było dla Filadelfii także zostanie w 2018 roku jednym z 20stu finalistów na drugą siedzibę dla światowego giganta wśród przedsiębiorstw, jakim jest Amazon [18].

Dla amerykańskiego naukowca Richarda Florida [18] rewitalizacja Filadelfii była odmienna niż w innych czołowych miastach USA, jakimi są: Nowy Jork, San Francisco, Boston, czy Seattle. Według niego, to co zadziało się w Filadelfii było bardziej autentyczne. To przystępność cenowa pozwoliła miastu stać się azylem dla młodych ludzi oraz kreatywnej klasy technologów, innowatorów, specjalistów, menedżerów, artystów i projektantów. Część z nich uciekła np. z Nowego Jorku.

Obecnie miasto stoi przed nowymi wyzwaniami, jakimi są: podziały oraz tzw. nowy kryzys miejski, który zdaniem autora raportu „Philadelphia’s next challenge: from urban revitalization to inclusive prosperity” [18] jest kryzysem sukcesu, ujawniającym się w rosnącej gentryfikacji, wzrostem cen oraz pojawieniem się dysproporcji społecznych.

Jedną z ważnych organizacji jest w tym obszarze Philadelphia Mural Arts. Organizacja powstała w 1984 roku za sprawą artystki Jane Golden. Szybko okazuje się, że w sztuce drzemie wielki potencjał. Dzisiaj jest to największa w organizacja tego typu w Stanach Zjednoczonych. Jej główną dewizą jest świadomość, że sztuka znacząco przyczynia się do zmian społecznych i przestrzennych w mieście. Jaką główną wartość stawia sobie równość każdego człowieka. Organizacja działa od ponad 35 lat i co roku angażuje lokalną społeczność w 50-100 projektów artystycznych. Mural Arts Philadelphia chce przekonać społeczność, że każdy może mieć wpływ na otaczającą nas przestrzeń. Dodatkowo organizacja ceni sobie doświadczenia i wiedzę każdego człowieka, z których stara się korzystać. Sztuka stała się potężnym narzędziem do generowania dialogu, budowania relacji, wzmacniania społeczności i pobudzania rewitalizacji

gospodarczej. Nie ma znaczenia kolor skóry, czy wewnętrzne przekonania. Każdy człowiek jest równy. Każdy może zaangażować się w budowanie tożsamości miasta. Na Rys. 6.3 zaprezentowano przykładowe dzieła sztuki publicznej. Każdego roku Filadelfię odwiedza 15 000 mieszkańców i turystów, w celu podziwiania miejskich murali. Stały się one nieodłączną częścią krajobrazu Filadelfii. Miasto zdobyło także uznanie na arenie międzynarodowej, jako „miasto murali” [48].

Rys. 6.3. a) Wspomnienie zapomnianego bohatera Keira Johnstona i Willisa Nomo Humphrey'a
b) Ściana pokoju autorstwa Jane Golden i Peter Pagast

Źródło: a) <https://www.muralarts.org/artworks/catto/>; b) <https://www.muralarts.org/artworks/peace-wall/>

Na Rys. 6.4. przedstawiono kolejne kroki tworzenia muralu. Pierwszym z nich jest odnalezienie odpowiedniego miejsca na takie dzieło. Należy uzmysłowić sobie, że nie chodzi tylko o powierzchnię, ale także o uwarunkowania społeczne – jakie problemy mają okoliczni mieszkańcy. Kolejnym etapem jest słuchanie oraz dialog. Organizowane są spotkania dla wszystkich zainteresowanych, na których wspierana jest postawa zrozumienia i otwartości na drugiego człowieka oraz wzajemnego dialogu między każdą ze stron. Następnie zawiązuje się współpraca między instytucjami, artystami, mieszkańcami, decydentami oraz sponsorami. Ludźmi, którzy sami z siebie nie porozmawialiby ze sobą. Po stworzeniu dzieła wszyscy zapraszani są do jego celebracji. Co ciekawe, zmianą nie jest tylko samo w sobie powstanie muralu, ale cały proces tworzenia jest podstawą do zmian postaw i wartości w uczestnikach [48].

Rys. 6.4. Proces tworzenia muralu
Źródło: opracowanie własne

Filadelfijscy artyści, planiści oraz inwestorzy jednoznacznie uważają, że sztuka sprzyja procesom rewitalizacji. Potwierdzają to także uczestnicy wydarzeń kulturalnych, który przybywają do miasta nawet z innych części kraju. Pozwala to zbudować sieć stowarzyszeń kulturalnych

w całym regionie. Co więcej, za sprawą tego typu wydarzeń, uczestnicy często poznają regiony, których do tej pory nie mieli okazji zobaczyć, co sprzyja także budowaniu nowych relacji międzyludzkich i wzmocnieniu społeczności. Działania artystyczne mają przewagę dzięki temu nad działaniami typowo sąsiedzkimi, ponieważ przełamują bariery geograficzne. Działania artystyczne w Filadelfii i partycypacja są integralnie połączone ze sobą. Kultura i sztuka sprzyja więc rozwojowi społecznemu [99].

6.2. Heerlen

Heerlen jest to małe i stosunkowo młode miasto, położone w południowej Holandii. W XX wieku przekształciło się z wsi, w której głównym motorem była gospodarka rolna. Po transformacji w miasto, gospodarka Heerlen oparta była głównie na przemyśle wydobywczym. W wyniku kryzysu przemysłowego, duża część kopalń została zamknięta, a miasto musiało borykać się z pozostałymi obszarami zdegradowanymi. W celu odbudowy ekonomicznej władze miasta podjęły odpowiednie kroki, aby zrewitalizować zdegradowane tereny. W 2008 roku miasto dołączyło do projektu URBACT. Głównym zamierzeniem było wykorzystanie sztuki społecznej, jako narzędzia rewitalizacji. Sztuka miała pomóc w nawiązywaniu relacji z mieszkańcami oraz poprawić wizerunek miasta. Wykorzystano oddolny ruch malarstwa ściennego. Projekt Heerlen Murals doprowadził do powstania 67 murali ściennych na obszarze miasta. Przykładowe dzieła artystów zaprezentowano na Rys. 6.5. Pozytywny odbiór i zaangażowanie mieszkańców było także poprzedzone miejskim trendem tworzenia miejsc, w który sztuka idealnie się wpisuje.

Rys. 6.5. a) Mural pt. „Cudownny eliksir” - Heerlen Murals 2014; b) Mural pt. „Wylęgarnia ludzkości”
Źródło: a) <https://heerlenmurals.nl/case/>; b) <https://heerlenmurals.nl/aec-interesni-kazki/>

Mieszkańcom zależy na przestrzeniach publicznych, gdy są z nimi emocjonalnie związani. Sztuka okazała się idealnym narzędziem do budowania więzi oraz ożywienia opustoszałych przestrzeni miasta. Treści zaprezentowane na muralach oddają lokalne uwarunkowania, historię dzielnic i ludzi. Ważnym przykładem może być mural, który poświęcony jest górniczej historii miasta, sfinansowany przez związek zawodowy FNV. Powiązano go z uroczystościami towarzyszącymi, wspierając w ten sposób budowanie relacji mieszkańców z historią miasta. Zainicjowanie sztuki ulicznej przez miasto stało się impulsem do dodatkowych działań, takich jak warsztaty, wydarzenia społeczne, a także projekty dotyczące zielonego rozwoju. Artyści zapraszają do współpracy mieszkańców, przedsiębiorców, młodzież

z okolicznych szkół oraz organizacje społeczne. Rozpoczynając wspólne prace od wyboru odpowiedniego miejsca, a kończąc na malowaniu [45].

Dodatkowo wprowadzenie sztuki w mieście spowodowało napływ turystów do miasta, które wcześniej było niezauważane. Fundacja Street Art opracowuje piesze szlaki turystyczne oraz mapy dla turystów, które pozwalają przyjezdnym na obejrzenie wszystkich dzieł miasta. Stało się to impulsem do rozwoju branży turystycznej, a co za tym idzie do wzrostu gospodarczego i ekonomicznego Heerlen, a także wzrostem atrakcyjności terenu. Murale mają także pozytywny wpływ na lokalizację nowych przedsięwzięć w mieście, co wpływa na zapewnienie nowych miejsc pracy dla mieszkańców. Władze Heerlen starają się, aby miasto było jak najbardziej ekologiczne, dlatego przy powstawaniu murali także podnoszona jest świadomość ekologiczna obywateli.

W 2016 roku miasto dołączyło do sieci URBACT CityCentreDoctor. Przed przystąpieniem do realizacji projektu wykonano szeroką analizę miasta. Charakterystyka respondentów wyglądała następująco: 54% to osoby w wieku 45-64, a 30% to osoby mające powyżej 65 lat. 38% badanych woli robić zakupy w Heerlen, a 27% woli dojechać do innego miasta w pobliżu. Ponadto, w ciągu ostatnich lat gwałtownie spadło poczucie zagrożenia [51]. Mieszkańcy także wskazywali na problem z brakiem spójnego centrum oraz występowaniem pustostanów. Władze miasta wraz z grupą URBACT oraz lokalnymi interesariuszami opracowali 26 projektów. Projekty dotyczyły m.in. ponowne wykorzystanie zaniedbanych nieruchomości przez klasę kreatywną, wsparcie działań artystycznych (sztuki ulicznej), poprawę jakości zieleni miejskiej oraz odrestaurowanie fasad obiektów. Za sprawą tego programu miastu udało się uruchomić działania prototypowania. Jednym z najbardziej znanych jest Hotel Park Urbana (Rys. 6.6). Powstał w ramach festiwalu kulturalnego Cultura Nova. Jest to ogólnodostępny hotel połączony z parkiem typu pop-up², zlokalizowany w samym centrum przy tzw. Pięciu Placach. Realizacja okazała się wielkim sukcesem. Mieszkańcy chętnie odwiedzają i spotykają się w tym miejscu [10].

Rys. 6.6. Hotel Park Urbana

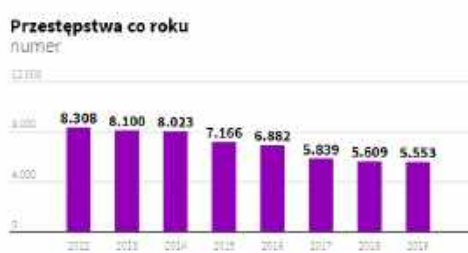
Źródło: https://urbact.eu/sites/default/files/urbact-stories_of_change-web.pdf

Także 2016 roku miasto zdobyło holenderską nagrodę Street Art Award, udowadniając w ten sposób, że jest „stolicą malowideł ściennych” Holandii. Utwierdził się wtedy wizerunek Heerlen, jako nowoczesnego miasta kulturalnego nie tylko w skali kraju, ale także na arenie

---

² park pop-up – innowacyjne wykorzystanie przestrzeni, poprzez odzyskanie przestrzeni np. parkingu na korzyść pieszych

międzynarodowej. W tym samym roku Aglomeracja Parkstad zdobyła także wyróżnienie Tourist Tomorrow Award, na którego wynik znacząco wpłynęła także sztuka uliczna Heerlen. Centrum Informacji Turystycznej podaje, że liczba turystów w 2016 roku wzrastała o kilka tysięcy w porównaniu do roku 2013. Dodatkowo badanie ABF dla miasta Heerlen prowadzone w latach 2014-2016, udowadnia, iż lokalne postrzeganie miasta jest pozytywne w większości dzielnic(wcześniej tak nie było) [45]. Co więcej, dane statystyczne Rys. 6.7 pokazują, że liczba przestępstw spadła o prawie 3 tysiące w porównaniu z rokiem 2012, a liczba firm wzrosła. Jest to także rezultatem wprowadzonych działań rewitalizacyjnych.

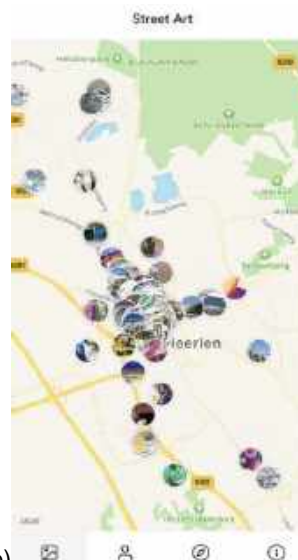
a)

b)

Rys. 6.7. a) Ilość przestępstw na przestrzeni lat 2012-2019 w Heerlen
b) Ilość firm na 1000 mieszkańców w latach 2008-2019

Źródło: a) <https://heerlen.incijfers.nl/dashboard/openbare-orde-en-veiligheid/>;
b) <https://heerlen.incijfers.nl/dashboard/economie-2>

Heerlen rozwija się także z biegiem nowych technologii. Oprócz wspomnianych wcześniej map turystycznych (Rys. 6.8a) oferuje także darmową aplikację na telefon. Jej nazwa to „Street Art Cities”(Rys. 6.8b). Aplikacja pokazuje gdzie znajdują się dzieła oraz zawiera opis każdego z nich po kliknięciu [36].

a)

b)

Rys. 6.8. a) Mapa turystyczna z oznaczonymi muralami; b) Aplikacja Street Art Cities App

Źródło: a) <https://www.heerlen.nl/gemeente-heerlen/plattegrond-heerlen-centrum.pdf>
b) <https://heerlenmijnstad.nl/over/street-art>

Oprócz dużego udziału sztuki ulicznej na atrakcyjność i budowanie pozytywnego wizerunku miasta wpływają także liczne wydarzenia kulturalne, jak np. festiwal zimowy Holy Moly Heerlen, parada miasta Urban Procession - Journey Downtown, czy wystawy młodych artystów Kleinkunst.

6.3. Chicago

Chicago jest trzecim, co do wielkości miastem w Stanach Zjednoczonych, nazywanym często „miastem kultury”. Położone jest nad środkowym brzegiem jeziora Michigan. Chicago dawniej słynęło z przemysłu metalurgicznego. Jednak w połowie lat 70tych XX wieku doszło do gwałtownego kryzysu przemysłowego. Ostatnią hutę US Steel zamknięto w 1992 roku. Przez co, miasto musiało borykać się z utratą wielu miejsc pracy oraz potężnym kryzysem gospodarczym. Jeden z największych korytarzy handlowych w Chicago - Commercial Avenue stracił wiele domów towarowych, kin i innych okolicznych instytucji. Populacja spadła o 27% w południowej części miasta, a o 6% w całym Chicago [34]. Mieszkańcy musieli się także zmierzyć z wyzwaniami środowiskowymi, którymi były zanieczyszczenia przemysłem ciężkim oraz toksyczne osady.

Bardzo ważną organizacją non-profit jest Metropolitan Planning Council (w skrócie MPC). Jest to instytucja wieloaspektowego planowania regionalnego, która powstała w 1934 roku. Jej celem jest rozwiązanie głównych problemów w sferze: mieszkalnictwa, transportu, użytkowania gruntów, zasobów wodnych oraz rozwoju społecznego. Pracownicy organizacji MPC korzystają z zasobów wiedzy i spostrzeżeń wielu oddanych wolontariuszy. Wielu z nich jest członkami Rady Gubernatorów, Komitetów, Doradców Wykonawczych, Rady Zasobów lub programów wspierających badania naukowe i staży. Instytucja bardzo dba o powstanie silnego partnerstwa między interesariuszami, które bazuje na zaufaniu i szacunku. W 2016 roku powstała wizja przyszłości trzech rzek Chicago, którymi są: Chicago, Des Plaines i Calumet. Mieszkańcy sygnalizowali, żeby wykorzystać rzeki do rekreacji oraz działań sąsiedzkich, jakimi są np. pikniki, koncerty. MPC współpracuje z organizacją City of Chicago, a także instytucją non-profit Friends of the Chicago River. Bardzo ważnym elementem tych działań jest postawa partycypacyjna oraz działania placemakingowe. MPC chce zacierać granice między rządem, liderami biznesowymi, a mieszkańcami, aby wspólnie połączyć siły i poprawić warunki życia w Chicago. Dzięki takim działaniom udało się już zmienić dziesiątki przestrzeni publicznych w mieście. Ważnym aspektem jest promocja zdrowego stylu życia oraz zrównoważonego rozwoju. Przykładem podejmowanych działań mogą być np. zawody kajakarskie na rzece Chicago (Rys. 6.9a). Organizacja The Trust ogłasza także nabory na projekty kierowane przez społeczność, które są finansowane z dotacji. Prace zgłaszane przez mieszkańców cały czas wykazują wątek kultury i sztuki [47].

Rys. 6.9. Aktywacja rzek Chicago a) zawody kajakarskie b) mural na rzece Little Calumet

Źródło: a) <http://greatriverschicago.com/ResourceGuide.html>

b) <https://www.metroplanning.org/news/8626/New-Wave-of-Riverfront-Projects-Funded-by-The-Chicago-Community-Trust>

W 2016 roku powstał plan rewitalizacji południowej części Chicago. Do opracowania pomysłów i strategii, wykorzystanym w tym planie zostali zaproszeni mieszkańcy oraz przedsiębiorcy. Za sprawą konsultacji społecznych została opracowana wizja i projekt działania korytarza Commercial Avenue. W planie zawarto potrzeby interesariuszy, poparte analizami społecznymi. Celem planu rewitalizacji jest ożywienie południowej części miasta i stworzenie tętniącej życiem przestrzeni usługowej [98].

Rys. 6.10. a) instalacja wzdłuż Commercial Ave b) tymczasowa instalacja Bła Błah Blob na Union Station

Źródło: a) <https://www.cct.org/2018/09/unlocking-the-potential-of-chicagos-river-system/>

b) https://purpose.com.pl/czytaj/news-chicago_idea_placemakingu.html

Motorem napędowym pobudzania społeczności Chicago jest także wykorzystanie sztuki w wielu aspektach życia. Przykładami mogą być instalacje zaprezentowane na Rys. 6.10 oraz mural wykonany na moście (Rys. 6.9.b). Kreatywne wykorzystanie przestrzeni oraz eksperymentowanie, to dobry początek, aby zachęcić mieszkańców do współpracy. Nie potrzebne są duże pieniądze oraz światowej klasy projekty architektów. Wystarczą proste rozwiązania, które w każdej chwili można zdemontować lub przestawić w inne miejsce. Organizacją, która łączy artystów i obywateli Chicago jest Chicago Public Art Group (w skrócie CPAG). Jej zadaniem jest oprócz projektowania publicznych projektów artystycznych m.in. edukacja mieszkańców w zakresie sztuki publicznej, a także kształcenie artystów. CPAG zaprasza także do współpracy młodzież. Sztuka stała się dla nich sposobem na komunikację, budowanie zrozumienia, uczenie się pracy w grupie, odpowiedzialności za jej finalny efekt, a także łamanie barier społecznych (Rys. 6.11). Zespołowe działania stwarzają możliwości pracy międzypokoleniowej i komunikacji. Mają także pozytywny wkład w ich lokalne otoczenie, a także

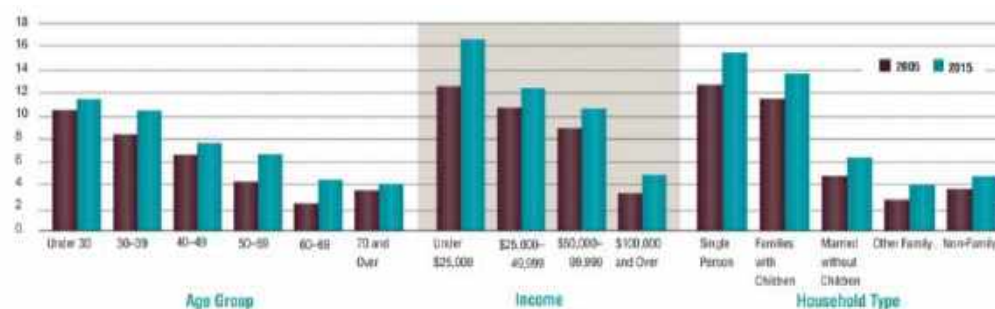
istnieje możliwość wykorzystania ich zdolności artystycznych dla dobra publicznego. Oprócz malarstwa ściennego organizacja praktykuje także mozaiki ścienne oraz rzeźby.

Rys. 6.11. Mural „Dzieciństwo bez uprzedzeń”
Źródło: <http://www.chicagopublicartgroup.org/latest-work>

Ciekawą postacią dla jest także artysta Theaster Gates, który w 2013 roku kupił od miasta opuszczony bank w południowej części Chicago za 1 USD. Bank został zaprojektowany przez Williama Gibbonsa Uffendella i zbudowany w 1923 r. Niestety z biegiem lat stał się ruiną i przez czterdzieści lat stał nieużytkowany. Gates postanowił odnowić jego przestrzeń. W 2015 roku dawny bank stał się światowej klasy centrum sztuki. Znajdują się tam innowacyjne przestrzenie wystawowe dla młodych artystów, część archiwalna, mediateka oraz kino, w którym odbywają co tydzień bezpłatne projekcje i dyskusje na temat ludności afroamerykańskiej [50]. Nie jest to jedyna taka praktyka w Chicago. Okoliczne nieruchomości, które popadły w ruinę, są odnawiane na sprzedaż lub wynajem. Artyści wybierają to miasto ze względu na niskie ceny. Następnie odrestaurowują obiekt na swoje pracownie. To przyciąga kolejnych. Nie jest to jednak gentryfikacja, ponieważ rdzenna ludność nadal tam mieszka, a artyści działający tam, nie zapominają o historii miasta i zachęcają do współpracy lokalnych mieszkańców. Roman Villarreal twierdzi, że sztuka dla tego obszaru stała się „nową stalą” [33].

Podjęmowane działania rewitalizacyjne w Chicago zostały docenione. W 2015 roku miasto zdobyło nagrodę Chicago Community Trust za wybitną strategię społeczną. Organizacja Chicago Neighborhood Initiatives (w skrócie CNI) miała bardzo duży wpływ na rewitalizację dzielnicy Pullman. Działalność instytucji przyniosła świetne rezultaty. Są nimi: 350 milionów dolarów inwestycji, stworzenie ponad 600 miejsc pracy w budownictwie, a także 1500 innych stałych miejsc pracy. Biorąc pod uwagę miejsca pracy, jest to wzrost o 43% w porównaniu do okresu przed rozpoczęciem działania CNI, a także wzrost wartości nieruchomości o 136% [46]. Jednocześnie obserwuje się wzrost populacji, objawiający się we wzroście liczby gospodarstw domowych (Rys. 6.12), a także spadek przestępczości. Co więcej, według Joint Center for Housing Studies, na przestrzeni lat 2005-2015 udział wszystkich amerykańskich gospodarstw domowych, które wynajmują nieruchomości, wzrósł z 31% do 37%, co oznacza zysk w wysokości prawie 9 mln. Rewitalizująca rola sztuki w Chicago objawia się więc w wielu sferach m.in. społecznej, gospodarczej, ekonomicznej, przestrzennej. Na podstawie przytoczonych danych możemy określić jej duży potencjał.

Rys. 6.12. Wzrost liczby gospodarstw domowych na przestrzeni lat 2005-2015

Źródło:

https://ulidigitalmarketing.blob.core.windows.net/ulidcnc/2019/05/NorthAv_FinalReport_reduced.pdf

6.4. Porównanie

Każde z porównywanych miast: Filadelfia, Heerlen i Chicago, znacznie się od siebie różnią pod względem uwarunkowań, czy liczby lubości. Jednak każde z nich zauważyło duży potencjał sztuki ulicznej. Działania artystyczne znacząco wpłynęły na poprawę kondycji gospodarczej analizowanych miast. Nie jest to jednak główny rezultat. Oczywiście, sprawy finansowe są bardzo ważne dla funkcjonowania miasta i jest to niepodważalna korzyść. Sztuka jednak dała im coś więcej. Pozwoliła mieszkańcom uczestniczyć w życiu miasta, stać się jego częścią. Liczne projekty partycypacyjne zaproponowane przez Chicago, Filadelfię i Heerlen oraz organizacje takie jak np. Metropolitan Planning Council, Chicago Public Art Group, czy Philadelphia Mural Arts ułatwiły mieszkańcom podjęcia kroków w odbudowie miasta. Wpływ obywateli na miejsce, w którym żyją jest kluczowym aspektem w procesie rewitalizacji.

W Tabeli 6.1 podjęto próbę porównania działań prowadzonych przez analizowane miasta. Kolorem zielonym oznaczono pola, których odpowiedzią na pytanie jest tak, a kolor czerwony jest równoznaczny z odpowiedzią nie. Wnioski, jakie płyną z tego zestawienia są następujące:

- sztuka w znaczący sposób wpłynęła na rewitalizację analizowanych miast,
- rdzeń sztuki³ nie musi występować, aby wykorzystać ją w procesie rewitalizacji (przykład Heerlen i Chicago),
- sztuka może być wykorzystana, jako narzędzie rewitalizacyjne i partycypacyjne nie tylko na obszarach nadwodnych,
- ważnym czynnikiem jest wykorzystanie lokalnych zasobów obszarów np. artystów,
- działania artystyczne pomagają zawiązywać relację pomiędzy mieszkańcami i tworzyć silną społeczność,
- sztuka pozwala zmniejszać przestępczość w mieście.

³ rdzeń sztuki – rozumiany jako pierwotne występowanie sztuki na danym obszarze

Tabela 6.1. Porównanie działań prowadzonych przez analizowane miasta

KRYTERIUM	FILADELFIA	HEERLEN	CHICAGO
1. Czy to obszar nadwodny?			
2. Czy pierwotnie występowała tam sztuka uliczna?			
3. Czy wszyscy mogli uczestniczyć w procesie?			
4. Czy miasto było głównym sponsorem podejmowanych działań?			
5. Czy sztuka miała duży wpływ na proces rewitalizacji?			
6. Czy wykorzystano potencjał lokalnych artystów?			
7. Czy działania artystyczne pomogły budować relacje z mieszkańcami i zachęcały ich do współpracy?			
8. Czy sztuka pomogła budować tożsamość miasta?			
9. Czy sztuka miała wpływ na spadek przestępczości?			
10. Czy proces zmiany wizerunku miasta przez sztukę został zakończony?			

Źródło: opracowanie własne

Z kolei w Tabeli 6.2 postanowiono zebrać odniesione rezultaty działań artystycznych w Filadelfii, Heerlen i Chicago. Zestawienie pokazuje mnogość osiągnięć, jakie udało się zrealizować za sprawą sztuki.

Tabela 6.2. Porównanie osiągniętych rezultatów za sprawą sztuki przez analizowane miasta

FILADELFIA	HEERLEN	CHICAGO
<p>Rezultaty społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowanie tożsamości, - rozwinięcie poczucia wspólnej wartości, - kształtowanie pozytywnych postaw społecznych, - platforma dla lokalnej społeczności, artystów i Mural Arts, aby uczyć się i rozwijać poprzez dynamiczne i pomysłowe rozmowy i metodologie, - program praktyk odbudowujących dla młodzieży, - pomoc młodym przedsiębiorcom, oferująca usługi artystyczne lub produkty, a także prezentują prac na pop-upach przez cały rok, - podniesienie odporności społeczności podzielonej przez uzależnienie od narkotyków, przestępczość i niepewność mieszkaniową. 	<p>Rezultaty społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zaangażowanie społeczne, - utworzenie silnych więzów pomiędzy mieszkańcami, - zwiększanie poczucia dobrobytu, - utworzenie oddolnego ruchu artystycznego, - tworzenie działań związanych z malarstwem ściennym, takich jak warsztaty, projekty edukacyjne i aplikacja, - powstanie nowych map zwiedzających i tras spacerowych, - rozwój wycieczek pieszych. 	<p>Rezultaty społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - polepszenie jakości życia, - zaangażowanie społeczne, - zwiększanie komfortu pieszego, - powstanie organizacji Metropolitan Planning Council, dbająca o nawiązanie silnego partnerstwa między interesariuszami, - podejmowanie działań placemakingowych, - wzrost populacji, - włączenie młodzieży szkolnej w działania artystycznej, - nagroda Chicago Community Trust za wybitną strategię społeczną, - powstanie organizacji Chicago Neighborhood Initiatives, - podejmowanie inicjatyw społecznych, - dbanie o kształtowanie podstaw tolerancyjnych i traktowanie każdego człowieka na równi bez względu na pochodzenie.

FILADELFIA	HEERLEN	CHICAGO
<p>Rezultaty środowiskowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - niepowtarzalny charakter miasta, - Restored Spaces tworzy innowacyjne projekty z różnorodnymi grupami w celu opracowania i uchwalenia planów odzwierciedlających aspiracje i cele wspólne dla wszystkich interesariuszy, - źródło dumy i inspiracji, - międzynarodowe uznanie Filadelfii jako „miasta murali”. 	<p>Rezultaty środowiskowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pozytywny wizerunek miasta, - atrakcyjność obszaru, - wzrost świadomości ekologicznej, - remont 5 placów publicznych z wykorzystaniem prac ściennych w celu zwiększenia spójności społecznej i możliwość zamieszkania, - 67 murali w mieście, - uzyskanie holenderskiej nagrody Street Art Award, - niderlandzka stolica street artu, - dokumentacja dzieł malarstwa ściennego za pośrednictwem stron internetowych, - programy kulturalne na lata 2013–2016 i 2017–2020, a także program kulturalny na lata 2018–2020 uznał uczestnictwo w kulturze i działania informacyjne za podstawowe filary, 	<p>Rezultaty środowiskowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wypracowanie wytycznych, które wspierają przemysł kreatywny, rozwój mieszany, ludzką skalę miejską, wydajne korytarze tranzytowe i program terenów zielonych, aby zamienić strategiczne ulice w multimodalne wspólne przestrzenie otwarte, - powstanie murali, mozaik i rzeźb na obszarze miasta, - murale na mostach, budynkach, dworcach kolejowych, garażach, które pokazują historię wiary i nadziei, rasy i imigracji, walki i sukcesu, rodziny i radości.
<p>Rezultaty ekonomiczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Color Me Back: A Same Day Work and Pay Program to innowacyjna nowa inicjatywa, która łączy sztukę partycypacyjną i dostęp do usług społecznych w unikalnym modelu, oferując osobom, które doświadczają niepewności ekonomicznej, szansę na zarabianie, - każdy uczestnik otrzymuje 50 \$ gotówki za trzy godziny pracy przy tworzeniu nowego projektu sztuki publicznej. Kwota płatności została specjalnie zaprojektowana w taki sposób, aby przekraczała standard plac dla żywych w Filadelfii, - studenci w wieku 18–21 lat, którzy pomyślnie ukończyli klasę Mural Arts, mogą ubiegać się o płatny letni staż na kredyt w zakresie malarstwa ściennego, edukacji artystycznej i rozwoju biznesu. 	<p>Rezultaty ekonomiczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zwiększenia ilości turystów, - pozytywny wpływ na mieszkalnictwo i okoliczne przedsiębiorstwa, - zwiększanie poczucia dobrobytu, - zwiększenie wyników gospodarczych. - wydarzenia z muralami Street Art Foundation podczas letniego festiwalu Cultura Nova od 2013. 	<p>Rezultaty ekonomiczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - napływ turystów, - wzrost gospodarczy, - powstanie nowych firm, a co za tym idzie nowych miejsc pracy, - zwiększenie wartości nieruchomości.

Źródło: opracowanie własne

7. PODSUMOWANIE CZĘŚCI BADAWCZEJ

Wątek partycypacji posiada bardzo duże znaczenie w rozwoju współczesnego miasta. Rozdział 3 pokazuje konkretne problemy, z jakimi borykają się miasta w dzisiejszych czasach. W celu skutecznej walki ze zdegradowanymi obszarami oraz problemami społecznymi uruchamiane zostają działania rewitalizacyjne. Definicja tego procesu ewoluowała na przestrzeni ostatnich lat i dzisiaj jest rozumiana, jako kompleksowe działania, w które wchodzi przemiany ekonomiczne, środowiskowe, społeczne, gospodarcze i estetyczne. Zjawisko nazywane spiralą degradacji, dowodzi, że rewitalizacja ma sens jedynie w formie kompleksowej, ponieważ naprawienie jednego czynnika na zdegradowanym obszarze nie spowoduje jego całościowej odbudowy i szansy na wzrost gospodarczy. Podejmowane działania będą miały tylko tymczasowy efekt, po czym obszar ponownie ulegnie degradacji. Wiąże się to z faktem, iż np. remontując obiekt mieszkalny, w którym mieszkają ludzie obarczeni problemami społecznymi jak np. uzależnienie od narkotyków, nie będą w stanie o ten obiekt zadbać i budynek ponownie zostanie zdewastowany. Dzieje się tak, dlatego że mieszkańcy nie zostali włączeni w naprawczy projekt społeczny, który pozwoliłby im wyjść z nałogu. W związku z tym, tak ważne są działania partycypacyjne w rewitalizacji. Bez długofalowych działań społecznych rewitalizacja nie przynosi zakładanych efektów. Dodatkowo bardzo ważną sprawą w tym procesie jest zadbanie o jakość przestrzeni publicznych. Według prof. Zuziaka to właśnie przestrzenie publiczne są „szkieletem” miasta i przyciągają swoją obecnością nie tylko mieszkańców, ale także turystów i przedsiębiorców. Miasto dzięki przestrzeniom ogólnodostępnym zyskuje atrakcyjność, a jest to niezbędny faktor w jego rozwoju. To przestrzenie publiczne stają się sceną dla działań partycypacyjnych.

Dzisiaj partycypacja społeczna jest nieodzownym elementem rewitalizacji. Wykazano to w Rozdziale 4. Włączenie partycypacji w rewitalizację gwarantuje prawnie ustawa o rewitalizacji [103]. Jak zauważa Markowski [74], dobra partycypacja świadczy o fachowym podejściu do kierowania miastem. Uspołecznienie procesów rewitalizacji staje się warunkiem jego efektywności w późniejszym czasie. Świadomość tych powiązań pozwala na pozytywne zmiany w szerszej perspektywie. Według Krajowego Centrum Wiedzy o Rewitalizacji [68] działania partycypacyjne pozwalają na identyfikację realnych potrzeb mieszkańców, budowanie tożsamości i wzajemnych relacji, a także zdobycia większego zaufania mieszkańców do władzy. W celu wdrożenia pełnej procedury partycypacyjnej samorządowcy powinni po pierwsze zapewnić dostęp mieszkańców do informacji, włączyć ich w proces planistyczny (konsultacje społeczne), następnie wspólnie opracować najlepsze rozwiązania i stać się realnymi partnerami w podejmowaniu decyzji. Proces aktywizacji społecznej powinien być realizowany wieloetapowo. Dynamika rozwoju współczesnego świata jest tak postępująca, iż coraz trudniej sprostać wymaganiom lokalnej społeczności, nawet biorąc pod uwagę działania społeczne. Przeanalizowane praktyki stosowane przez Łódź i Warszawę dowodzą, że podejmowanie działań integrujących lokalną społeczność przynoszą konkretne rezultaty. Programy, takie jak np. „Otwarta Rampa” (Warszawa), „Miasto w formie” (Łódź), czy „Fajranty po łódzku” (Łódź), pokazują jak zbudować relację dwukierunkową. Na ich przykładzie można stwierdzić,

że partycypacja może być oparta o różne sfery życia, jak np. sport, rozrywka, edukacja, kultura, sztuka. Jest to niewątpliwie duży potencjał dla partycypacji i rewitalizacji. Mieszkańcy chętniej włączają się w takie działania. Współcześnie granica między sztuką, a odbiorcą zostaje zatarta. Sztuka staje się szansą na budowanie tożsamości, więzi sąsiedzkich, poczucia podmiotowości lokalnej oraz współodpowiedzialności.

Sztuka stała się aktualnie niezbędnym elementem w procesie rozwoju miasta. Jej pojęcie uległo transformacji. Dzisiaj może się ona ukazywać w m.in. kolorze, zapachu, dźwięku. Zastosowanie sztuki może mieć wiele funkcji: estetyczna, poznawcza, terapeutyczna, poznawcza, ludyczna, komunikacyjna, emocjonalna lub użytkowa. Sztuka może nadać nową funkcję miejscu lub naprawić jej wizerunek. Dynamizuje przestrzeń i pozwala dopasować się miejscu do warunków współczesności. Stała się także formą personalizacji miejsca. Pomaga mu na odnalezienie nowego „ducha” i ożywić niezachęcającą przestrzeń. Współcześnie sztuka, to nie tylko rzeźby czy obrazy. Dzisiaj, to chodniki, ulice i place, z pozoru nieatrakcyjne miejsca stają się przestrzenią artystyczną. Artyści chcą w ten sposób zwrócić uwagę przechodniów i zaprosić do dialogu, przemyśleń, spostrzeżeń. Zauważalny staje się także pluralizm łączenia się formy, stylów, treści, zamiarów artystów oraz ich skutków. Artysta przybiera postać działacza społecznego, jako artysty-aktywisty. Transformacje, jakie możemy zaobserwować w mieście za sprawą sztuki stają się narzędziem naprawczym, co może znacznie ułatwić proces rewitalizacyjny. Rola sztuki staje się czynnikiem mierzalnym. Możemy obserwować jej katalizujący wpływ na napływ turystów, wzrost wartości nieruchomości, lokalizację nowych przedsiębiorstw, budowanie nowych relacji społecznych. Uzmysłowanie siebie, że sztuka to nie tylko obiekt obserwacji, ale także generator konkretnych zachowań społecznych, daje ciekawe narzędzie w procesie rewitalizacji. Możemy wyróżnić trzy modele rewitalizacji z wykorzystaniem sztuki: rewitalizacja poprzez kulturę, kulturalna rewitalizacja lub kultura i rewitalizacja. Każdy z nich ma trochę odmienne podejście. Sztuka z biegiem czasu zmieniła swoją formę z pasywnej na aktywną. Rewitalizacja Bilbao, czy nabrzeża Gateshead w Londynie dowodzi, że sztuka może być wyraźnym impulsem do większych, a nawet spektakularnych zmian wizerunku miasta. Przestrzeń miejska powinna zmieniać się wraz z potrzebami społeczeństwa i być otwarta na wszystkie grupy społeczne. Wykorzystanie sztuki jako czynnika partycypacji w rewitalizacji miasta stwarza możliwości dotarcia do szerszej grupy zainteresowanych, a także znacznie urozmaicić działania społeczne. Pozwala to na spełnienie warunku rewitalizacji, jako działań kompleksowych. Pojęcie miasta kreatywnego czy kreatywny placemaking nikogo już dzisiaj nie dziwią. Wykreowanie atrakcyjnej przestrzeni to w dużym stopniu kreatywny placemaking. Sztuka stwarza nowe perspektywy rozwoju. Stała się czynnikiem stymulującym, inicjującym oraz podtrzymującym procesy zmian w ramach rewitalizacji. Istotne jest także wykorzystanie historii miejsca, jako czynnika katalizującego i załączka działań artystycznych. Nowa generacja sztuki publicznej, to twórczość, która ma zwracać na siebie uwagę, a jednocześnie stymulować do określonych zachowań. Zmiana prezentacji sztuki za sprawą np. instalacji, murali oraz tworzenia wydarzeń okółotowarzyszących stwarza niepodważalne możliwości kształtowania ludzkich postaw w procesie rewitalizacji. Sprzyja to jego szanse powiedzenia się.

Analizowane praktyki zastosowane przez Filadelfię, Heerlen oraz Chicago udowadniają, że sztuka może być wykorzystana w procesach rewitalizacji bez względu na skalę miasta. Odniesione rezultaty jasno pokazują potencjał zabiegów artystycznych. Lokalna społeczność dużo chętniej włączała się w działania partycypacyjne. Takie organizacje jak Philadelphia Mural Arts, Chicago Public Art Group, czy Street Art w Heerlen uzmysławiają, jak ważna jest lokalna inicjatywa społeczna. Artyści zapraszają do współpracy wszystkich mieszkańców. Pojawienie się sztuki w mieście pozwoliło osiągnąć niepowtarzalny charakter oraz rozwinąć poczucie wspólnej wartości. Artystyczny program stał się platformą dla lokalnej społeczności do zwalczania uzależnień oraz przestępczości, a także był podstawą do pobudzenia rozwoju kreatywności. Podsumowując powyższe rozważania stwierdzam, że zastosowanie sztuki jako czynnika partycypacyjnego w rewitalizacji miasta znacznie poprawia jej efektywność. Sztuka staje się atrakcją nie tylko dla mieszkańców, ale także dla turystów oraz zagranicznych artystów, jako nowa przestrzeń eksploatacji.

8. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU APLIKACYJNEGO

Obranym obszarem aplikacyjnym jest miasto Gdańsk, położone w północnej Polsce. Jest to jeden z kluczowych ośrodków gospodarczych, naukowych i kulturalnych w województwie pomorskim. Miasto ma ponad tysiącletnią historię i było kształtowane przez wieloletni wpływ różnorodnych kultur. Wraz z Gdynią i Sopotem tworzą Obszar Metropolitalny Gdańsk-Gdynia-Sopot (w skrócie OMG-G-S). Gdańsk wchodzi także w skład aglomeracji trójmiejskiej. Główne funkcje miasta to usługi, mieszkalnictwo oraz transport morski. Liczba mieszkańców miasta sukcesywnie wzrasta i zgodnie z danymi z 2019 roku wynosiła 470 907 osób [87]. Szczegółowe dane dotyczące miasta zostały zawarte w Raporcie o stanie Miasta Gdańska za 2019 rok [87].

Wybór obszaru aplikacyjnego był zdeterminowany nadwodnym położeniem miasta, które jest odpowiedzią na specjalizację zintegrowane zarządzanie strefą przybrzeżną studiów magisterskich na kierunku gospodarka przestrzenna. Kolejnym aspektem jest duży potencjał kulturalny miasta, zarówno na arenie lokalnej, jak i międzynarodowej. Ostatnią przesłanką do opracowania tego terenu jest emocjonalny związek z miastem Gdańsk.

8.1. Gdańsk jako miasto nadwodne

Gdańsk jest miastem położonym nad Morzem Bałtyckim u ujścia rzeki Motławy do Wisły nad Zatoką Gdańską. Gdańsk jest miastem hanzeatyckim, w związku z czym jego historia od zawsze była związana z wodą. Ma ona wpływ m.in. na ukształtowanie terenu, układ hydrograficzny, a także parametry związane z klimatem. Możemy obserwować charakterystyczny wpływ morza na środowisko przyrodnicze strefy przybrzeżnej. Wobec tego tożsamość Gdańska w dużej mierze wiąże się z wodą. Przyczyniła się ona do rozwoju miasta i turystyki. Przez wiele lat rola wody w tym obszarze zmieniła się z funkcji przemysłowo-gospodarczo-transportowej na przemysłowo-rekreacyjną, którą obserwujemy współcześnie [16].

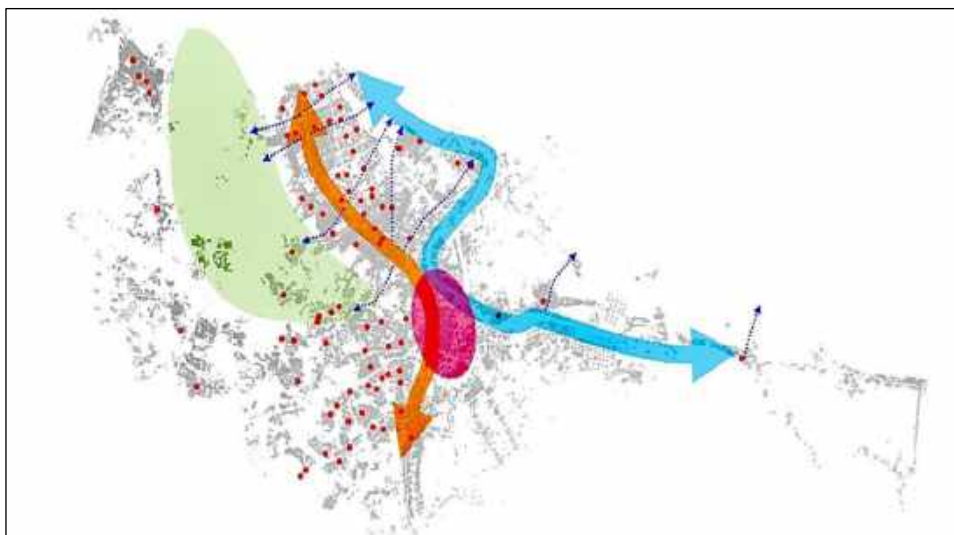

Rys. 8.1. Zasoby wodne Gdańska
Źródło: Gdańska Polityka Wodna [16]

Na podstawie Rys. 8.1 można stwierdzić, że zasoby wód Gdańska są bardzo urozmaicone. Możemy wyróżnić następujące zasoby wodne [16]:

- wody Zatoki Gdańskiej,
- wody rzeki Wisły,
- wody rzeki Motławy,
- wody rzeki Raduni,
- wody potoków wraz z zbiornikami retencyjnymi oraz kanałami polderach melioracyjnych.

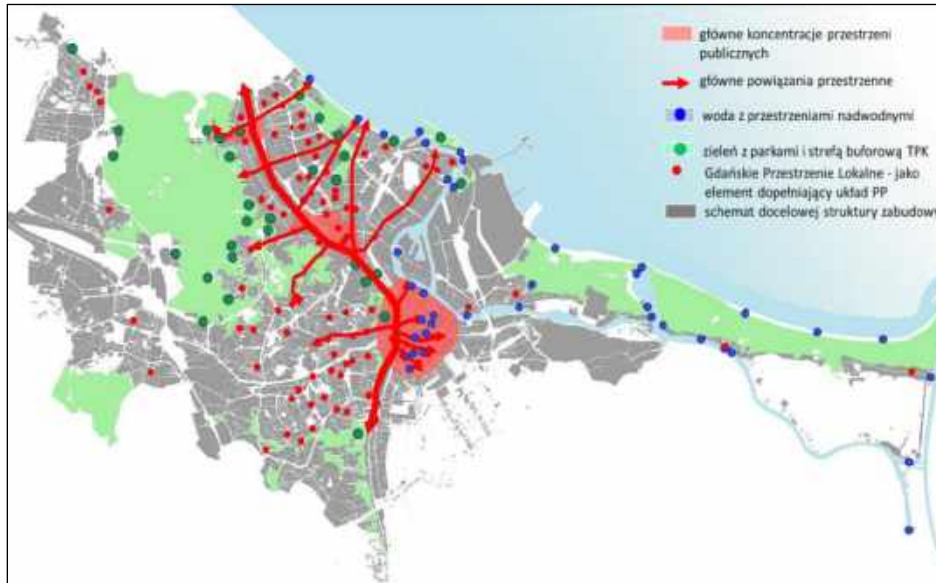
Dokumentem warunkującym rozwój tych zasobów wodnych oraz pobliskich przestrzeni jest Gdańska Polityka Wodna [16]. Jest to część realizacji założeń Programu Operacyjnego Przestrzeń Publiczna, który został opracowany na lata 2015-2023. Dokument jest także rozszerzeniem wytycznych zawartych w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gdańska, w którym przestrzenie publiczne położone w obszarze nadwodnym są uznawane na przestrzenie najwyższej rangi [101].

Rys. 8.2. Pasmowa idea struktury przestrzeni publicznych w Gdańsku
Źródło: Gdańska Polityka Wodna [16]

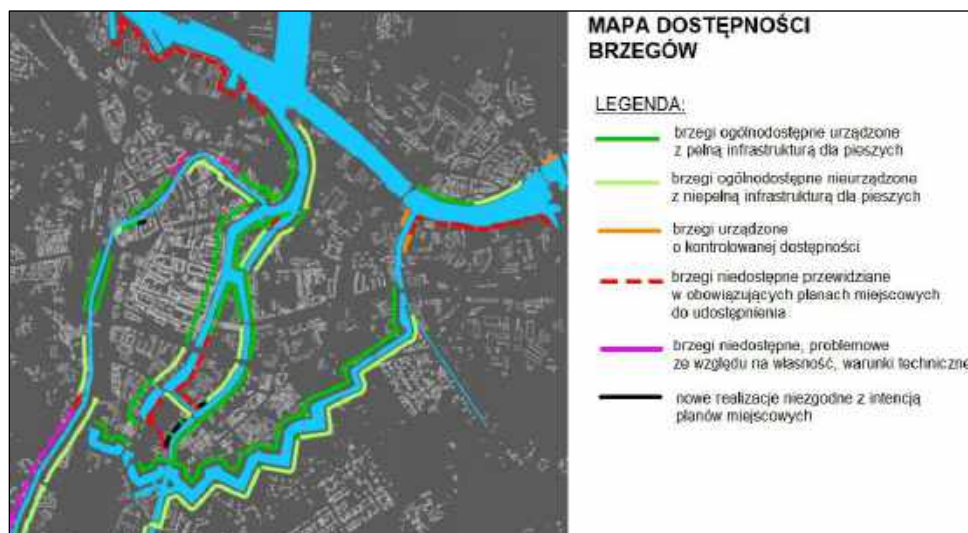
Wstępna koncepcja zagospodarowania stref przybrzeżnych wód Gdańska została przedstawiona na Rys. 8.2. Opiera się ona na pasmowej strukturze, gdzie występuje pasmo wodne i pasmo miejskie. Główne pasmo wodne zostało oznaczone kolorem niebieskim, od którego odchodzą powiązania poprzeczne – zaznaczone kolorem granatowym. Pasma miejskie przedstawiono kolorem pomarańczowym. Pomiędzy obydwoma pasmami znajduje się centralny obszar (różowy), który symbolizuje serce miasta. Ważnym obszarem jest także trójmiejski Park Krajobrazowy (zielony obszar). Dodatkowo idea zakłada powstanie lokalnych przestrzeni publicznych (czerwone punkty).

Z kolei model (Rys. 8.3) został dodatkowo urozmaicony o obszary wody z przestrzeniami nadwodnymi, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia rozpatrywanego tematu pracy magisterskiej.

Rys. 8.3. Model rozwoju przestrzeni publicznych w Gdańsku
 Źródło: Gdańska Polityka Wodna [16]

Ważnym czynnikiem miast nadwodnych jest kwestia dostępności mieszkańców do nabrzeży. Należy pamiętać jednak, że nie wszystkie strefy mogą być jednakowo użytkowane. W zależności od funkcji obszaru możemy mieć do czynienia z nabrzeżami typowo miejskimi, które zostały kompleksowo wyposażone i mają przyciągać mieszkańców, nabrzeża rekreacyjne, naturalne, po nabrzeża przemysłowe, do których dostęp jest ograniczony [16]. Na Rys. 8.4 przedstawiono problem dostępności na terenie Śródmieścia Gdańskiego.

Rys. 8.4. Mapa dostępności brzegów na terenie Śródmieścia
 Źródło: Gdańska Polityka Wodna [16]/opracowanie własne

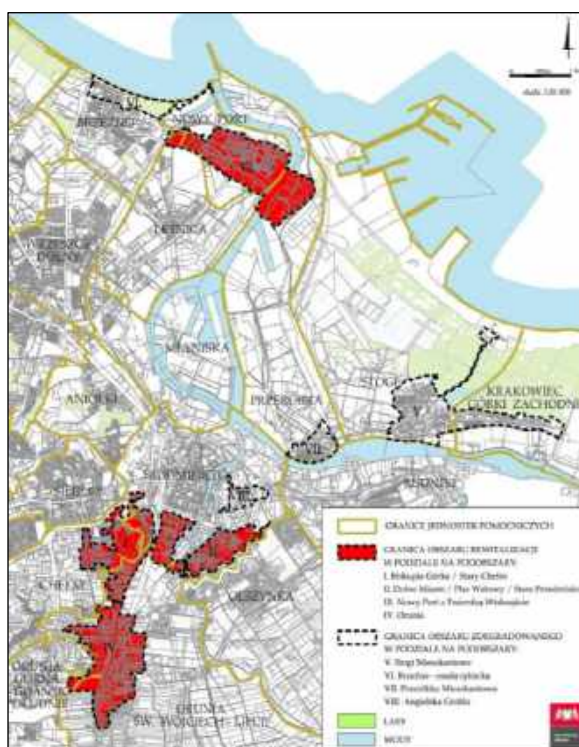
Biuro Rozwoju Gdańsk sugeruje podział prac związanych z wodami Gdańsk na 4 różne polityki: 1. Polityka Wisły, 2. Polityka Motławy, 3. Polityka potoków i małych rzek, 4. Polityka Zatoki Gdańskiej. Każda z nich ma odrębne cele.

8.2. Rewitalizacja w Gdańsku

Działania rewitalizacyjne są niezbędnym elementem zrównoważonej polityki miasta Gdańska. Biorą pod uwagę tożsamość i nadwodny charakter przestrzeni miejskiej. Mają na celu przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom społecznym, gospodarczym, przestrzennym i środowiskowym. Dokumentem determinującym prowadzone działania był wcześniej Lokalny Program Rewitalizacji, a obecnie jest Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023 (w skrócie GPR) [22]. Zawarto w nim wszystkie informacje dotyczące obszarów rewitalizacji, wizji, celów i kierunków prowadzonych działań, sposobu finansowania oraz monitorowania.

Aktualnie rewitalizacja prowadzona jest na czterech obszarach zdegradowanych, których lokalizacja została przedstawiona na Rys. 8.5:

- I. Biskupia Górka / Stary Chełm,
- II. Dolne Miasto / Plac Wałowy / Stare Przedmieście,
- III. Nowy Port z Twierdzą Wisłoujście,
- IV. Orunia.

Rys. 8.5. Lokalizacja obszarów rewitalizacji na obszarze Gdańska
Źródło: Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska [22]

Zostały one wybrane na podstawie analizy wskaźników referencyjnych podzielonych na trzy podsystemy: społeczny, gospodarczy oraz przestrzenny. Analiza wskaźnikowa polegała na porównaniu wskaźników z danego obszaru z wartościami średnimi dla województwa pomorskiego oraz dla całego miasta Gdańska. Wskazane obszary charakteryzują się dużym zaludnieniem. Przechodząc do problemów odnotowanych na terenach uznanych za zdegradowane, było to w podsystemie społecznym długotrwałe bezrobocie w wieku produkcyjnym (wskaźnik 13-15), a co się z tym wiąże także zaległości czynszowe oraz niski stan

zamożności mieszkańców. Jeśli chodzi o podsystem gospodarczy, to jako wskaźniki kluczowe badana była liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 100 osób, odsetek osób w wieku produkcyjnym oraz bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym. W podsystemie przestrzennym kluczowymi aspektami była liczba budynków wybudowana przed rokiem 1970 oraz przeciętna powierzchnia lokalu na osobę, jako fakultatywne uznano także procentowy udział budynków do remontu oraz procentowy udział budynków zabytkowych. Informacje na temat poszczególnych podobszarów zawarto w Tabeli 8.1 i Tabeli 8.2.

Tabela 8.1. Wybrane dane dotyczące podobszarów rewitalizacji stan na rok 2015

Podobszar	Pow. terenu [ha]	Liczba mieszkańców	Liczba lokali socjalnych	Liczba lokali z zadłużeniem pow. 3 m-cy	Liczba mieszkań komunalnych
I.	104,6	5624	36	153	604
II.	87,24	7669	59	305	952
III.	165,29	10001	144	340	1251
IV.	145,26	10096	67	525	1298
Udział w skali miasta	1,92%	7,22%	27,77%	25,64%	21,39%

Źródło: opracowanie własne na podstawie [101]

Tabela 8.2. Dane dotyczące obszarów rewitalizacji stan na rok 2015

Podobszar	Stopa bezrobocia [%]	Ilość przestępstw na tys. mieszkańców	Zmiana zadłużenia czynszowego powyżej 3 m-cy w porównaniu z rokiem 2012 [%]	Ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków:
I.	4,6	28	18,31	10
II.	4,6	28	26,55	20
III.	4,0	21	28,04	9
IV.	5,4	25	33,73	7
Gdańsk	3,2	20	25,79	483

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie Tabeli 6 widzimy, że liczba mieszkań socjalnych oraz komunalnych na podobszarach rewitalizacji stanowią ponad 20% takich obiektów w skali miasta. Z kolei na podstawie Tabeli 7 możemy zaobserwować, że stopa bezrobocia, ilość przestępstw oraz

zmiana zadłużenia (za wyjątkiem obszaru I) jest dużo wyższa niż dla obszaru całego miasta. Obszary wykazują także obecność zasobów kulturalnych oraz licznych zabytków.

Obszar Biskupia Górka oraz Stary Chelm charakteryzuje się położeniem niedaleko Śródmieścia. Posiada zabudowę z XIX i XX wieku. Historia pokazuje, że są to jedne z najstarszych dzielnic w Gdańsku. Teren mimo niepowtarzalnego charakteru odnotowuje ujemne saldo migracji oraz zły stan techniczny obiektów mieszkalnych. Posiada wieżę widokową oraz historyczne bastiony i fortyfikacje.

Teren Dolnego Miasta wraz z Placem Wałowym oraz Starym Przedmieściem posiada atrakcyjną nadwodną lokalizację w centrum miasta. Bardzo ważnym czynnikiem jest tu działalność instytucji kulturalnych oraz duży zasób zabytków. Na tym obszarze wykazywany jest także duży potencjał społecznych organizacji pozarządowych. Charakteryzuje się niskim poziomem jakości przestrzeni publicznych. Obszarowi brak połączenia urbanistycznego z sąsiadującymi dzielnicami.

Z kolei Nowy Port z Twierdzą Wisłoujście jest to teren sąsiadujący z terenami portowymi, zlokalizowany w północnej części miasta. W głównej mierze jest to teren mieszkaniowy. Posiada uwarunkowania historyczne. Obszar posiada rangę negatywnego wizerunku wśród gdańszczan. Mieszkańcy wykazują konieczność wznowienia przeprawy promowej, która umożliwi im przemieszczanie się na drugą stronę Martwej Wisły. Potencjałem są także liczne organizacje społeczne.

Ostatni teren to Orunia zlokalizowany w środkowo-południowym obszarze miasta. Orunia znajduje się w pobliżu tras tranzytowych, są nimi: Trakt św. Wojciecha oraz trasa kolejowa. Jest to obszar identyfikowany jako peryferie Gdańska. Od wschodniej strony teren graniczy z Żuławami Gdańskimi, częścią Żuław Wiślanych. Jest odizolowana od pozostałych dzielnic przez wzgórze morenowe (od zachodu) oraz obszary przemysłowo-składowe (od północy). Prężnie działa tam rada dzielnicy oraz i Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych. Ważnym punktem jest także ul. Gościnną, gdzie znajdziemy dawny ratusz oraz kościół wpisany do rejestru zabytków.

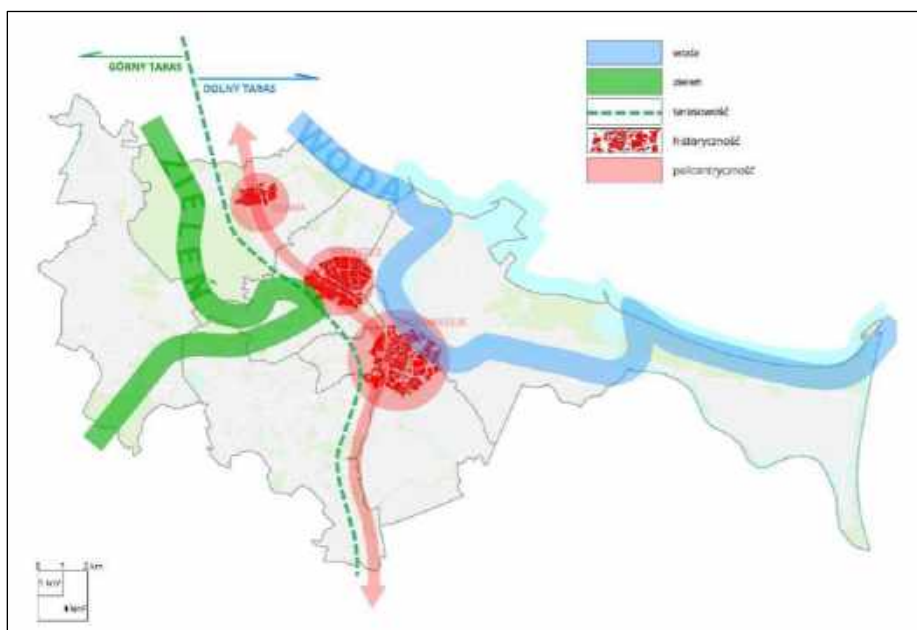
Głównym celem procesu rewitalizacji podjętego w Gdańsku jest uzyskanie wysokiej spójności społecznej oraz przestrzennej, a także poprawa wizerunku i ożywienie gospodarcze wskazanych obszarów [101].

Polityka Gdańska jest bardzo nastawiona na działania społeczne. Warunkuje to np. Gdańska Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych do roku 2030 (w skrócie SRPS), która zakłada m.in. rozwój partnerstwa i solidarności oraz wsparcie działań partycypacyjnych. Jest to dokument nadrzędny na GPR, tak samo jak studium czy programy operacyjne.

Warto wspomnieć także o tożsamości miasta. Według Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Gdańska [101] tożsamość miasta tworzą:

- historia miasta,
- nadmorska lokalizacja,
- podział miasta na dwa tarasy: górny i dolny,
- policentryczna struktura przestrzenna.

Rys. 8.6. Elementy tożsamości urbanistycznej Gdańska
 Źródło: Studium [101]

Według Studium [101] Dolne Miasto jest zabytkowym obszarem o znaczeniu międzynarodowym. Bardzo ważnym programem jest także Gdańskie Przewidzenie Lokalne [112]. Jest to dokument, który pokazuje jak ważne w funkcjonowaniu miasta mają takie elementy jak: skwery, parki, ulice. Tworzą one spójne uzupełnienie układu głównych przestrzeni publicznych miasta. Przewidzenie lokalne wraz z ogólnodostępnymi kluczowymi miejscami na mapie miasta składają się na organizm miejski.

9. WYBRANE PRZYKŁADY DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH W GDAŃSKU POD KĄTEM SZTUKI

9.1. Interwencje sztuki na terenach postoczniovych

Jednym z obszarów, w którym zostały zastosowane zabiegi artystyczne jako narzędzie w rewitalizacji jest teren dawnej Stoczni Gdańskiej. Na skutek przemian gospodarczych stocznia w latach 90tych XX wieku straciła swoją pierwotną funkcję przemysłową. W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego tereny te zostały przeznaczone pod mieszkalnictwo. W 2004 roku powstał tam Instytut Sztuki Wyspa (w skrócie ISW). Był pierwszą pozarządową, niekomercyjną organizacją o charakterze międzynarodowym, prowadzącą działania artystyczne. Jego rolą było połączenie historii postoczniovych terenów z sztuką współczesną w celu rewitalizacji obszaru. Organizacja działała dwutorowo. Po pierwsze będąc przedstawicielem interesu kultury, a z drugiej strony interesu publicznego. Program instytutu ma za zadanie łączyć sferę społeczną, publiczną, historyczną i estetyczną. Działa na terenie Młodego Miasta. Do 2016 organizowane tam były wystawy, konferencje, warsztaty oraz pokazy. W 2007 roku w budynku Instytutu Sztuki Wyspa powstała także klubo-księgarnia „Wyspa & Revolver”, gdzie można znaleźć publikacje o sztuce współczesnej. Fundacja Wyspa Progress czynnie brała udział w dyskusji na temat zagospodarowania terenów postoczniovych. Instytut stał się ważnym kamieniem milowym w rewitalizacji terenów postoczniovych, mimo że już nie istnieje (od 2016 roku). Instytut Sztuki Wyspa pozwolił na ożywienie nieestetycznej części miasta oraz nadanie jej nowej funkcji. Przyciągnęło to kolejnych artystów i tak efektem „kuli śnieżnej” (podrodział 5.2.3), przestrzeń stała się idealnym miejscem dla sztuki street artu. Na terenie Stoczni Gdańskiej w jednej z jej hal objętym zakazem wyburzenia powstał Klub Sztuki Alternatywnej Protokultura. Organizowane tam są m.in. koncerty, warsztaty artystyczne, pokazy mody. Samo wejście do klubu zostało zaadaptowane jako przestrzeń artystyczna (Rys. 9.1).

Rys. 9.1. Klub Sztuki Alternatywnej Protokultura – przestrzeń przed wejściem
Źródło: <https://www.facebook.com/PROTOKULTURA/app/208195102528120/>

Artyści zauważyli duży potencjał w terenach dawnej stoczni, a zastosowanie street artu pozwoliło wyróżnić się temu miejscu i na zawsze skończyć z wizerunkiem opuszczonej przestrzeni. Obiekt dawnej siedziby Instytutu Kultury Wyspa został przeznaczony na muzeum sztuki współczesnej [108]. Niedaleko powstał także klub B90, gdzie znajdziemy przestrzeń kreatywną Plenum, która zaprasza do organizacji wydarzeń audiowizualnych, warsztatów,

konferencji, czy targów. Zapoczątkowało to także sukces ul. Elektryków (Rys. 9.2). Jest to mała uliczka (około 200 m), która w sezonie letnim staje się jedną z najmodniejszych przestrzeni kulturalno-rozrywkowej. Cały czas powstają tam nowe obiekty, zachowane w postindustrialnym designie, który łączy dawny, stoczniowy charakter dzielnicy z nowoczesnymi rozwiązaniami. Wszegobecne staje się wykorzystanie obiektów transportu morskiego – kontenerów, jako miejsca np. na bar, foodtrack. Innym równie atrakcyjnym miejscem jest 100cznia (Rys.9.3), zlokalizowana w niedalekiej odległości od ul. Elektryków. Jest to tzw. mia100wmiście, które powstało również za sprawą kontenerów cargo. Zastosowanie tego typu elementów transportu morskiego sprawia, że budowana jest tożsamość miejsca, mimo nadania mu nowej funkcji. Kontenerowy ekosystem przyciąga odwiedzających artystycznym nieładem, wydarzeniami kulturalnymi, dobrym jedzeniem, warsztatami na świeżym powietrzu oraz niepowtarzalną atmosferą.

Rys. 9.2. Ulica Elektryków

Źródło: <https://gdansk.naszemiasto.pl/ulica-elektrykow-otwarta-popularna-impresownia-na-terenie/>

Rys. 9.3. 100cznia – od lewej: wejście, w środku, widok na Stocznia Gdańską

Źródło: fot. A. Madajczyk

9.2. Przykłady interwencji sztuki na terenie Dolnego Miasta

Jedną z prężnie działających organizacji kulturalnych w ramach działań rewitalizacyjnych jest Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia. Posiada dwa oddziały – jeden na Dolnym Mieście, drugi w Nowym Porcie. Organizacja ma za zadanie pokazywanie uniwersalnych wartości sztuki współczesnej, reakcja na aktualne zmiany społeczne oraz edukacja kulturalna. Swoją misję realizują za pomocą działań artystycznych takich jak m. in. wystawy, performance, wykłady, koncerty, warsztaty, konferencje, pokazy filmowe. Instytucja wspiera budowanie relacji społecznych i wpływa na zmianę wizerunku dzielnicy. Jednym z jej projektów jest Galeria Zewnętrzna Miasta Gdańskiego, która organizuje konkurs, w ramach którego powstają trwale

zmiany w przestrzeni. Proces ten pozwala na współpracę lokalnych i zagranicznych artystów z mieszkańcami Dolnego Miasta. Realizacja ma służyć spotkaniom, edukacji i wzajemnej wymianie poglądów i przemyśleń nie tylko na temat sztuki, ale także wartości współczesnego świata. Pierwsze realizacje (Rys. 9.4.) pojawiły się w 2008 roku i wzbudziły spore kontrowersje. Jedną z nich jest zaklęszczona ciężarówka (Rys. 9.4a), dzieło Lexa i Milohnica. Symbolizuje ono oddzielenie Dolnego Miasta od Starego Miasta za sprawą wiaduktu. Prosta forma oraz czytelność budziły duże zainteresowanie ze strony mieszkańców. Sama ciężarówka nie jest dziełem samym w sobie, ponieważ stała się nim za sprawą działań prowadzonych także wewnątrz. Przestrzeń w samochodzie oraz wokół niego stała się świetnym miejscem do organizacji warsztatów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży, pokazów filmowych oraz innych form działalności artystycznej. Z kolei w 2009 roku zrealizowano kolejne dzieło w tym samym miejscu (Rys.9.4b). Pracę Front Studio również wyróżnia minimalizm w formie. W celu podkreślenia i zwrócenia uwagi na barierę –wiadukt, będący kwintesencją oddzielenia dzielnic, autorzy postanowili zastosować okładzinę w postaci stalowych paneli z odbiciem lustrzanym. Użycie luster spowodowało odbicie światła i zmianę krajobrazu za sprawą pory dnia czy poruszających się ludzi oraz samochodów. Oprócz tych dzieł warto także zwrócić uwagę na instalację pt. Zanurzenie (Rys. 9.5a) oraz projekt będący w realizacji pt. Zapach koloru (Rys. 9.5b).

a)

b)

Rys. 9.4. Realizacje konkursu Galerii Zewnętrznej Miasta Gdańska a) LKW Gallery b) niewidzialna brama
Źródło: fot. A. Madajczyk

a)

b)

Rys. 9.5. a) Instalacja Zanurzenie, b) Projekt Zapach koloru – w realizacji
Źródło: a) fot. A. Madajczyk, b) <http://outdoorgallerygdansk.eu>

W 2004 roku Galeria Zewnętrzna Miasta Gdańska zorganizowała cykl warsztatów edukacyjnych pt. „Wędrowcy”. Skierowany był przede wszystkim do dzieci i młodzieży. Za sprawą działań artystycznych (np. malowanie, fotografia, wideo) uczyły się zwalczać negatywne emocje

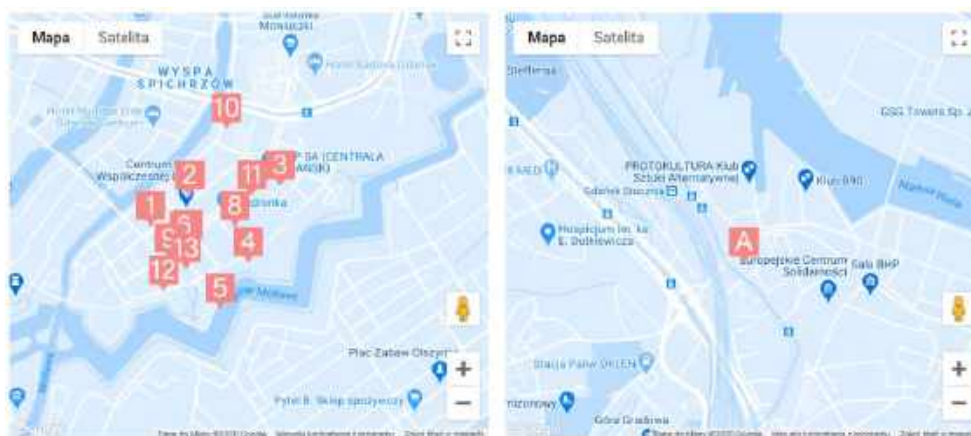

oraz radzić z kłopotami życia codziennego. Na Rys. 9.6 przedstawiono przykładowe działania. W 2008 roku uruchomiono także projekt „Miasto zDOLNYCH dzieci”. Miał on na celu rozbudzenie dziecięcej ciekawości, dotyczącej ich umiejętności artystycznych.

Rys. 9.6. Działania edukacyjne CSW Łaźnia a) malowanie obrazów, b) fotografia
 Źródło: <http://outdoorgallerygdansk.eu/edukacja/>

Dodatkowo CSW Łaźnia zorganizowało także 2011 roku interdyscyplinarne spotkania ART+SCIENCE MEETING mające na celu ukazać sztukę, jako inną formę pokazania tej samej rzeczywistości. Kolejnym projektem jest cykliczne wydarzenie odbywające się w porze letniej Niefestiwal Miasto i Sztuka. W 2019 roku odbywała się pierwsza edycja pod hasłem „Moja wolność”, w ramach której na 10 dni Dolne Miasto stało się przestrzenią dla wystaw, performanców, koncertów, spotkań, projekcji filmowych oraz warsztatów. Trzydzieśc z nich zlokalizowanych było na terenie Dolnego Miasta, a 4 w innych częściach Gdańska (Rys. 9.7).

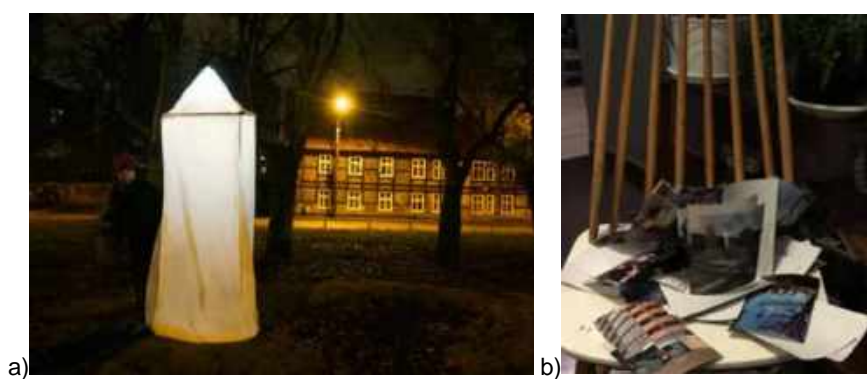
Rys. 9.7. Lokalizacja interwencji artystycznych w ramach Niefestiwal Miasto i Sztuka w 2019
 Źródło: <https://niefestiwal.pl/mapka/>

Ostatnim projektem CSW Łaźnia jest Festiwal InOut organizowany co roku od 15 lat. Zakres festiwalu obejmuje wykłady, pokazy filmowe, koncerty, a także międzynarodowy konkurs filmowy na określony temat. W tegorocznej edycji to architektura/obraz ruchomy.

9.3. Urban Cultural Planning

Gdańsk jest także włączony w projekt Urb Cultural Planning. Jest to unijne opracowanie dla rejonów Morza Bałtyckiego w ramach sieci Interreg Europa w ramach Europejskiego

Funduszu rozwoju Regionalnego. Jego zadaniem jest artystyczne ożywienie dzielnic położonych poza centrum miasta za sprawą pobudzenia lokalnych społeczności i uciśnieni więzi między nimi oraz władzami miasta. Na terenie Gdańska projekt jest realizowany na terenie dwóch dzielnic. Są to: Nowy Port oraz Stare Przedmieście. Nadbałtyckie Centrum Kultury realizuje projekt w trzech etapach. Pierwszym z nich jest „Gaming – miasto w Minecrafcie”. Polegał on na wykorzystaniu gry Minecraft do przedstawienia rozwiązań urbanistycznych w przestrzeniach publicznych na modelu Starego Przedmieścia. Gra została wykorzystana przez uczniów szkoły podstawowej nr 67 w Gdańsku, którzy mogli pokazać swoje odczucia z różnymi miejscami na Śródmieściu. Kolejnym etapem są rezydencje artystyczne, w ramach których definiowano potrzeby mieszkańców. Następnie proponowano projekty artystyczne, będące odpowiedzią na te potrzeby (Rys. 9.8). Ostatnim działaniem jest stworzenie dokumentu strategicznego „Road Map”, który umożliwi wdrożenie planowania kulturowego w politykę miasta [49].

Rys. 9.8. Działania podejmowane w ramach rezydencji artystycznych a) Solo Tower - Stare Przedmieście, b) Mapy i fotografie – Nowy Port

Źródło: https://www.nck.org.pl/sites/default/files/media/documents/2020/residencies_overview_pdf.pdf

9.4. Działania Instytutu Kultury Miejskiej

Kolejną ważną instytucją w sferze kultury dla Gdańska jest Instytut Kultury Miejskiej (w skrócie IKM). Jest to organizacja skupiająca się w wsparciu rozwoju artystycznego dzielnic miasta. Zachęca mieszkańców do udziału w wykładach, projekcjach filmowych, występach muzycznych, warsztatach oraz szkoleniach. W 2017 roku IKM było partnerem strategicznym Kongresu Rewitalizacji pt. „Od założeń polityki do społecznej zmiany. Rewitalizacja w działaniu”. Istotnym wydarzeniem są również bezpłatne spaceracje po dzielnicach Gdańska wraz z lokalnymi przewodnikami (Rys. 9.9). W 2019 roku wzięło w nich udział łącznie 6916 mieszkańców. Instytut Kultury Miejskiej opracował także przewodniki po każdym z tych dzielnic. Ukazują one ich historię, ważniejsze miejsca oraz istotę przemian rewitalizacyjnych.

Rys. 9.9. Spacery dzielnicami Gdańska

Źródło: <https://ikm.gda.pl/2019/10/08/popularne-spacery-po-dzielnicach-gdanska/?hilit=%27rewitalizacja%27>

Innym przedsięwzięciem Instytutu Kultury Miejskiej jest coroczny festiwal Narracje. Za każdym razem odbywa się on w listopadzie w innej dzielnicy Gdańska. Jest to projekt artystyczny, który wprowadza różnego typu interwencje w przestrzeń publiczną miasta. Ich zadaniem jest zaproszenie uczestników do odkrywania dzielnicy na nowo i zidentyfikowanie opowieści w niej zapisanej. Festiwal podkreśla rolę sztuki w kształtowaniu miasta. Przybliża historię dzielnicy, jej kulturę oraz aspekty społeczne. Dzieła mają na celu prowokować. Dzielnica staje się inspiracją dla twórców i kuratorów. W 2019 roku Narracje odbyły się na Siedlcach (Rys. 9.10). Odnotowano wtedy rekordową frekwencję, wynoszącą ponad 10 000 osób [37]. W tym roku odbywa się 12 edycja tego festiwalu, tym razem we Wrzeszczu Dolnym. Jego ideą będzie podróż w czasie do roku 2080, kiedy zgodnie z analizami część miasta będzie zalana przez Morze Bałtyckie.

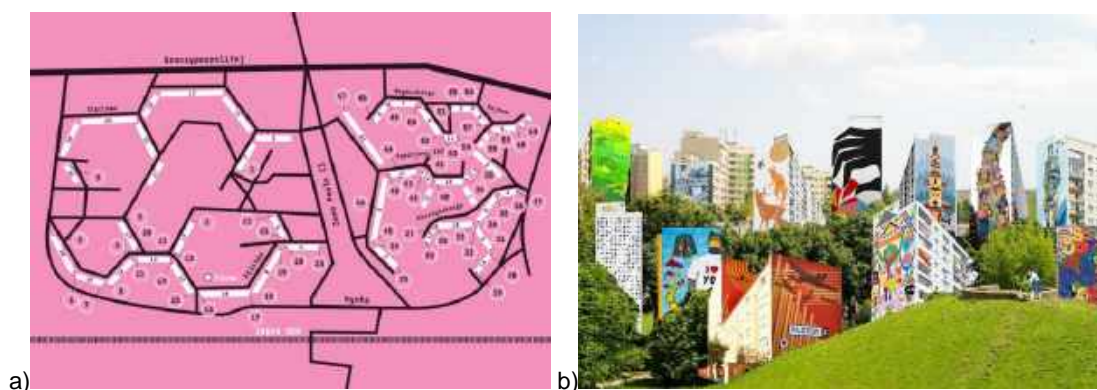
Rys. 9.10. Relacja z festiwalu Narracje #11 – Siedlce

Źródło: https://www.facebook.com/pg/NarracjeGdansk/photos/?tab=album&album_id=2780912441939369

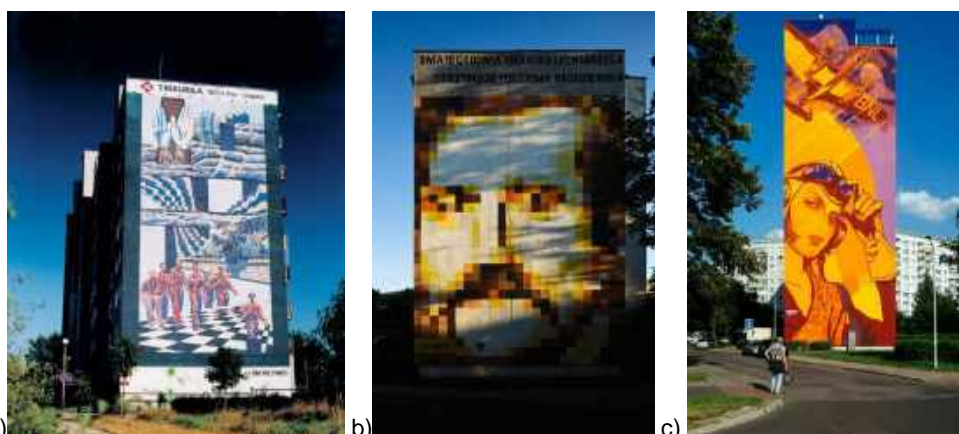
Według najnowszego raportu z działalności w roku 2017-2018 [38], IKW zorganizowała także szereg innych działań kulturalnych. Były to: seria spotkań pt. „Miejsca”, opera na Targu Węglowym, wydarzenie artystyczne „Odcinki”, gra miejska „Gdańskie Miniatury”, spacer z Metropolitanką, wykłady, debaty, spotkania autorskie, konferencje, szkolenia, organizacja Medialab, program „Sieć kultury”, Otwarty IKM, Gdańskie Dni Sąsiadów, festiwal literacki „Odnaleziony w Tłumaczeniu”, międzynarodowy festiwal kultury „Europejski Poeta Wolności”, „Festiwal Literatury dla Dzieci”.

Istotnym elementem z punktu widzenia sztuki w Gdańsku jest także Kolekcja Malarstwa Monumentalnego, zlokalizowana na Zaspie (Rys. 9.11). Jest to 59 wielkoformatowych murali namalowanych na ścianach szczytowych budynków wielorodzinnych z tzw. wielkiej płyty, a także 19 odmienionych wejść do klatek. W ramach obchodów tysiąclecia Gdańska, w 1997 roku powstały pierwsze murale. Następnie w roku 2009 zorganizowano Festiwal Monumental Art, który odbywał się przez kolejne 7 lat. Murale pozwoliły na wyróżnienie modernistycznych budynków na tle miasta oraz pomogły oswoić się mieszkańcom z pluralizmem stylów i nurtów współczesnego wielkoskalowego malarstwa ściennego. Niektóre z nich nawiązują do kontekstu miejsca (Rys.9.12), jego tożsamości, znajdziemy tam także dzieła abstrakcyjne oraz takie, które są osobistym wyrazem twórcy. Z Kolekcją Malarstwa Monumentalnego na Zaspie związana jest także projekt IKM – Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki, który odbył się w 2011 roku właśnie na Zaspie. W ramach niego powstał przewodnik po muralach oraz mapa. Została utworzona także Gdańska Szkoła Muralu. Jest to platforma stworzona w celu ujednolicenia stylu murali oraz przywrócenia im roli społeczno-politycznej.

Rys. 9.11. a) Lokalizacja murali Gdańsk Zaspia b) Murale na Zaspie - kolarz
 Źródło: a) <http://muralegdanskzasp.pl/mapa.pdf>
 b) <https://ikm.gda.pl/2017/09/11/wyberz-swoj-ulubiony-mural-na-zaspie/>

Rys. 9.12. Przykładowe dzieła na Zaspie autora: a) Donatas Pirstelis 1997, b) Piotr Szwabe 2008,
 c) Rafał Roskowiński, Jacek Zdybel 2016
 Źródło: <http://muralegdanskzasp.pl/kolekcja/>

9.5. Garnizon Kultury

W 2015 roku został otwarty także Garnizon Kultury na Górnym Wrzeszczu. Jest to projekt zrealizowany w wyniku rewitalizacji obszaru przy ul. Słowackiego. Był to dawny teren wojskowy, który z biegiem czasu stracił swoją funkcję. Projekt rewitalizacji obejmował kompleks siedmiu zabytkowych budynków wraz z 2,5 hektarowym parkiem ze starodrzewem. Zakładał realizację miejskiego centrum kultury i rozrywki. W 2015 został otwarty Stary Maneż (Rys. 9.13) oraz Esprit Haus. Pierwszy z nich na przełomie wieku XIX i XX był ujeżdżalnią koni pruskich. Dzisiaj jest przestrzenią, która mieści się klub muzyczny połączony z kawiarnią, winiarnią oraz rzemieślniczym browarem. Pomysłem właścicieli było stworzenie nienachalnego miejsca, które sprzyja integracji mieszkańców. Odbývają się tam liczne koncerty, targi, wystawy, panele dyskusyjne oraz warsztaty. Organizowane wydarzenia cieszą liczną popularnością. Z kolei Esprit Haus jest obiektem dawnych kwater dla żołnierzy. Aktualnie jest miejscem wystawienniczo-konferencyjnym, gdzie znajdziemy usługi gastronomiczne. Mieszczą się tam kawiarnie i restauracje jak: Sztuka Wyboru, Na Miejscu, Kreatywna Cafe, pracownia rzemieślnicza Koty na Płoty, Szpila Szop, a także DobrzeWrze. Dodatkowo znajdują się tam przestrzenie coworkingowe oraz colivingowe – umożliwiające wspólną pracę i mieszkanie. Także w tym budynku oraz na zewnątrz niego odbywają się wydarzenia artystyczne (Rys. 9.14), jak: wykłady, wernisaże, spotkania autorskie, targi, festiwale [32]. W Garnizonie Kultury znajdziemy także Szkołę Tańca Artistic oraz Gdańską Szkołę Artystyczną. Wszystko w wielofunkcyjnym osiedlu Garnizon, które łączy zabytkowe neorenesansowe obiekty ze sztuką nowoczesną.

Rys. 9.13. Stary Maneż – przestrzeń kulturalno-rekreacyjna

Źródło: <https://www.starymanez.pl/o-nas>

Rys. 9.14. Targi sztuki w Esprit Haus

Źródło: <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/garnizon-kultury-juz-czeka-na-gdanzszczan,a,43431>

10. WPŁYW SZTUKI NA DZIAŁANIA PARTYCYPACYJNE

Po przeanalizowaniu dostępnych dokumentów oraz raportów z działań partycypacyjnych prowadzonych na terenie Gdańska nie da się jednoznacznie określić, jaki wpływ tak naprawdę miała sztuka na podejmowane działania partycypacyjne, ponieważ jest to stosunkowo nowe narzędzie rewitalizacji stosowane przez Gdańsk. Można wyciągnąć jedynie wnioski, że sztuka wpłynęła znacząco na atrakcyjność oraz skuteczność podejmowanych przedsięwzięć z udziałem artystów. W związku z tym postanowiono samodzielnie zbadać skuteczność prowadzonych działań artystycznych z poprzedniego rozdziału na podstawie wskaźników zaprezentowanych w podrozdziale 5.2.2 w Tabeli 5.1 (str. 46). W poniższych tabelach 10.1, 10.2, 10.3 zaprezentowano zebrane dane. Wpływ oceniano na podstawie wiedzy własnej oraz danych statystycznych, dołączonych do pracy w Załączniku nr 1 – Dane statystyczne Gdańsk. Wpływ sztuki na podejmowane działania rewitalizacyjne oraz partycypacyjne podzielono na 3 grupy: pozytywny – zielony, neutralny – biały, negatywny – czerwony. Dodatkowo każdemu z kryteriów przyporządkowano skalę punktową od -1 do 1, tak aby finalnie ocenić, które działania przyniosły najlepsze rezultaty.

Tabela 10.1. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na terenach postoczniowych

WSKAŹNIKI OKREŚLAJĄCE ROLĘ KULTURY NA DZIAŁANIA NA TERENACH POSTOCZNIOWYCH					
W aspekcie środowiska		W aspekcie społecznym		W aspekcie ekonomicznym	
1. Zaadaptowanie opuszczonych budynków		1. Poprawa wizerunku miejsca		1. Lokalne inwestycje	
2. Wpływ na jakość środowiska naturalnego		2. Liczba osób zaangażowanych w wolontariat		2. Wydatki mieszkańców i turystów	
3. Rozwój tożsamości miejsca		3. Liczba mieszkańców		3. Zmniejszenie liczby bezrobotnych	
4. Poczucie wartości miejsca		4. Współpraca mieszkańców z władzami gminnymi		4. Zmniejszenie migracji mieszkańców	
5. Zmniejszenie ilości przestępstw		5. Więcej osób chcących zdobywać wyższe wykształcenie		5. Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego	
6. Podział przestrzeni		6. Poziom kultury mieszkańców		6. Wzrost zaangażowania sektora biznesu w kulturę	
7. Zaangażowanie lokalnych artystów				7. Zwiększenie cen nieruchomości	
8. Przyszłościowe perspektywy na rozwój					
SUMA:			2		5
Objaśnienie					
wpływ sztuki					
negatywny	neutralny	pozytywny			
-1	0	1			

Źródło: opracowanie własne

Tabela 10.2. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na Dolnym Mieście

WSKAŹNIKI OKREŚLAJĄCE ROLĘ KULTURY NA DZIAŁANIA NA DOLNYM MIEŚCIE					
W aspekcie środowiska		W aspekcie społecznym		W aspekcie ekonomicznym	
1. Zaadaptowanie opuszczonych budynków		1. Poprawa wizerunku miejsca		1. Lokalne inwestycje	
2. Wpływ na jakość środowiska naturalnego		2. Liczba osób zaangażowanych w wolontariat		2. Wydatki mieszkańców i turystów	
3. Rozwój tożsamości miejsca		3. Liczba mieszkańców		3. Zmniejszenie liczby bezrobotnych	
4. Poczucie wartości miejsca		4. Współpraca mieszkańców z władzami gminnymi		4. Zmniejszenie migracji mieszkańców	
5. Zmniejszenie ilości przestępstw		5. Więcej osób chcących zdobywać wyższe wykształcenie		5. Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego	
6. Podział przestrzeni		6. Poziom kultury mieszkańców		6. Wzrost zaangażowania sektora biznesu w kulturę	
7. Zaangażowanie lokalnych artystów				7. Zwiększenie cen nieruchomości	
8. Przyszłościowe perspektywy na rozwój					
SUMA:	6		2		6

Źródło: opracowanie własne

Tabela 10.3. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na Garnizonie

WSKAŹNIKI OKREŚLAJĄCE ROLĘ KULTURY NA DZIAŁANIA NA GARNIZONIE					
W aspekcie środowiska		W aspekcie społecznym		W aspekcie ekonomicznym	
1. Zaadaptowanie opuszczonych budynków		1. Poprawa wizerunku miejsca		1. Lokalne inwestycje	
2. Wpływ na jakość środowiska naturalnego		2. Liczba osób zaangażowanych w wolontariat		2. Wydatki mieszkańców i turystów	
3. Rozwój tożsamości miejsca		3. Liczba mieszkańców		3. Zmniejszenie liczby bezrobotnych	
4. Poczucie wartości miejsca		4. Współpraca mieszkańców z władzami gminnymi		4. Zmniejszenie migracji mieszkańców	
5. Zmniejszenie ilości przestępstw		5. Więcej osób chcących zdobywać wyższe wykształcenie		5. Rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego	
6. Podział przestrzeni		6. Poziom kultury mieszkańców		6. Wzrost zaangażowania sektora biznesu w kulturę	
7. Zaangażowanie lokalnych artystów				7. Zwiększenie cen nieruchomości	
8. Przyszłościowe perspektywy na rozwój					
SUMA:	8		2		7

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie trzy przypadki zastosowania sztuki na terenie: postoczniovym – dzielnica Młyńska, Dolnego Miasta – dzielnica Śródmieście oraz Garnizonu – dzielnica Wrzeszcz Górny, pokazują, że działania artystyczne miały pozytywny wpływ na aspekt społeczny, środowiska oraz ekonomiczny. Biorąc pod uwagę wpływ sztuki na środowisko na wszystkich rozpatrywanych terenach obserwujemy: zaadaptowanie opuszczonych budynków, rozwój tożsamości miejsca, uświadomienie sobie wartości miejsca, zmniejszenie ilości przestępstw, zaangażowanie lokalnych artystów oraz szerokie perspektywy na przyszłość związane ze sztuką. Najlepiej w grupie wskaźników w aspekcie środowiska wypada Garnizon z tego względu, iż występuje tam park ze starodrzewem, który w wyniku rewitalizacji został uporządkowany i wyeksponowany. Ponadto, widzimy tam wyraźny podział przestrzeni na funkcje kulturalne, mieszkalne, biurowe itp. Co ciekawe, wskaźniki dla aspektu społecznego wypadają najgorzej wśród tych trzech grup. Jest to spowodowane głównie zmniejszającą się liczbą ludności w dzielnicach: Młyńska, Wrzeszcz Górny, Śródmieście na przestrzeni lat 2004-2019 (patrz Załącznik 1). Z kolei, rozpatrując jakość życia w poszczególnych analizowanych obszarach widzimy, że dla Śródmieścia oraz Wrzeszcza Górnego wskaźnik w roku 2018 (najnowszy) wynosi 3,78 (patrz Załącznik 1), a w roku 2012 był on niższy. Jest on wyższy także od średniego poziomu życia w Gdańsku wynoszącego 3,70. Czego nie można powiedzieć o terenach postoczniovych, które znajdują się w dzielnicy Młyńska. Dla tej dzielnicy wskaźnik jakości życia spadł z 3,61 w 2012 roku do 3,42 w 2018 roku. Jak podają dane statystyczne jest to spowodowane głównie przez niezadowolenie z infrastruktury rekreacyjno-sportowej oraz plażowej, a także stanu środowiska naturalnego. W każdym z terenów natomiast na pewno wzrósł poziom kultury mieszkańców ze względu na liczne instytucje: Garnizon Kultury, Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia, Instytut Sztuki Wyspa, Instytut Kultury Miejskiej. Przez co także zacieśniła się relacja między mieszkańcami a władzami samorządowymi. Działania artystyczne również znacząco wpłynęły na aspekt wizualny dzielnic. Przechodząc do wskaźników ekonomicznych znowu najlepszym rezultatem (7 punktów) może pochwalić się Garnizon, w którym wszystkie z rozpatrywanych czynników wykazały pozytywny wpływ sztuki. Zaraz za nim plasuje się Dolne Miasto (6 punktów) oraz tereny stoczni (5 punktów). W każdym z obszarów powstały nowe inwestycje oraz wraz z nimi wzrosły wydatki mieszkańców i turystów. Zmniejszyła się także liczba bezrobotnych, biorąc pod uwagę przedział 2012-2018 na każdym z obszarów. Zwiększyły się także ceny nieruchomości. Największy wzrost notowany jest na Dolnym Mieście. W 2014 roku średnia cena 1 m² w tym obszarze wynosiła 4517 zł, natomiast w roku 2020 wynosi aż 9633 zł za m². Wzrosło także zaangażowanie biznesu w kulturę poprzez sponsorowanie różnych wydarzeń kulturalnych. Odnotowany jest także rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego na terenie Dolnego Miasta oraz Garnizonu.

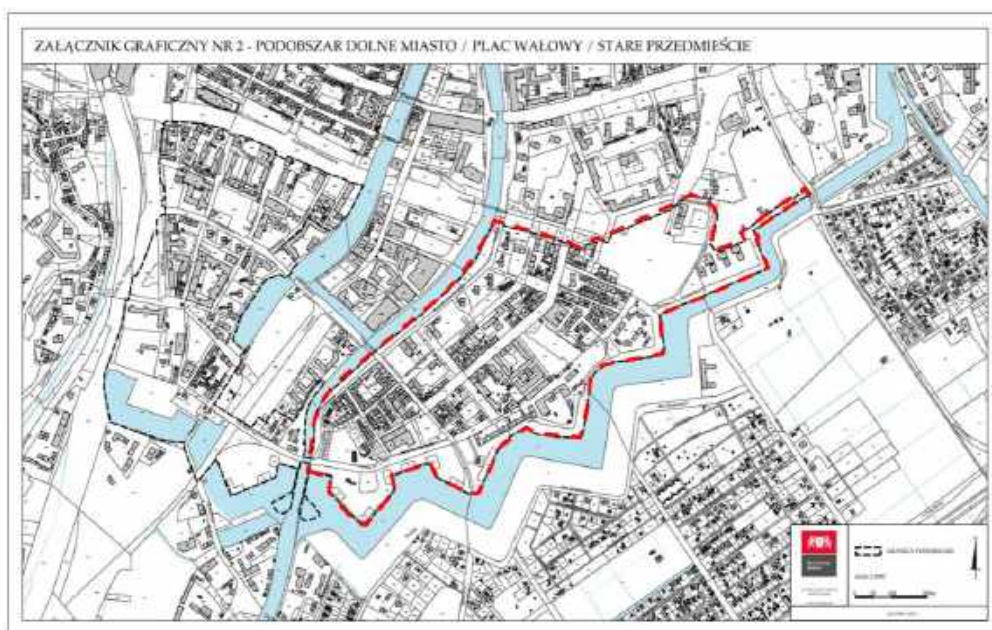
Podsumowując prowadzone badania, można zaobserwować ogólny pozytywny wpływ sztuki na prowadzone działania rewitalizacyjne i partycypacyjne. Widoczny staje się katalizujący wpływ działań artystycznych do powstawania nowych inwestycji, nowych przestrzeni publicznych, integrujących społeczność. Co za tym idzie, twórcy dzieł w przestrzeniach ogólnodostępnych aktywizują mieszkańców do podejmowania kolejnych działań. Jest to także efektem kuli śnieżnej,

opisywanej w podrozdziale 4.2.3. Analizowane przykłady działań artystycznych są kolejnymi przykładami sprawczej roli sztuki, jako narzędzia rewitalizacji. Świadomość tej roli jest niezmiernie ważna w projektowaniu i kształtowaniu gminnych programów rewitalizacji. Działalność artystycznych instytucji pozarządowych oraz ilość uczestników w prowadzonych przez nich wydarzeniach (warsztatach, wystawach, koncertach itp.) unaoczniają atrakcyjność tego typu przedsięwzięć. Jak twierdzi Ewa Kipta „życie w trudnych warunkach zmusza do kreatywności” [65], a im więcej lokalnych interwencji artystycznych z udziałem mieszkańców tym większa integracja społeczna. Często działań artystycznych nie da się jednoznacznie określić statystykami lub przypisywana jest jej rola innym czynnikom. Wszystkie aspekty i działania muszą być dopasowane do konkretnego miejsca i ich uwarunkowań. Natomiast bez działań tego typu, procesowi „rewitalizacji grozi nadmierna technologiczność” [65].

11. ANALIZY I UWARUNKOWANIA OBSZARU PROBLEMOWEGO

Po wstępnej analizie obszarów rewitalizacji Gdańska oraz potencjału sztuki na każdym z nich przeprowadzonej w rozdziale 8, jako obszar problemowy do szczegółowych badań przyjęto teren Dolnego Miasta. Jest to teren nadwodny, który posiada szerokie podłoże historyczne oraz jest centralnie położony w skali miasta. Jest to niewątpliwie pozytyw. Jak zostało wykazane w studium Miasta Gdańska oraz Gdańskiej Polityce Wodnej (Rys. 8.2. oraz Rys.9.1), Dolne Miasto jest tzw. sercem Gdańska. Teren zlokalizowany jest na wschodnim brzegu rzeki Motławy w dzielnicy Śródmieście (Rys. 11.1). Dużym potencjałem terenu jest także bogate dziedzictwo kulturowe, które wpływa na tożsamość mieszkańców. Ponadto, znajdziemy tam liczne działania artystyczne podejmowane zarówno przez mieszkańców jak i instytucje pozarządowe, zaprezentowane w podrozdziale 9.2.

Rys. 11.1. Lokalizacja terenu problemowego

Źródło: Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska 2017-2023 / opracowanie własne

11.1. Historia i uwarunkowania dzielnicy

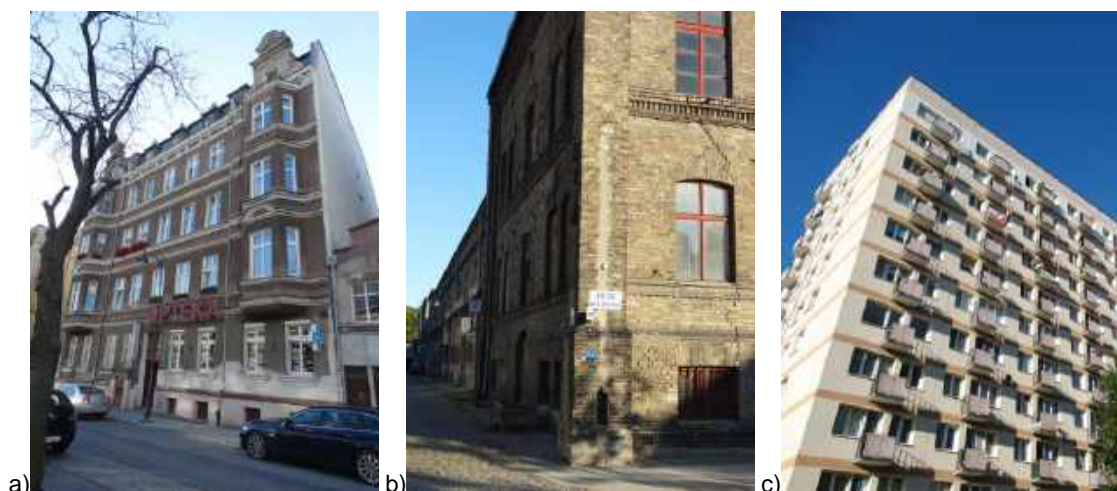
Obszar Dolnego Miasta może być kojarzony również z określeniem „Amsterdamem Północy”, „Miasto Fabryk” lub „Świńskie Łąki”. Wszystko za sprawą historii Dolnego Miasta. W XVII wieku zbudowano tam fortyfikacje bastionowe, które możemy poznać po nazwach: Wilk, Wyskok, Miś, Królik i Ogrodowy. W 1650 roku Georg Tellior zaprojektował układ kanałów, które pozwoliły na osuszenie terenu dzielnicy. Następnie wraz z upływem czasu, gdy kanały sprawdziły się w swojej roli, stawały się bezużyteczne, w związku z tym zasypywano je i sadzono na nich drzewa – głównie jarzab szwedzki. W XIX wieku sieć kanałów została przekształcona w siatkę ulic, która istnieje do dzisiaj. Teren był zamieszkiwany w głównej mierze przez ludność, która przesiedlała się z przedmieść, które w wyniku wojen uległy spaleniu. Jedynym wyjątkiem była rodzina Uphagenów, której dwór na skrzyżowaniu ulic: Kieturakisa i Łąkowej możemy podziwiać do dzisiaj (Rys. 11.2). W XIX wieku zostały tam zbudowane zakłady przemysłowe takie jak np. fabryka broni, tytoniu, rafineria cukru, olejarnia, czy odlewnia żeliwa. Zbudowano tam zajezdnię

tramwajów konnych, która z upływem czasu przekształciła się w zajezdnię tramwajów elektrycznych. W 1857 roku została zbudowana kaplica przyszpitalna w stylu neogotyckim, która obecnie jest kościołem parafialnym pw. Niepokalanego Poczęcia NMP. W obszarze Dolnego Miasta na skrzyżowaniu ulicy Jałmużniczej Śluza znajdziemy także neoromański budynek gimnazjum, a naprzeciwko niego w 1905 roku wybudowano łaźnię miejską, w której obecnie znajduje się Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia [29]. Od 1936 roku teren Dolnego Miasta był własnością rzeźników. Zabudowa dzielnicy to głównie XIX-sto wieczne kamienice (Rys.11.3a), pozostałe budynki przemysłowe (Rys. 11.3b) oraz nieliczne bloki z PRL-u (Rys. 11.3c).

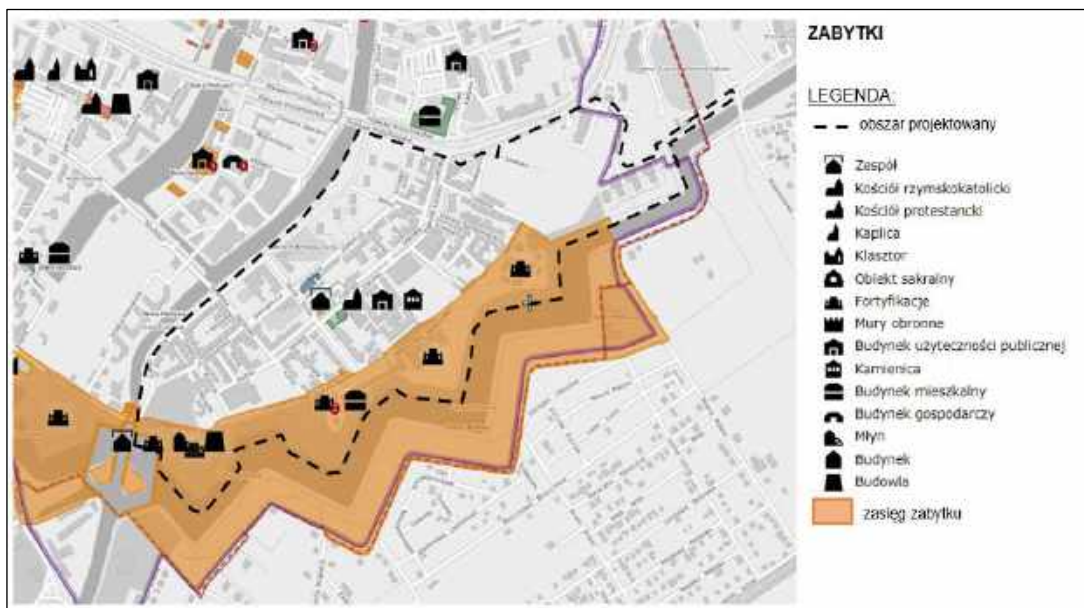
Rys. 11.2. Dwór Uphagenów
Źródło: fot. A. Madajczyk

Rys. 11.3. Rodzaj zabudowy: a) kamienice, b) budynki przemysłowe, c) bloki z wielkiej płyty
Źródło: fot. A. Madajczyk

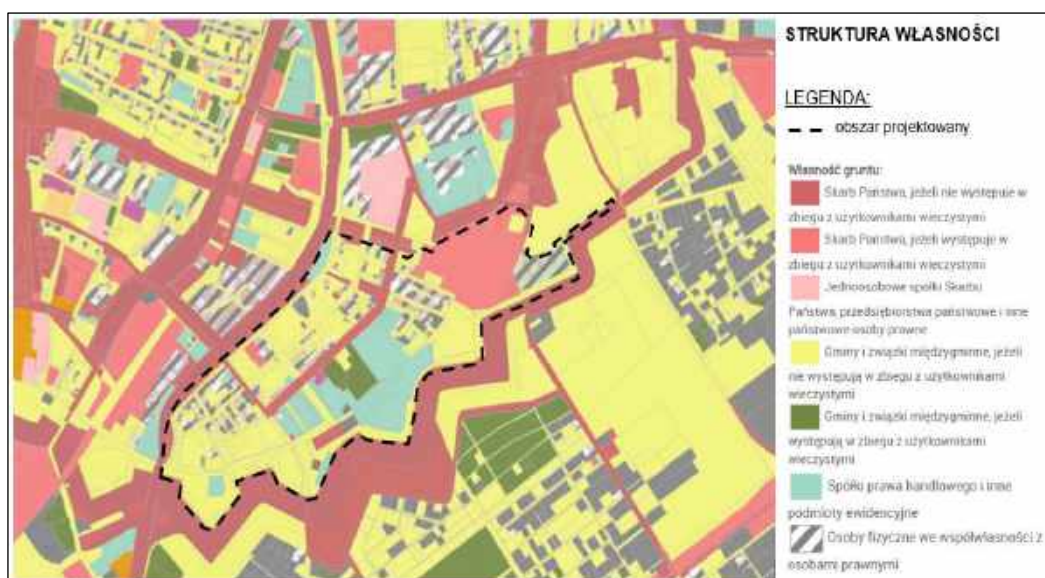
Dolne Miasto posiada postindustrialny charakter. Jej charakterystycznymi elementami są fortyfikacje bastionowe oraz Fabryka Dawnych Karabinów. Zgodnie z Tabelą 7 obszar Dolnego Miasta wraz z Placem Wałowym oraz Starym Przedmieściem posiada największą liczbę zabytków w stosunku do innych podobszarów objętych Gminnym Programem Rewitalizacji Miasta Gdańska [22]. Na Rys. 11.4 przedstawiono ich przybliżoną lokalizację. Obszar Dolnego Miasta jest uznany jako pomnik historii „Gdańsk – miasto w zasięgu obwarowań XVII w.”. Dodatkowo do chronionych obiektów dziedzictwa narodowego zaliczamy: nowożytnie fortyfikacje, kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, zespół dawnej łaźni miejskiej przy

ul. Jaskółczej, Dwór Uphagenów, kamienica przy ul. Reduta Wysok 2, zbudowana w 1889 roku kamienica przy ul. Śluza 2 oraz kamienica przy ul. Łąkowej 34.

Rys. 11.4. Zabytki na obszarze Dolnego Miasta
 Źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> / opracowanie własne

Struktura własności na projektowanym terenie została przedstawiona na Rys.11.5. Są to w przeważającej części grunty gminne. Znajdziemy tam także grunty Skarbu Państwa, zlokalizowane w północno-wschodniej części terenu oraz pod ulicami: Łąkowa, Toruńska, Dolna. Spółki prawa handlowego i innych podmiotów ewidencyjnych, to trzecia grupa właścicieli na Dolnym Mieście. Jest to teren części przystani Żabi Kruk, Danziger Tabak Monopol, WPHW, LPP oraz dwór Uphagenów.

Rys. 11.5. Struktura własności – Dolne Miasto
 Źródło: Interaktywny Plan Gdańsk / opracowanie własne

11.2. Problemy

Obszar Dolnego Miasta boryka się z licznymi problemami. Są to trudności związane z aspektem społecznym, przestrzennym, środowiskowym oraz infrastrukturalnym. Mieszkańcy dzielnicy wykazują trend starzejący. Głównymi problemami Dolnego Miasta wynikającymi z GPR [22] oraz z własnych obserwacji są:

- fizyczne oddzielenie obszaru od reszty Gdańska,
- negatywny wizerunek dzielnicy (Rys. 11.6),
- dzikie wysypiska śmieci,
- brak świadomości ekologicznej,
- zaniedbane podwórka,
- stygmatyzacja mieszkańców,
- zaniedbane przestrzenie publiczne,
- brak spójności,
- duża liczba niesamodzielnych rodzin,
- wykluczenie społeczne,
- zły stan techniczny zabytków,
- bezrobocie,
- problemy społeczne (alkoholizm, narkomania, przestępczość),
- problemy edukacyjne (Szkoła Podstawowa nr 65).

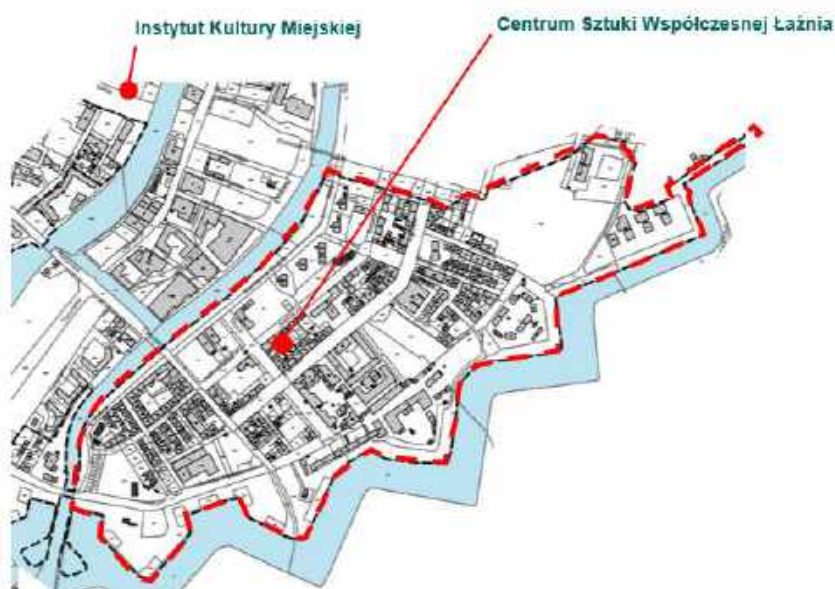
Rys. 11.6. Zaniedbana zabudowa na terenie Dolnego Miasta
Źródło: fot. A. Madajczyk

Kluczowym aspektem z punktu widzenia niniejszej pracy są jednak problemy społeczne Dolnego Miasta. Mieszkańcy mają problem z integracją, poczuciem własnej wartości, odnotowywane są tam także problemy z nałogami oraz przestępczością.

11.3. Potencjał sztuki

Historia oraz uwarunkowania Dolnego Miasta wykazują duży potencjał artystyczny w porównaniu z innymi dzielnicami Gdańska. Zgodnie z Rys.11.4. na obszarze problemowym występuje 13 zabytków dziedzictwa narodowego. Wyjątkowe dziedzictwo kulturowe terenu pozwala na budowanie tożsamości mieszkańców. Kluczowym czynnikiem świadczącym o dużym walorze Dolnego Miasta jest także lokalizacja pozarządowej instytucji kulturalnej Centrum Sztuki Współczesnej Łażnia (Rys. 11.7). W sąsiedztwie obszaru swoją siedzibę ma również Instytut Kultury Miejskiej, a w trochę dalszej odległości: Instytut Sztuki Wyspa oraz Gdańska Galeria Miejska.

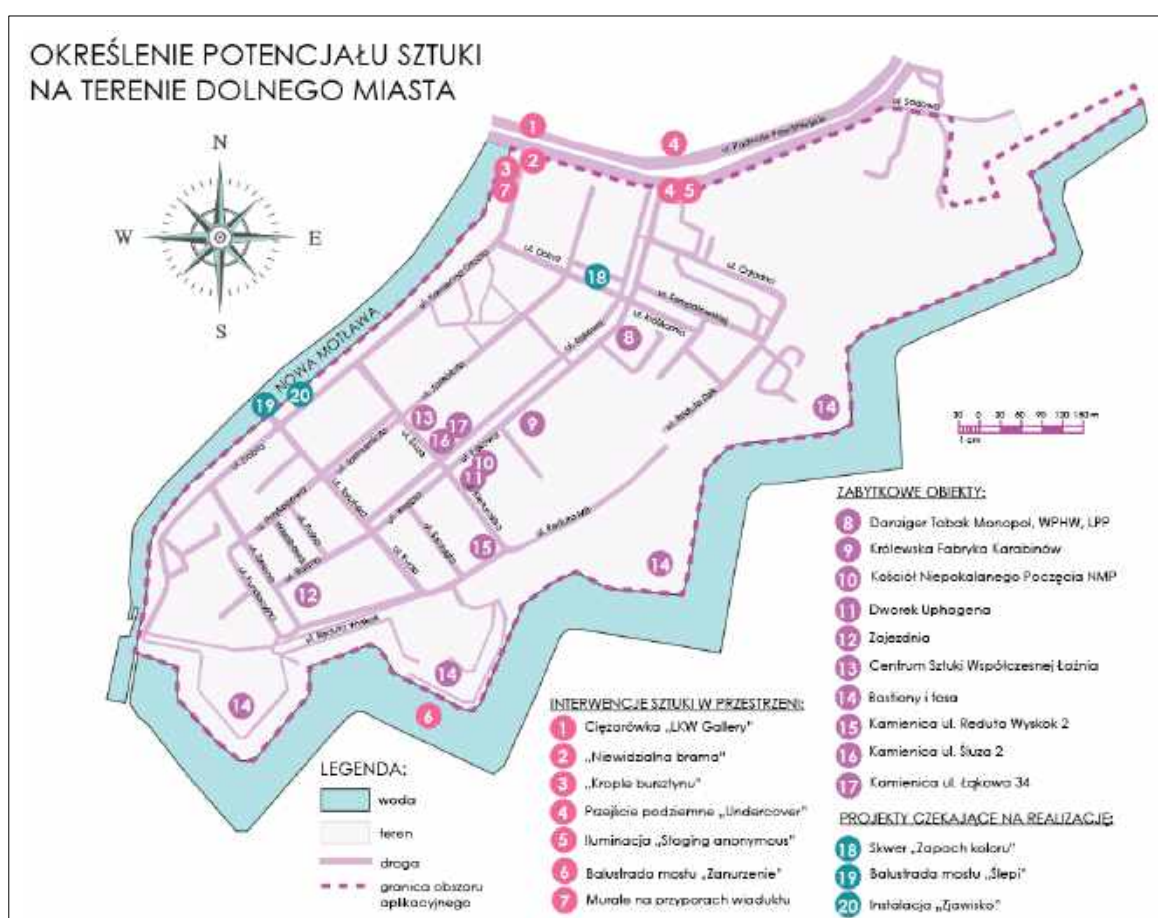

Rys. 11.7. Lokalizacja pozarządowych instytucji kulturalnych
Źródło: Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska 2017-2023 / opracowanie własne

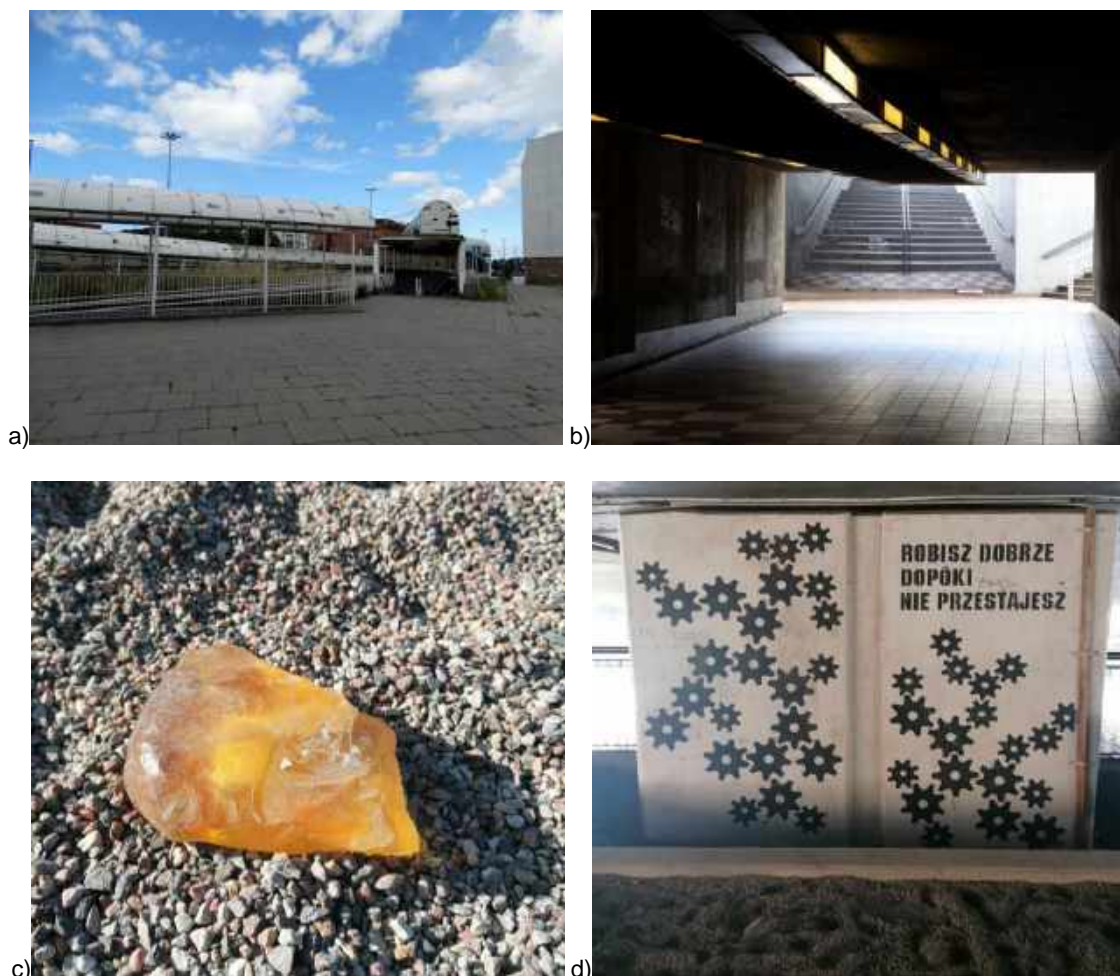
Działalność CSW Łażnia bazuje na 4 czynnikach: sztuce w przestrzeniach publicznych, połączeniu działań artystycznych z nauką, wymianie międzynarodowej oraz ogólnej edukacji. Instytucja działa zgodnie z dewizą: „kultura nie jest dla wszystkich, ale – jest dla każdego. I ma za zadanie każdemu z nas – a nie tylko «kompetentnym kulturalnie» wybrańcom – stwarzać szansę na spełnienie naszego osobistego potencjału” [30].

Na Rys.11.8 przedstawiono wszystkie interwencje sztuki zaobserwowane w przestrzeni publicznej na terenie obszaru aplikacyjnego. Wykazano siedem tego typu działań. Są to: zakleszczona ciężarówka „LKW Gallery” (Rys. 9.4a), „Niewidzialna brama” (Rys. 9.4b), „Kropki bursztynu” (Rys. 11.9c), przejście podziemne „Undercover” (Rys. 11.9a), iluminacja świetlna „Staging anonymous”(Rys. 11.9b), kolorowa balustrada mostu pt. „Zanurzenie” (Rys. 9.5a), malowidła ścienna na przyporach wiaduktu przy skrzyżowaniu ul. Szopy i ul. Podwale

Przedmiejskie (Rys. 11.9d). Kolejnym potencjałem sztuki na obszarze są obiekty zabytkowe, które opisano w podrozdziale 11.1, a ich szczegółową lokalizację wskazano na Rys. 11.8. Ponadto, 3 projekty nagrodzone przez Galerię Zewnętrzną Miasta Gdańska czekają na realizację. Pierwszym z nich jest „Zapach koloru” (Rys. 9.5b), który ma zmienić skwer przy ul. Dolnej w pełen kolorów ogród. Drugi dotyczy balustrady mostu na skrzyżowaniu ul. Kamienna Grobla, ul. Toruńskiej i ul. Dobrej, na którym ma się znaleźć napis z ułożonych prętów: „Ślepi urbaniści” oraz „Korore architektury”. Ma on ukazywać problemy społeczne z jakimi borykają się mieszkańcy Dolnego Miasta. Dopelnieniem tego projektu ma być instalacja pt. „Zjawisko”, która ma przybierać postać różowej chmurki-mgły o wymiarach 3x5 m, która będzie pojawiała się na powitanie co dziesiątego przechodnia.

Rys. 11.8. Określenie potencjału sztuki na Dolnym Mieście
Źródło: opracowanie własne

Rys. 11.9. Przykładowe interwencje sztuki: a) przejście podziemne „Undercover”, b) iluminacja świetlna „Staging anonymous” c) „Kropki bursztynu”, d) mural przyporach wiaduktu
 Źródło: fot. A. Madajczyk

Oprócz fizycznych interwencji sztuki w przestrzeni, na terenie Dolnego Miasta działają organizacje pozarządowe wspierające kulturę oraz postawy partycypacyjne. W Tabeli 11.1 przedstawiono działania, jakie podejmuje każda z instytucji. W CSW Łażnia oraz Instytucie Kultury Miejskiej organizowane są liczne warsztaty i szkolenia dla różnych grup wiekowych, począwszy od przedszkolaków, po grupy szkolne, dorosłych i seniorów. Pozwalają one nabyć nowe umiejętności oraz rozwijać nabyte wcześniej talenty. Jest to niezmiernie ważne w budowaniu świadomej i zintegrowanej społeczności, która wie jakie ma prawa i obowiązki. Ludność Dolnego Miasta, to w dużej mierze osoby z problemami, dla których działania edukacyjne mogą być „ostatnią deską ratunku”, aby uporać się z wykluczeniem społecznym czy problemem w znalezieniu pracy. Kolejnym ważnym aspektem, który wpływa na obcowanie mieszkańców ze sztuką oraz zwrócenie uwagi na problemy społeczne są wystawy polskich i zagranicznych artystów. W CSW Łażnia organizowane są one cyklicznie. Na terenie dzielnicy do końca września organizowane są także Spacery z Lokalnymi Przewodnikami i Przewodniczkami, które umożliwiają wszystkim zainteresowanym poznanie historii Dolnego Miasta oraz najważniejszych miejsc w dzielnicy. Dzięki temu, mieszkańcy mają możliwość jeszcze bardziej utożsamić się ze swoim miejscem zamieszkania i poznać je z innej strony. Spacery cieszą się bardzo dużą popularnością. Warto także zwrócić uwagę na organizacje non-

profit, które działają na terenie Dolnego Miasta. Jedną z nich jest ISE Dolne Miasto – Inkubator Sąsiedzkiej Energii. Jest to instytucja w 100% skierowana do mieszkańców, która pomaga rozwiązywać ich problemy. Jest to dom sąsiedzki. Gwarantuje m.in. darmowe porady z prawnikiem, psychologiem, czy psychiatrą. Pozwala ponownie znaleźć motywację do działania. Dodatkowo kultywuje integrację społeczną i organizuje m.in. plenerowe spotkania z książką, sąsiedzkie sadzenie roślin, pchle targi, wyprzedaże garażowe. Kolejną organizacją jest Centrum Aktywizacji i Integracji Społecznej "Mrowisko" Centrum Reduta. Jest to jednostka skierowana dla dzieci i młodzieży (8-11 lat). Organizuje darmowe zajęcia ruchowe i kreatywne. Pozwala na rozwój talentów i przygotowanie samodzielnych inicjatyw przez młodzież np. festiwal muzyczny, a także pozwala na walkę z uzależnieniami. Następną inicjatywą jest Stowarzyszenie Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta. Z ich ręki powstały Subiektywne Przewodniki po Dolnym Mieście. Prowadzą także stronę internetową, która zachęca społeczność do szukania inspiracji w przeszłości Dolnego Miasta poprzez dzielenie się archiwalnymi zdjęciami i opowieściami. Co więcej, portal zawiera aktualne wiadomości oraz forum dyskusyjne. Ostatnim stowarzyszeniem działającym na terenie aplikacyjnym jest OdDolne Miasto. Ta nieformalna grupa powstała w celu promowania ekologicznego stylu życia w zgodzie z naturą. Organizacja stara się zwiększyć świadomość mieszkańców na temat ekologii oraz zrównoważonego rozwoju.

Tabela 11.1. Działania podejmowane przez stowarzyszenia i instytucje na Dolnym Mieście

Organizacje kulturalne:	Inne organizacje:
<p><u>Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - cykliczne wystawy sztuki nowoczesnej polskich i zagranicznych artystów, - warsztaty edukacyjne dla dzieci i młodzieży (w oddziale i w wakacje w LKW Gallery), - warsztaty dla grup szkolnych, - warsztaty dla seniorów, - warsztaty dla grup przedszkolnych, - wystawy online, - festiwal Inprogress, - festiwal INOUT, - księgarnia online, - rezydencje artystyczne, - cykl warsztatów: Wtorek Sztuka, Piątek Sztuka, - wakacje w Łaźni, ferie zimowe w Łaźni, - newsletter: CSW Łaźnia, KinoPort, Edukacyjny, Prasowy. 	<p><u>ISE Dolne Miasto – Inkubator Sąsiedzkiej Energii:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Pchli Targ na Dolnym, czyli drugie życie rzeczy, - wyprzedaż garażowa, - plenerowe spotkania z książką, - spotkania dla seniorów np. grille, - joga dla seniorów, - kursy/szkolenia, - warsztaty (np. Gdzie są moje granice?, Samotność – jako sprzymierzeniec), - integracja mieszkańców, - darmowe porady prawne, - porady psychiatry, psychologa, - bookcrossing, - lokalna biblioteka, - sąsiedzkie sadzenie roślin, - spacerki po Dolnym Mieście w języku: migowym, rosyjskim.

Organizacje kulturalne:	Inne organizacje:
<p><u>Instytut Kultury Miejskiej:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - spacery z lokalnymi przewodnikami i przewodniczkami (do końca września), - szkolenia online, - warsztaty edukacyjne, - wykłady/webinary, - szkolenia podróżnicze. 	<p><u>Centrum Aktywizacji i Integracji Społecznej</u></p> <p><u>"Mrowisko" Centrum Reduta:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - warsztaty dla młodzieży, - wystawy fotograficzne, - integracja społeczna, - Młodzieżowy Dzień Sportu, - Kolory w ogrodzie 2020, - ogród społeczny „Ogród Centrum Reduta”, - warsztaty malarskie, - zajęcia taneczne, - wsparcie psychologiczno-pedagogiczne, - wyjazdy integracyjne.
<p><u>Stowarzyszenie Opowiadaczy Historii Dolnego Miasta:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Subiektywne przewodniki po Dolnym Mieście: Miejsca prawie zapomniane, Ludzie, Przyroda (dostępne także w języku angielskim i niemieckim), - dyżury archiwistyczne, - "Opowiadacze Historii: ścieżki żywej pamięci", - "Opowiadacze Historii: wspomnienia ukryte w fotografii", - spotkania i dyskusje, - budowanie tożsamości, - zwiększenie świadomości obywatelskiej, - promocja dziedzictwa kulturowego Dolnego Miasta. 	<p><u>Stowarzyszenie OdDolne Miasto:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - promowanie postaw proekologicznych, - dbanie o przestrzenie zielone na obszarze dzielnicy, - integracja społeczna, - ochrona istniejących drzewostanów, - sąsiedzkie ogrody, - dbanie o zrównoważony rozwój dzielnicy, - atrakcje dla dzieci np. wyścig rowerowy, zgadywanka trenowa, - warsztaty dla dzieci, - ekopiknik, - Sportowy Turniej Sąsiedzki, - zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców np. na temat palonych odpadów, czy śmieci w przestrzeniach publicznych.

Źródło: opracowanie własne

11.4. Podsumowanie ankiety „Jak sztuka wpływa na rewitalizację dzielnicy Dolne Miasto?”

W celu poznania opinii mieszkańców na temat wpływu sztuki na Dolne Miasto zorganizowano ankietę online pt. „Jak sztuka wpływa na rewitalizację dzielnicy Dolne Miasto?”. Ankieta była anonimowa. Zawierała 14 pytań – większość zamkniętych. 12 z nich dotyczyło wpływu sztuki na dzielnicę, natomiast 2 ostatnie dotyczyły metryki odpowiadających. Formularz został udostępniony mieszkańcom na 14 dni (27.07-09.08.2020) za pośrednictwem następujących grup na portalu społecznościowym Facebook:

- „Centrum Sztuki Współczesnej Łąźnia”,
- „#czystedolne”,
- „Łąkowa”,

- „ISE Dolne Miasto - Inkubator Sąsiedzkiej Energii”,
- „Opowiadacze Historii”,
- „TBS MOTŁAWA TRAKT”,
- „GDAŃSK OGŁOSZENIA”,
- „OGŁOSZENIA TROJMIASTO - Gdansk - Sopot – Gdynia”.

W założonym czasie na ankietę odpowiedziały 83 osoby. Około 75% odpowiadających to kobiety, a 25% to mężczyźni. Ponadto, ankietę pozwoliła na dotarcie do wszystkich grup wiekowych. Największą aktywnością wykazały się osoby w wieku 36-50 lat z wynikiem około 35% odpowiadających, a najmniejszą - społeczność w wieku ponad 50 lat – 18%. Jest to zapewne spowodowane mniejszym zainteresowaniem nowoczesną technologią (internatem) ze strony seniorów oraz brakami sprzętowymi. Ankietę wraz z odpowiedziami została zawarta w Załączniku 2 - Odpowiedzi mieszkańców na ankietę.

Przechodząc do zasadniczej treści ankietę, pierwsze pytanie „Czy słyszał Pan/i o inicjatywach związanych ze sztuką (np. wystawy, warsztaty, koncerty) na terenie Dolnego Miasta?” pozwoliło sprawdzić czy informacja o prowadzonych działaniach dociera do wszystkich zainteresowanych. Okazuje się, że prawie 85% mieszkańców słyszało o tego typu inicjatywach, pozostałe 15% nie. Oznacza to, że komunikacja między instytucjami kultury a mieszkańcami plasuje się na bardzo dobrym poziomie, jednak mogłaby być jeszcze trochę udoskonalona. Odpowiedzi na następne pytanie „2. Jak ocenia Pan/i podejmowane działania?” pozwalają wyciągnąć wnioski, że 100% ankietowanych nie wypowiada się negatywnie na temat inicjatyw związanych ze sztuką. Wyniki pokazują, że 85% mieszkańców ocenia je dobrze i bardzo dobrze. Dwa kolejne pytania dotyczą działań prowadzonych przez Centrum Sztuki Współczesnej Łąźnia. Ponad 90% ankietowanych wykazuje, że chętnie weźmie udział w kolejnych wydarzeniach CSW Łąźnia, a około 85% mieszkańców sądzi, że tego typu działania są potrzebne na obszarze dzielnicy. Ukazuje to fakt, że mieszkańcy już utożsamili swoją dzielnicę ze sztuką i nie wyobrażają sobie teraz funkcjonowania Dolnego Miasta bez niej.

Działania rekreacyjne w jakich najchętniej biorą udział mieszkańcy to: koncerty (77,1%), wystawy (59%), warsztaty edukacyjne (43,4%), festyny (41%), pikniki rodzinne (37,3%). Dodatkowo respondenci wskazali również: spektakle teatralne, spacer, wyjazdy rekreacyjno-poznawcze i pchle targi. Pozwala to stwierdzić, że mieszkańcy pozytywnie odbierają organizowane działania na obszarze dzielnicy i z ochotą biorą w nich udział. Potwierdza to pytanie 7, w którym 95% mieszkańców zaznaczyło, że chętnie uczestniczy w wydarzeniach związanych z kulturą i sztuką. Przechodząc do sztuki w przestrzeniach publicznych, 80 osób na 83 odpowiadające, co daje ponad 96% odpowiedzi, wypowiedziało się pozytywnie o ich obecności.

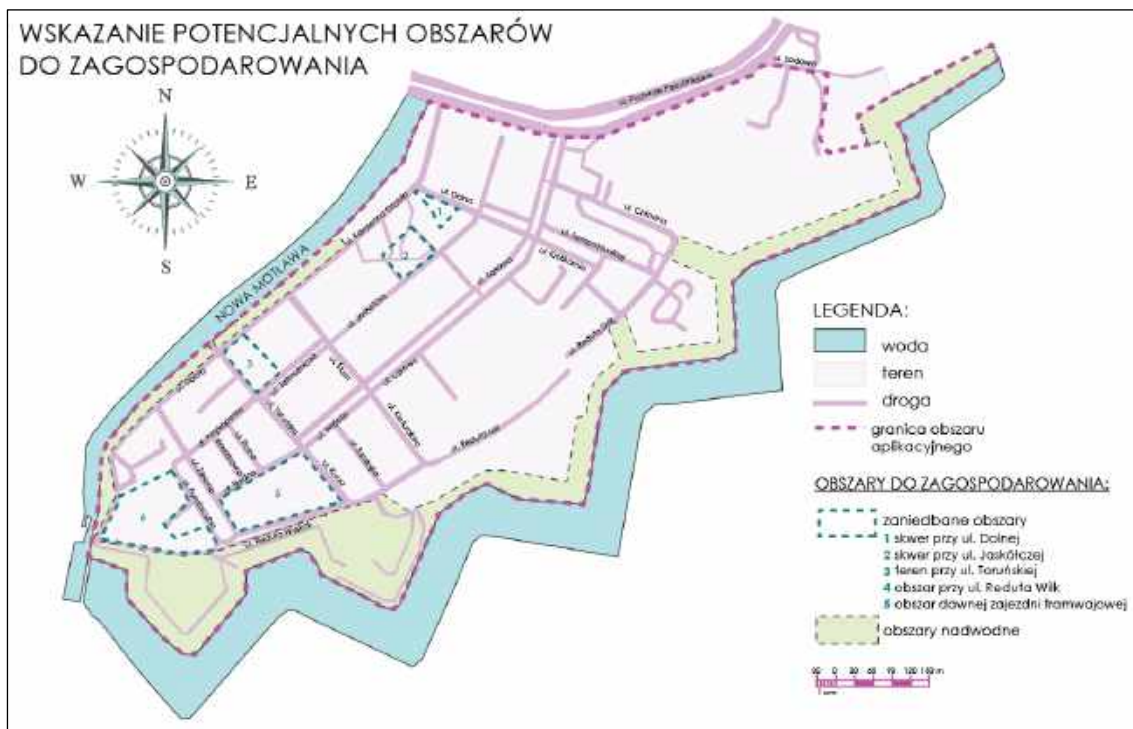
Z kolei ponad 90% respondentów sądzi, że sztuka jest pozytywnym impulsem w działaniach rewitalizacyjnych. Z tego względu możemy stwierdzić, że sami mieszkańcy widzą pozytywną rolę, jaką odrywa sztuka na Dolnym Mieście. 78 ankietowanych (94%) twierdzi, że takie działania powinny być podejmowane częściej (pytanie 9). Również tyle samo osób uważa, że sztuka pozytywnie wpływa na walory estetyczne dzielnicy (pytanie 10). Jakość przestrzeni publicznych jest bardzo ważna w kontekście podniesienia poziomu życia i integracji

społecznej. Z tego względu, tak ważne jest, aby mieszkańcy dobrze czuli się w przestrzeniach, które oferuje im miasto i często z niej korzystali. Ponad 80% respondentów uważa, że dzięki sztuce na teren Dolnego Miasta zaczęło napływać więcej turystów (pytanie 11). Sztuka stała się atrakcją dzielnicy. Zauważają to sami mieszkańcy i są z tego powodu dumni. Budowanie tożsamości za sprawą sztuki pozwala ponownie związać się emocjonalnie mieszkańcom z dzielnicą. Na zakończenie mieszkańcy mieli zająć stanowisko na temat trwałego połączenia sztuki z procesem rewitalizacji. Ponad 92% respondentów odpowiedziało twierdząco. Można wyciągnąć wnioski, że świadomość mieszkańców Dolnego Miasta na temat potencjału sztuki cały czas rośnie. Z tego względu działania tego typu powinny być organizowane jak najczęściej. Dodatkowo inicjatywy te oprócz roli estetycznej posiadają sprawczą rolę w tworzeniu zintegrowanej grupy mieszkańców. Warto także zwrócić uwagę na ich wartość edukacyjną, która jest nieodzownym elementem procesu partycypacji w rewitalizacji miasta.

12. WYBRANE ROZWIĄZANIA DLA OBSZARU PROBLEMOWEGO

12.1. Wyznaczenie potencjalnych obszarów do zagospodarowania z udziałem sztuki

Po przeanalizowaniu interwencji sztuki na terenie dzielnicy oraz odpowiedzi mieszkańców na ankietę, przedstawioną w poprzednim rozdziale, można stanowczo stwierdzić, że Dolne Miasto jest terenem o bogatym potencjale. Jest to zauważalne przez samych mieszkańców. Z drugiej strony jednak, na obszarze aplikacyjnym, zlokalizowano przestrzenie ogólnodostępne, które wymagałyby ponownego zagospodarowania ze względu na liczne zaniedbania. Ich lokalizację przedstawiono na Rys.12.1. Podzielono je na dwie grupy: zaniedbane skwery, parki, zieleńce oraz obszary nadwodne. Zgodnie z Rys. 11.5. Struktura własności – Dolne Miasto są to tereny gminne. Dodatkowo wskazane tereny nadwodne pokrywają się z Załącznikiem 2 do Gminnego Programu Rewitalizacji [22], który określa je jako „tereny zieleni publicznej do urządzenia/rewaloryzacji”. Aktualne zagospodarowanie tych terenów przedstawiono na Rys. 12.2.

Rys. 12.1. Potencjalne obszary do zagospodarowania
Źródło: opracowanie własne

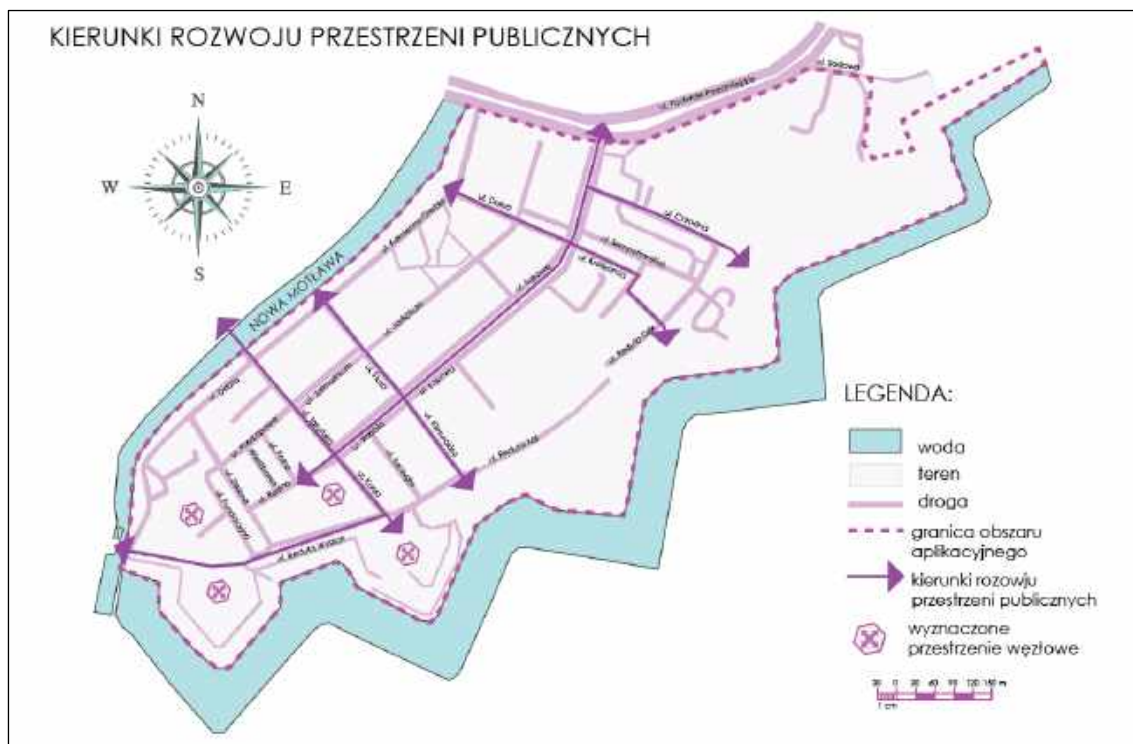

Rys. 12.2. Aktualne zagospodarowanie wskazanych skwerów, parków, zieleńców
 1) skwer przy ul. Dolnej, 2) skwer przy ul. Jaskółczej, 3) teren zielony przy ul. Toruńskiej, 4) obszar przy ul. Reduta Wilk, 5) obszar dawnej zajezdni tramwajowej
 Źródło: Google Street View

Obszary te cechują się brakiem małej architektury oraz zaniedbaną zielenią. W ten sposób nie zachęcają w żaden sposób mieszkańców do spędzenia w nich czasu. Często obszary te są ważnymi szlakami komunikacyjnymi, które mieszkańcy przemierzają w celu przemieszczenia się w stronę starego miasta lub przystanków komunikacji miejskiej. Jakość prezentowanych przestrzeni publicznych staje się przeszkodą do budowania relacji społecznych oraz pozytywnego wizerunku dzielnicy. Ich odpowiednie zagospodarowanie z udziałem sztuki oraz elementów, które będą nawiązywały do tożsamości Dolnego Miasta mogą znacząco wpłynąć na jego atrakcyjność terenu oraz wywrzeć pozytywne skutki społeczne na lokalnej społeczności. Dodatkowo obszary te mogłyby wspomóc istniejącą sieć przestrzeni publicznych. Wiadomym jest również, że nie wszystkie wyznaczone przestrzenie zostaną

przeznaczone przez miasto do zagospodarowania pod cele rekreacyjne i komercyjne. Obszary wyznaczone na Rys. 12.1 pokrywają się w większości z kierunkami rozwoju układu przestrzeni publicznych (Rys. 12.3), które zostały zaproponowane w Gminnym Programie Rewitalizacji [22].

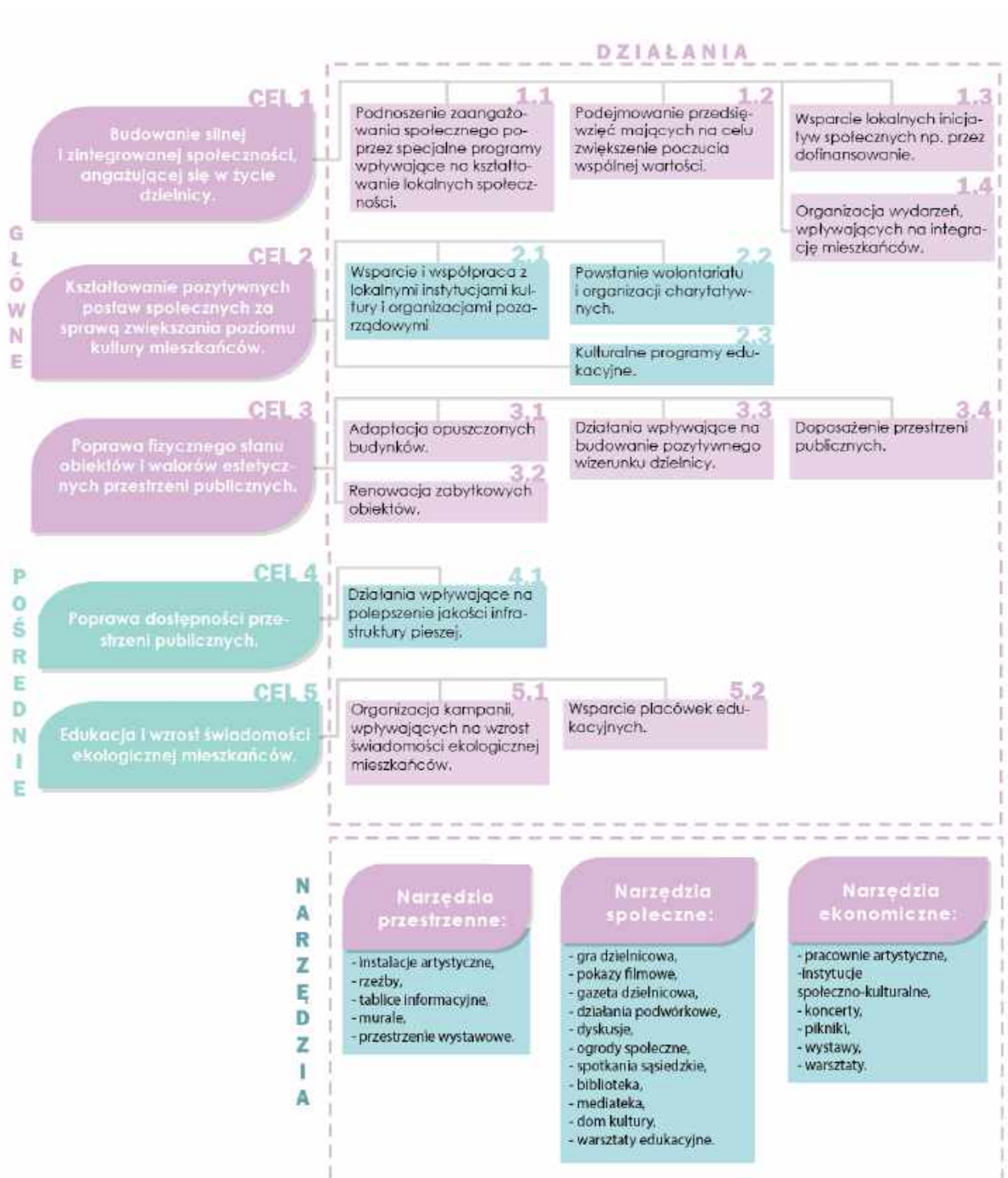

Rys. 12.3. Kierunki zmian układu przestrzeni publicznych
Źródło: Gminny Program Rewitalizacji/opracowanie własne

12.2. Kierunki zmian artystycznych

Na podstawie przeprowadzonych analiz wpływu sztuki jako czynnika partycypacji w rewitalizacji miasta, które przeprowadzono w części badawczej oraz realnego potencjału Dolnego Miasta, postanowiono sprecyzować kierunki rozwoju działań artystycznych na obszarze dzielnicy. Na Rys. 12.4 zawarto informacje dotyczące celów wprowadzanych działań artystycznych, sposób w jaki można je osiągnąć oraz narzędzi, które usprawnią ten proces. W pierwszej kolumnie zawarto 3 cele główne takich działań oraz 2 towarzyszące. Kluczowym aspektem jest budowanie silnej i zintegrowanej społeczności, która angażuje się w życie dzielnicy i utożsamia się z nią. Kolejną kwestią jest kształtowanie pozytywnych postaw społecznych za sprawą zwiększania poziomu kultury mieszkańców. Osiągnięcie tego celu jest możliwe m.in. poprzez wsparcie i współpracę z lokalnymi instrukcjami kultury i organizacjami pozarządowymi oraz powołanie specjalnych programów edukacyjnych. Następnym celem jest poprawa fizycznego stanu obiektów i walorów estetycznych dzielnicy. Działaniami, które mogą wspomóc jego realizację jest adaptacja opuszczonych budynków oraz renowacja zabytkowych obiektów. Wyznaczonymi celami towarzyszącymi jest natomiast, poprawa dostępności przestrzeni publicznych oraz edukacja i wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców. W dolnej części schematu zawarto narzędzia, którymi można osiągnąć wskazane cele. Są to propozycje działań artystycznych, jakie mogłyby zostać podjęte na obszarze Dolnego Miasta. Rozdzielono je na trzy grupy: przestrzenne, społeczne oraz ekonomiczne. Część z wymienionych

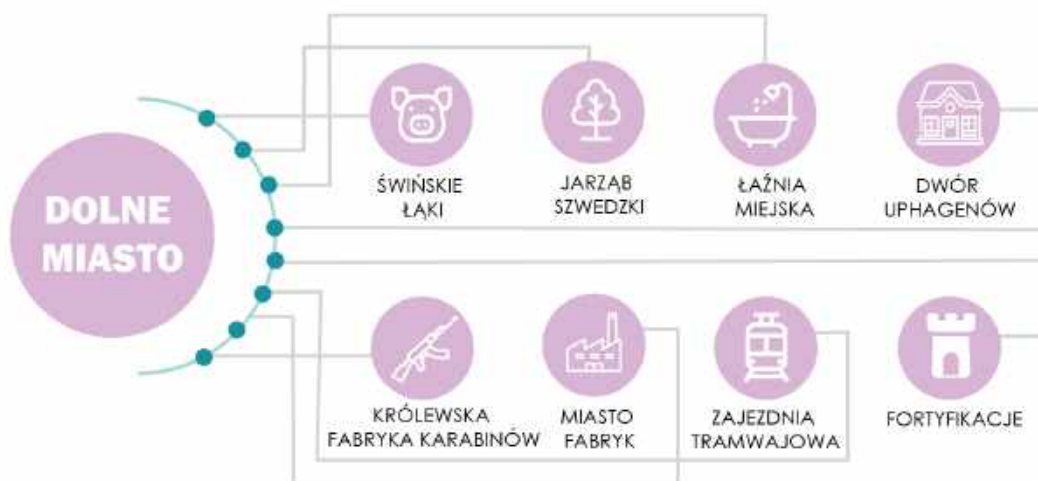
narzędzi, została już zastosowana na obszarze aplikacyjnych, a część jest zupełnie nowa. Starano się zadbać o różnorodność działań przy równoczesnym uwzględnieniu uwarunkowań dzielnicy i wyznaczonych celach.

Rys. 12.4. Kierunki rozwoju działań artystycznych na obszarze Dolnego Miasta
Źródło: opracowanie własne

Wprowadzając nowe działania na obszar dzielnicy nie należy zapomnieć o tożsamości Dolnego Miasta. Jest to bardzo ważny element w kształtowaniu relacji między mieszkańcami, a obszarem

w jakim mieszkają. Dodatkowo, pozwala to także na budowanie pozytywnego wizerunku dzielnicy. Na Rys. 12.5 zawarto elementy wpływające na budowanie tożsamości Dolnego Miasta. Są nimi m.in. fortyfikacje bastionowe, Królewska Fabryka Karabinów, Dwór Uphagenów oraz dawna zajezdnia tramwajowa wraz z torami.

Rys. 12.5. Elementy tożsamości Dolnego Miasta
Źródło: opracowanie własne

Przykład:

Na podstawie Rys. 12.4 wybieramy po co najmniej jednym celu, działaniu oraz narzędziu.

Cel 3. Poprawa fizycznego stanu obiektów i walorów estetycznych dzielnicy. -> Działania: 3.3. Działania wpływające na budowanie pozytywnego wizerunku dzielnicy oraz 3.4. Doposażenie przestrzeni publicznych. -> Narzędzia przestrzenne: rzeźba.

Następnie, w oparciu o wybrane czynniki tworzymy projekt dzieła, które ma się pojawić na terenie dzielnicy np. na wyznaczonych potencjalnych obszarach do zagospodarowania, które określono w podrozdziale 12.1. Przykładem takiego dzieła mogą być rzeźby Czesława Podleśnego Rys.12.6, które pojawiły się na obszarze dawnej Stoczni Gdańskiej.

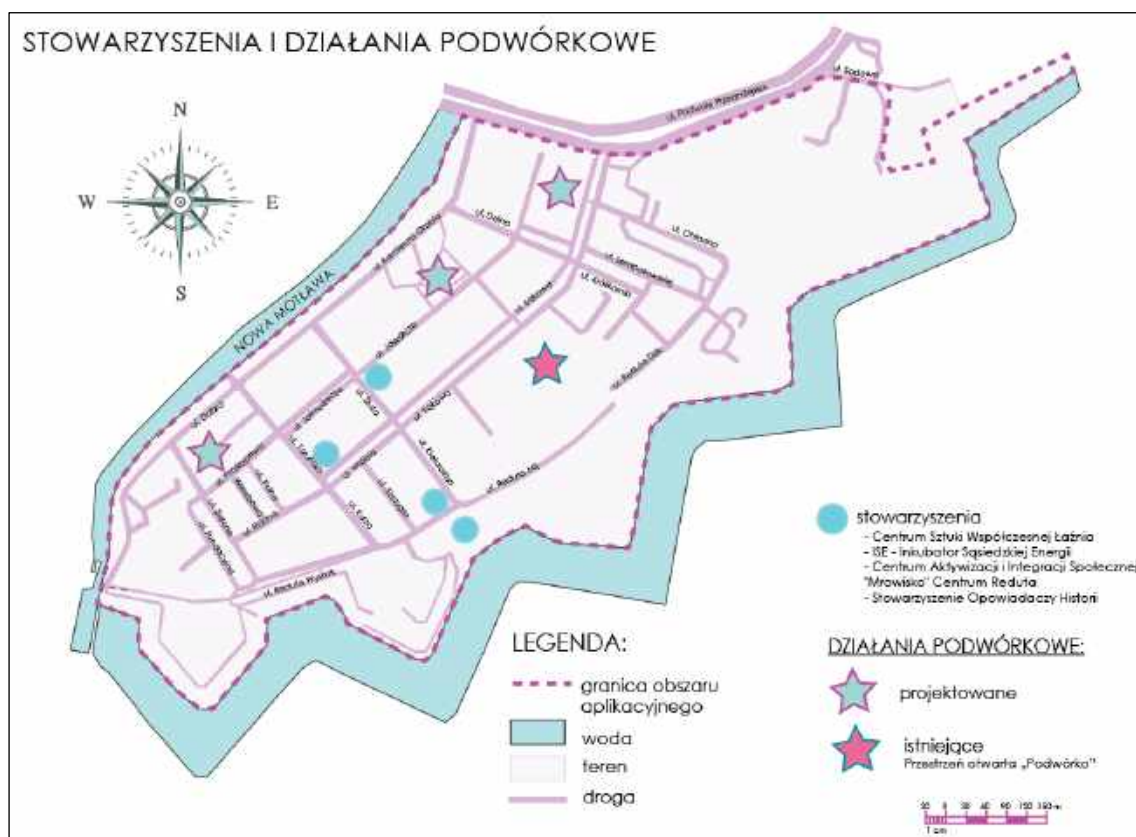

Rys. 12.6. Rzeźby Czesława Podleśnego pt. "Rozbitkowie" i "Pakerzy"
Źródło: fot. Edyta Steć / Trojmiasto.pl

12.3. Działania „podwórkowe” – PODWÓRKO na DOLNYM

Oprócz integracji mieszkańców w instytucjach takich jak: Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia, Inkubator Sąsiedzkiej Energii, Centrum Aktywizacji i Integracji Społecznej "Mrowisko" Centrum Reduta oraz Stowarzyszeniu Opowiadaczy Historii, bardzo ważnym elementem działań partycypacyjnych są interwencje podwórkowe. Zostały one wprowadzone jako narzędzie społeczne do realizacji założonych celów działań artystycznych (Rys. 12.4). Przewagą tego typu działań w stosunku do organizacji jest fakt, że pozwalają one dotrzeć do ludności, która niekoniecznie jest zainteresowana i chętna do współpracy z innymi mieszkańcami. Jednak fakt, że działanie odbywa się na ich podwórku powoduje zaciekawienie. Powoduje to, że działania podwórkowe stają się ciekawym narzędziem w rewitalizacji miasta. Na Rys. 12.7 wskazano proponowane lokalizacje działań podwórkowych na terenie Dolnego Miasta. Starano się, aby były one w miarę równomiernie rozmieszczone na terenie dzielnicy i były dopełnieniem działań prowadzonych w stowarzyszeniach. Zaproponowano prowadzenie działań podwórkowych wewnątrz zabudowań przy ul. Dobrej oraz ul. Szuwały oraz na terenie zielonym przy ul. Jaskółczej. Przykłady propozycji tego typu działań zostały zaprezentowane w podrozdziale 4.5.1. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Łodzi, w którym opisano m. in. „Fajranty po Łódzku”. Były to działania, które odbywały się w podwórkach wewnątrz kamienic lub okolicznych skwarach. Podobne działania zostały podjęte przez miasto Warszawa (podrozdział 4.5.2. Praktyki partycypacyjne w rewitalizacji Warszawy).

Rys. 12.7. Lokalizacja stowarzyszeń i działań podwórkowych na obszarze Dolnego Miasta
Źródło: opracowanie własne

Wprowadzane działania na terenie Dolnego Miasta „PODWÓRKO na DOLNYM” mogłyby w znaczący sposób wpłynąć na budowanie trwałej społeczności, która będzie utożsamiać się z własną dzielnicą. Jest to szczególnie ważne w tym obszarze, ponieważ mieszkańcy Dolnego Miasta to często osoby borykające się z problemami społecznymi, którzy wymagają pomocy władz miasta.

Na terenie Dolnego Miasta wprowadzono już jedno tego typu działanie. W 2018 roku otwarto przestrzeń „Podwórko” (Rys. 12.8), która jest zlokalizowana na terenie Królewskiej Fabryki Karabinów. Jest to miejsce, gdzie w weekendy odbywają się targi, warsztaty oraz istnieje możliwość alternatywnego spędzenia czasu z rodziną i przyjaciółmi. Miejsce jest także zaopatrzone w obiekty gastronomiczne. Jak można zaobserwować na Rys. 12.8, tego typu działania cieszą się sporym zainteresowaniem wśród mieszkańców.

Rys. 12.8. Podwórko na terenie Królewskiej Fabryki Karabinów
Źródło: fot. P. Świdzki / dziennikbałtycki.pl

Proponowane działania wspomogłyby istniejące „Podwórko” oraz rozszerzyłyby swoje działanie na całe Dolne Miasto. Tego typu inicjatywy pozwalają ożywić przestrzeń i zainteresować także mieszkańców innych dzielnic. Zastosowanie w nich sztuki zaangażowanej może przynieść znaczące skutki w debacie publicznej oraz pozytywnie wpłynąć na rezultaty rewitalizacji.

Interesującym przykładem działań podwórkowych jest projekt Izy Rutkowskiej we Wrocławiu. Artystka zaproponowała wprowadzenie na wrocławskie podwórka gigantycznego jeża, który składa się z wielu elementów (Rys. 12.9). Połączenie ich w całość możliwe jest jedynie za sprawą współpracy mieszkańców. Takie projekty nie tylko stają się wyróżnikiem przestrzeni, ale przede wszystkim wpływają na aktywizację społeczną.

Rys. 12.9. Działania podwórkowe we Wrocławiu
Źródło: <http://izarutkowska.com/en/2018/09/14/everyones-backyard/>

12.4. Aplikacja mobilna – Dolne Miasto

Kolejnym ciekawym narzędziem, które może wspomóc działania partycypacji i rewitalizacji na Dolnym Mieście jest aplikacja mobilna. Jej wstępną wersję przedstawiono na Rys. 12.10. Mogłaby ona zawierać informacje o wszystkich interwencjach sztuki na obszarze dzielnicy, a także jej historii. Wszystko na podkładzie mapowym, tak aby mieszkańcy bez problemu mogli znaleźć lokalizację i trasę do wybranego miejsca. Po kliknięciu w dane miejsce wyświetlałyby się informacje na jego temat. Co więcej, aplikacja mogłaby zawierać informacje o wszystkich wydarzeniach na obszarze Dolnego Miasta w zakładce „Aktualności”. Można by tam znaleźć wiadomości związane z kulturą, jak i te związane z funkcjonowaniem dzielnicy, spotkaniami, konsultacjami społecznymi itp. Platforma pozwoliłaby na zebranie wszystkich informacji w jednym miejscu, co znacznie usprawniłoby proces komunikacji między mieszkańcami, instytucjami oraz lokalną władzą. Innym atutem jest fakt, że dotyczyłaby tylko Dolnego Miasta, co pozwoliłoby mieszkańcom w łatwy sposób śledzić informacje i wydarzenia w dzielnicy, bez obawy, że dana informacja zniknie w gąszczu innych, często nieznaczących wiadomości. Dodatkowo w zakładce „Aktualności”, aplikacja proponowałaby przejście do portalu Trójmiasto.pl, gdzie mieszkańcy mogliby zobaczyć wszystkie, aktualne wydarzenia w Gdańsku.

Rys. 12.10. Wstępna propozycja aplikacji mobilnej – Dolne Miasto
Źródło: opracowanie własne

Stworzenie takiego projektu pozwoliłoby na realizację celu 1: budowanie silnej i zaangażowanej społeczności, angażującej się w życie dzielnicy (Rys. 12.4). Aplikacja

umożliwiłaby łatwiejsze angażowanie się mieszkańców w życie Dolnego Miasta. Ponadto, stałaby się atrakcją dla turystów, którzy mogliby korzystać z aplikacji na zasadzie mobilnego przewodnika po działaniach artystycznych na terenie dzielnicy. Miałyby to pozytywne skutki dla promocji dzielnicy i budowania jej pozytywnego wizerunku.

12.5. Wstępna wizja obszaru dawnej zajezdni tramwajowej

Teren dawnej zajezdni tramwajowej wydaje się jednym z najatrakcyjniejszych obszarów do zagospodarowania pod kątem sztuki na Dolnym Mieście. Obszar ten jest zlokalizowany w pobliżu odpływu Motławy oraz historycznych bastionów. Dodatkowo znajduje się na nim zabytkowy obiekt zajezdni oraz tory tramwajowe. Na Rys. 12.11 przedstawiono wstępną wizję tego obszaru. Budynek dawnej zajezdni zostałby zaadaptowany na instytucję domu kultury, który byłby zaopatrzony w pracownie artystyczne oraz warsztatowe dla mieszkańców Dolnego Miasta. Dodatkowo ośrodek wspierałby rozwój społeczny mieszkańców oraz ich integrację. W obiekcie mogłaby się także znaleźć mediateka, która jednocześnie zachęcałaby do zainteresowania kulturą oraz budowania relacji między społecznością. Ośrodek mógłby wchodzić także w sieć Gdańskiego Archipelagu Kultury. Obok domu kultury znalazłaby się utwardzona przestrzeń, na której odbywałyby się targi, koncerty, wystawy na otwartym powietrzu. Miałyby tam także miejsce tymczasowa scena, która mogłaby zostać w każdej chwili złożona. Zachowanie konstrukcji obiektu dawnej zajezdni oraz torów tramwajowych pozwoliłoby na budowanie tożsamości miejsca. Ponadto, przed domem kultury zaproponowano lokalizację rzeźby, która nawiązywałaby do historii dzielnicy. Cały obszar został również wyposażony w obiekty małej architektury, wygodne przejścia oraz zieleń.

Rys. 12.11. Wstępna wizja zagospodarowania terenu dawnej zajezdni tramwajowej
Źródło: opracowanie własne

Ciekawą inspiracją dla tego typu przestrzeni może być Centrum Kultury Akademickiej i Inicjatyw Lokalnych „Czasoprzestrzeń” we Wrocławiu (Rys. 12.12). Obiekt Zajezdni Dąbie, w którym jest zlokalizowana instytucja, jest jednym z najlepiej zachowanych obiektów architektury tego typu na terenie Wrocławia. Budynek został zaadaptowany na przestrzeń lokalnej integracji. Znajduje się tam część wystawiennicza, klubowa oraz ponad 2 ha przestrzeni otwartej. Organizacja stawia sobie za cel edukację przez kulturę wszystkich grup wiekowych: dzieci, nastolatków, studentów, dorosłych, przedsiębiorców, rodzin, organizacji pozarządowych, uczelni oraz kościołów. Stowarzyszenie skupia się na kształtowaniu zdrowego stylu życia w zgodzie z naturą. Kładzie nacisk także na tolerancję oraz postawy prospołeczne. W halach organizowane są m.in. festiwale gastronomiczne, artystyczne, spektakle teatralne, wystawy, pokazy, wernisaże, warsztaty i kursy. Został otwarty tam także klub „Łącznik” (Rys. 12.13), który charakteryzuje się klimatyczną atmosferą i oddaniem genius loci miejsca. W ramach inicjatywy „Czasoprzestrzeń” działa również wolontariat o nazwie „Czasocrew”.

Rys. 12. 12. Centrum Kultury Akademickiej i Inicjatyw Lokalnych CZASOPRZESTRZEŃ we Wrocławiu
Źródło: <http://czasoprzestrzen.org/#galeria>

Rys. 12.13. Przestrzeń przed klubem Łącznik na terenie Zajezdni Dąbie
Źródło: <https://www.facebook.com/klublacznik/photos>

13. PODSUMOWANIE

Rozważania wykazały, że rewitalizacja ma sens jedynie w formie kompleksowej. Podejmowanie działań partycypacyjnych w ramach procesu rewitalizacji jest niezbędnym czynnikiem do uzyskania pozytywnych i długofalowych rezultatów tego procesu. Praca pt. „Sztuka jako czynnik partycypacyjny w rewitalizacji miasta” pozwoliła na wykazanie sprawczej roli sztuki jako czynnika aktywizującego w partycypacji i rewitalizacji miasta. Świadomość tej roli jest kluczowa dla sporządzania programów rewitalizacji przez władze gminne. Praktyki partycypacyjne podejmowane w ramach rewitalizacji w Łodzi i Warszawie pokazują, że dobrze przeprowadzona partycypacja stała się mechanizmem rozwoju miasta. Dodatkowo, przeprowadzone analizy przestrzeni publicznych w różnej skali dowodzą, że przestrzenie ogólnodostępne odgrywają dużą rolę w podniesieniu jakości życia mieszkańców oraz wpływają na ich ogólne zadowolenie. Przykład Filadelfii, Heerlen oraz Chicago udowadniają, że mieszkańcy miast dużo chętniej angażowali się w życie dzielnicy za sprawą działań artystycznych. Organizacje takie jak: Philadelphia Mural Arts, Chicago Public Art Group, czy Street Art w Heerlen pokazują jak dużo zależy od lokalnej inicjatywy oraz działań oddolnych. Artystyczny program aktywizujący stał się podstawą do zwalczania problemów związanych z nalogami i przestępczością. Był także impulsem do pobudzenia kreatywności.

Sztuka stała się obecnie nieodłącznym elementem takich przestrzeni. Nie jest już tylko narzędziem uspołeczniającym, ale także rewitalizującym. Wykorzystując działania artystyczne nie tylko zostaje odnowiona przestrzeń pod względem estetycznym, ale często także zyskuje nowe funkcje. Sztuka sprawia, że miejsca zdegradowane ponownie stają się przyjazne dla mieszkańców. Najczęściej tereny rewitalizacyjne są bardzo atrakcyjne pod względem historii i lokalizacji, co powoduje, że ich odpowiednia adaptacja wiąże się z dużym zyskiem ekonomicznym, gospodarczym, jak i społecznym. W początkowej fazie sztuka przyczynia się to do zmian wizerunkowych miejsca, następnie prowadzi do zacieśniania więzi społecznych między obywatelami i budowania tożsamości. Mieszkańcy zachęceni przez swoją ciekawość, przyglądają się nowym działaniom, podjętym w ich okolicy, a następnie początkowo trochę niechętnie sami włączają się w nie.

Obszar Dolnego Miasta wykazuje się bardzo dużym potencjałem dla tego typu działań. Mnogość występujących tam interwencji artystycznych oraz instytucji i stowarzyszeń pozarządowych, które kładą nacisk na edukację przez kulturę, udowadniają jej rolę. Badania prowadzone w niniejszej pracy magisterskiej pozwoliły na określenie potencjalnych obszarów do zagospodarowania z udziałem sztuki na terenie Dolnego Miasta, które były poprzedzone analizami uwarunkowań obszaru. Ponadto, wskazano kierunki zmian artystycznych, które zostały oparte o istniejące działania. Wskazano trzy główne cele prowadzenia tych interwencji. Dotyczą one budowania silnej i zintegrowanej społeczności, kształtowania pozytywnych postaw społecznych oraz poprawy walorów estetycznych dzielnicy. Jednym z narzędzi, które pomagają osiągnąć te cele są działania podwórkowe. Dla obszaru Dolnego Miasta wskazano lokalizację tego typu działań, które w znaczący sposób mogą wpłynąć na integrację mieszkańców oraz ich świadomość obywatelską. Ostatnim elementem było sporządzenie wstępnej wizji terenu dawnej

zajezdni tramwajowej wraz z programem funkcjonalnym. Zaproponowano w niej adaptację budynku dawnej zajezdni tramwajowej na dom kultury, który będzie wspomagał pracę już istniejących lokalnych instytucji kulturalnych, a jednocześnie będzie pełnił funkcję mediateki oraz pracowni artystycznych. Ponadto, obok obiektu zasugerowano lokalizację otwartej przestrzeni imprezowej, która w zależności od potrzeb może zmieniać swoje zagospodarowanie.

Zaprojektowane rozwiązania dają możliwość rozwoju terenu Dolnego Miasta, jako dzielnicy kultury, ale przede wszystkim pozwalają na budowanie silnych więzi między mieszkańcami oraz tożsamości obszaru aplikacyjnego przy zastosowaniu sztuki jako narzędzia rewitalizacji.

WYKAZ LITERATURY

- [1] Apollo M., *Wpływ czynników społecznych i ekonomiczno-gospodarczych na skuteczność procesów rewitalizacji urbanistycznej*, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2013.
- [2] Billert A., *Centrum staromiejskie w Żarach; problemy, metody i strategie rewitalizacji*, Słubice 2004, s. 6
- [3] Bizio Z., *Kultura i sztuka w procesie rewitalizacji miast*, Printshop, Szczecin 2010.
- [4] Boryczka E., *Partycypacja społeczna, w ramach projektu EkoMiasto. Kształcenie na rzecz zrównoważonego i partycypacyjnego rozwoju miasta*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- [5] Boryczka E., *Rewitalizacja miast*, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska, s.169
- [6] Boryczka E., *Rewitalizacja miast*, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska, Łódź 2016.
- [7] Boryczka E.M., *Partycypacyjne instrumenty zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Nowoczesne metody i narzędzia zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2015.
- [8] Charles Landry, *The Art of City-Making*, Earthscan, London, Sterling, VA 2006, s. 267
- [9] Choroś P., Prokop P., Kulik K., Stachyra M., *Podręcznik zarządzania partycypacyjnego*, Fundacja Inicjatyw Menedżerskich, Lublin 2013, s.7.
- [10] Cities in Action - Stories of Change, URBACT III, Paryż 2018 https://urbact.eu/sites/default/files/urbact-stories_of_change-web.pdf (data dostępu 20.05.2020r.)
- [11] de Certeau M., *Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley 1988.
- [12] Duvignaud J., *Socjologia sztuki*, PWN, Warszawa 1970, s.63.
- [13] Dziewulska A., Królikowski J., Starzyk A., *Rewitalizacja a kultura przestrzeni*, Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna ADAM, Warszawa 2016, s.16.
- [14] Evans G., Measure for measure. Evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration, „Urban Studies”, nr 42 (May), 2005, s. 967-970.
- [15] Evans G., Shaw P., *The contribution of culture to regeneration in the UK. A review of evidence. A report to the Department for Culture Media and Sport*, London Metropolitan University, London 2004, s. 9–32.
- [16] Fikus-Wójcik A., Różga-Micewicz A., *Gdańska Polityka Wodna, Etap 1 – Uwarunkowania i kierunki*, Biuro Rozwoju Gdańska, Gdańsk 2018.
- [17] Florida R. L., *Cities and the creative class*, Routledge, London 2004.
- [18] Florida R., *Report: Philadelphia's next challenge: from urban revitalization to inclusive prosperity*, s.2-5.
- [19] Frost-Kumpf H., *Cultural Districts: The Arts As a Strategy for Revitalizing Our Cities*, Americans for the Arts, Washington 2005, s. 9.
- [20] Gawroński H., *Zarządzanie strategiczne w samorządzie lokalnym*, Oficyna Wolter Kluwer business, Warszawa 2010, s.145.
- [21] Gibson L., Stevenson D., *Urban Space and the Uses of Culture*, „International Journal of Cultural Policy”, no. 10, 2004, s. 1–4.
- [22] *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017-2023*, Biuro Rozwoju Gdańska, Gdańsk 2019.
- [23] Godlewska-Majkowska H., *Proces rewitalizacji starych okręgów przemysłowych*, [w:] W. Morawski, A. Zawistowski (red.), *Stare okręgi przemysłowe. Dylematy industrializacji i dezindustrializacji*, SGH w Warszawie, Warszawa 2008.

- [24] Golka M., *Socjologiczny obraz sztuki*, Ars Nova, Poznań 1996, s. 190-205.
- [25] Guzik R., *Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii*, Tom 1, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2009, s. 173-180.
- [26] Herbst K., *Partycypacja w rewitalizacji*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa 2015, s.2-8.
- [27] <http://demo.planergia.pl/post/dobre-projekty-rewitalizacyjne-1481> (data dostępu 12.03.2020r.).
- [28] <http://fundacijadodziela.org/o-fundacji/> (data dostępu: 25.04.2020r.)
- [29] <http://postcard.com.pl/pocztowki/dolne-miasto/> (data dostępu 24.08.2020r.)
- [30] <http://www.laznia.pl/instytucja/> (data dostępu 26.08.2020r.)
- [31] http://www.wiedzaokulturze.cba.pl/funkcje_sztuki.pdf (data dostępu 16.07.2020r.).
- [32] <https://architektura.muratorplus.pl/innowacje-w-architekturze/projekt/81/> (data dostępu 13.07.2020)
- [33] <https://blockclubchicago.org/2019/06/17/can-art-revive-south-chicago-these-artists-are-trying-to-infuse-new-life-into-the-neighborhood/> (data dostępu 23.06.2020r.)
- [34] <https://blockclubchicago.org/2020/02/28/10-million-chicago-prize-would-help-forgotten-community-of-south-chicago-rise-again/> (data dostępu 23.06.2020r.)
- [35] <https://brief.pl/czy-placemaking-to-nowy-place-marketing/> (data dostępu 05.05.2020r.)
- [36] <https://heerlenmijnstad.nl/over/street-art> (data dostępu 22.06.2020r.)
- [37] <https://ikm.gda.pl/2019/12/05/jaki-bedzie-gdansk-w-2080-roku-odpowiedzi-we-wrzeszczu-dolnym-poszuka-festiwal-narracje-12/> (data dostępu: 10.07.2020r.)
- [38] https://ikm.gda.pl/wp-content/uploads/2020/03/ikm-folder_2018_PL.pdf (data dostępu: 10.07.2020r.)
- [39] https://pl.wikipedia.org/wiki/7000_Eichen (data dostępu 12.05.2020r.).
- [40] https://purpose.com.pl/archiwum/mag-nr_6/analiza/mag-o-rewitalizacji-po-angielsku.html (data dostępu 21.03.2020r.).
- [41] <https://revitalization.org/article/guest-article-a-short-term-placemaking-strategy-helped-revitalize-philadelphias-university-city/#.XD9OXM9Kh0I> (data dostępu 10.06.2020)
- [42] <https://sztuka-architektury.pl/article/4565/sztuka-w-przestrzeni-publicznej> (data dostępu 16.05.2020r.).
- [43] <https://sztukapubliczna.pl/pl/sztuka-w-przestrzeni-publicznej/sztuka> (data dostępu 16.05.2020r.).
- [44] <https://theurbanweb.wordpress.com/2016/11/07/recreating-a-connection-between-a-city-and-its-port-the-rotterdam-waterfront-program/> (data dostępu 20.03.2020r.)
- [45] <https://urbact.eu/street-art-murals-urban-renewal#> (data dostępu 22.06.2020r)
- [46] <https://www.cnigroup.org/pullman-revitalization/> (data dostępu 23.06.2020r.)
- [47] <https://www.metroplanning.org/news/8626/New-Wave-of-Riverfront-Projects-Funded-by-The-Chicago-Community-Trust> (data dostępu 23.06.2020r.)
- [48] <https://www.muralarts.org/> (data dostępu 15.06.2020r.)
- [49] <https://www.nck.org.pl/pl/projekt/urb-cultural-planning> (data dostępu: 08.07.2020r.)
- [50] <https://www.smithsonianmag.com/innovation/theaster-gates-ingenuity-awards-chicago-180957203/> (data dostępu 23.06.2020r.)
- [51] Integrated Action Plan | Executive Summary, Heerlen 20.02.2018 | V2 https://urbact.eu/sites/default/files/heerlen_20022018_iap_executive_summary_short-eng_v2_2.pdf (data dostępu 20.05.2020r.)

- [52] Jadach-Sepiolo A., *Gentryfikacja miast*, „Problemy Rozwoju Miast” nr 3, Warszawa 2007, s.67.
- [53] Jadach-Sepiolo A., *Gentryfikacja w kontekście rewitalizacji*, fragm. Książki Zborowski A. (red.), *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, IRM, Kraków 2009.
- [54] Jadach-Sepiolo A., Kłosowski W., *Program rewitalizacji od A do Z, Modelowa rewitalizacja miast*, Fundusz Spójności, Program Operacyjnej Pomoc Techniczna 2014-2020.
- [55] Jagiełło E.A., Krzewińska A., Modnicka N., *Program partycypacji społecznej RAPORT METODOLOGICZNY*, Fundacja Urban Forms, Łódź 2015.
- [56] Jagodzińska K., *Rewitalizacyjna funkcja kultury i dziedzictwa kulturowego*, *Kultura a rozwój*, Warszawa 2013, str. 268.
- [57] Jarczewski W., Kułaczowska A., *Raport o stanie polskich miast – Rewitalizacja*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów – Warszawa–Kraków 2019, s.13-20.
- [58] K. Skalski, *Rewitalizacja obszarów starej zabudowy w miastach*, mps, s. 1.
- [59] Kaczmarek S., *Rewitalizacja a organizacja przestrzeni miejskiej*, [w:] *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany*, XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź 1999, s. 43–49.
- [60] Kaczmarek S., *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar rozwoju miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001.
- [61] Karta przestrzeni publicznej przyjęta przez III Kongres Urbanistyki Polskiej Towarzystwa Urbanistów Polskich i Związku Miast Polskich, <http://www.tup.org.pl/download/KartaPrzestrzeniPublicznej.pdf> (data dostępu 12.03.2020r.).
- [62] Kaźmierczak B., *Participation in Public Space Renewal. Case Study of Poznan - Large City in Poland – A Report*, Poznan University of Technology, Poznań 2016.
- [63] Kaźmierczak T., *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, s. 83–99.
- [64] Kipta E., „Recykling” – kilka uwag o potrzebie rewitalizacji, [w:] *Arche*, vol. 1(23)2013, s. 8–14.
- [65] Kipta E., *Kultura dla rewitalizacji, Panel: Cele społeczne w procesach rewitalizacji*, http://www.forumrewitalizacji.pl/uploads/file/informacje_ogloszenia/Kultura%20dla%20rewitalizacji.pdf (data dostępu 28.06.2020r.)
- [66] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- [67] *Krajowa Polityka Miejska 2023*, Warszawa 2015, s.63
- [68] *Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji – Partycypacja*, Wrocław 2016 http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/34155/23_Partycypacja.pdf (data dostępu: 25.03.2020r.)
- [69] Kwon M., *For Hamburg: Public Art and Urban Identities*. Hamburg 1997 <https://transversal.at/transversal/0102/kwon/en> (data dostępu 19.05.2020).
- [70] Lewenstein B., Schindler J., Skrzypiec R., *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s.174-193.
- [71] Lipski A., *Elementy socjologii sztuki. Problem awangardy artystycznej XX wieku*, Atla2, Wrocław 2001, s. 41.
- [72] Lisowski A., *Koncepcja gentryfikacji jako przejaw tendencji integracji w geografii miast*, [w:] *Zróźnicowanie przestrzenne struktur społecznych w dużych miastach*. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1999, s. 23-32,

- [73] Lorens P., *Obszary portowe – problem rewitalizacji*, Fundacja Instytut Studiów Regionalnych, Szczecin 2013.
- [74] Markowski T., *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa 1999.
- [75] McEwan C., *Geography, Culture and Global Change*, [w:] D a n i e l s P. et al. (eds.), *An Introduction to Human Geography: Issues for the 21st Century*, Pearson, Harlow 2005.
- [76] Miśkowiec M., *Przemiany terenów poprzemysłowych w miejscach dziedzictwa przemysłu włókienniczego na przykładzie Manchesteru, Lyonu i Łodzi*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2016.
- [77] Niziołek K., Tom 1. Sztuka społeczna. Koncepcje – dyskursy - praktyki, Publikacje Pracowni Sztuki Społecznej, Białystok 2015, s.63-85.
- [78] Olejniczak P., *Partycypacja społeczna jako podstawa społeczeństwa obywatelskiego*, Prace Naukowe Wałbrzyskiej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, Wałbrzych 2015, s.111.
- [79] *Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum Łodzi*, Raport końcowy, w ramach projektu pilotażowego pn. Opracowanie modelu prowadzenia rewitalizacji obszarów miejskich na wybranym obszarze w mieście Łodzi, Fundacja Urban Forms, Łódź 2016.
- [80] Orzechowska-Waślawska J., *Rewitalizacja po baskijski. Kulturowy kod „efektu guggenheima”*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica 54, 2015.
- [81] Orzechowska-Waślawska J., *Sukces Bilbao możliwy tylko w Bilbao*, Analiza Instytutu Obywatelskiego, Warszawa 2012.
- [82] Ossowski S., *Wybór pism estetycznych*, wpraw., wyb. i oprac. Bohdan Dziemidok, Universitas, Kraków 2004, s.116.
- [83] *People Matter Civic Engagement in Public Governance. World Public Sector Report 2008*, Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, New York 2008
- [84] Project for Public Spaces, *Jak przetworzyć Miejsce Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2015.
- [85] Ramlee M., Omar D., Mohd Yunas R., Samadi Z., *Revitalization of Urban Public Spaces: An overview*, Faculty of Architecture, Planning and Surveying, University Technology MARA Shalh Alma, Malaysia 2015.
- [86] *Raport – analiza zagrożeń dla procesu rewitalizacji*, Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, Program Operacyjny Pomoc Techniczna 2014-2020.
- [87] *Raport o stanie Miasta Gdańska za 2019 rok*.
- [88] *Raport z monitorowania Zintegrowanego Programu Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku – I półrocze 2018*, Biuro Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu m.st. Warszawy, Wydział Przekształceń Przestrzennych i Rewitalizacji, Warszawa 2018.
- [89] Rembeza M., *Creative placemaking in poland.can art become an effective tool of urban regeneration?!*, Gdansk University of Technology, Gdańsk 2018.
- [90] Rembeza M., *Transformacja tożsamości miejsca jako efekt inetrwencji artystycznych w przestrzeni publicznej*, Biuletyn KPZK PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, nr No 264, 2016, Gdańsk 2016, s. 326-333.
- [91] Rewers E., *Miasto upodmiotowione* [w:] Publiczna kolekcja sztuki XXI wieku m.st. Warszawy, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2012.
- [92] Rewers E., *Miasto w sztuce- sztuka miasta*, Universitas, Kraków 2010.
- [93] Robinson S., Barkham R., Carver S., Gray H., Siebrits J., Holberton R., *Placemaking. Value And The Public Realm*, CBRE, 2017.

- [94] Romein A., *Leisure in waterfront redevelopment: an issue of urban planning in Rotterdam?*, OTB Research Institute for Housing, Urban and Mobility Studies, Delft University of Technology, Delft, the Netherlands.
- [95] Scott A. J., *Beyond the Creative City: Cognitive – Cultural Capitalism and the New Urbanism*, "Regional Studies", vol. 48, no. 4, 2014, s. 565–578.
- [96] Skalski K., *O budowie metod rewitalizacji w Polsce - aspekty wybrane*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Kraków 2010.
- [97] Skalski K., *Partycypacja społeczna w rewitalizacji starych dzielnic miejskich*, [w:] G. Praweńska-Skrzypek (red.), *Partycypacja obywatelska w życiu społeczności lokalnej. Stan, bariery, rekomendacje*, Fundacja "Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji", Kraków 1996.
- [98] *South Chicago's Commercial Avenue Revitalization Plan*, Great Cities Institute University of Illinois at Chicago, Chicago 2016.
- [99] Stern M., Seifert S., *Community Revitalization and the Arts in Philadelphia*, University of Pennsylvania Scholarly Commons, Philadelphia 1998.
- [100] Strzelecka E., *Rewitalizacja miast w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Politechnika Łódzka, Łódź 2011.
- [101] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Gdańska*, Biuro Rozwoju Gdańska, Gdańsk 2019.
- [102] Tobiasz-Lis P., *Rewitalizacja czy gentryfikacja? Fragment dawnej nowej dzielnicy w Łodzi*, Katedra Geografii regionalnej i Społecznej Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012, s.85-96.
- [103] Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777).
- [104] Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 Nr 80 poz. 717).
- [105] Witkiewicz S., *Wybór pism estetycznych, wprowadzenie, wybór i oprac. Józef Tarnowski*, Universitas, Kraków 2009, s.6.
- [106] Wojnarowska A., *Rewitalizacja a jakość przestrzeni publicznej centrum miasta*, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- [107] Wojnarska A., *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich – przykłady praktyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- [108] Wojtowicz-Jankowska D., *Rewitalizująca rola sztuki w miejskiej przestrzeni publicznej*, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2019.
- [109] Ziobrowski Z., Jarczewski W. (red.), *Rewitalizacja miast polskich –diagnoza* (Rewitalizacja miast polskich, tom 8), Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2010.
- [110] Zuziak Z., *Kryteria oceny projektów rewitalizacji wspieranych z EFRR*, [w:] *Skutki przestrzenne przebudowy miast i regionów z udziałem środków unijnych –wnioski do planowania i zarządzania przestrzenią*, E. Węclawowicz- -Bilska (red.). Czasopismo Techniczne „Architektura”, z. 12-A, Kraków 2006, s. 90.
- [111] Zuziak Z., *Rewitalizacja miast i teoria urbanistyki*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012.
- [112] www.brg.gda.pl/planowanie-przestrzenne/inne-opracowania-urbanistyczne/303-gdanskie-przestrzenie-lokalne-etap-i-obszary-rewitalizacji (data dostępu 25.06.2020r.)

WYKAZ RYSUNKÓW

3.1. Rewitalizacja jako kompleksowy proces działania	10
3.2. Typy obszarów zdegradowanych	12
3.3. Spirala degradacji obszaru	13
3.4. Cechy gminnego programu rewitalizacji	15
3.5. Przykłady działań twardych – a) NOSPR w Katowicach, b) Manufaktura w Łodzi	16
3.6. Przykłady działań miękkich – a) sadzenie drzew, b) organizacja zabaw dla dzieci	17
3.7. Relacja pomiędzy przestrzenią publiczną a planowaniem przestrzennym	18
3.8. Likwidacja transportu kołowego wspomaga ekspozycję zabytków – a) stare miasto w Krakowie, b) stare miasto w Poznaniu	19
3.9. Przykłady rewitalizacji waterfrontów – a) Rotterdam, b) Docklands	20
3.10. Wilhelminapier	20
3.11. Obecny krajobraz Docklands	21
4.1. Cechy dobrej partycypacji	27
4.2. Piramida partycypacji	28
4.3. Narzędzia informowania w LPR	29
4.4. Narzędzia konsultacji LPR	29
4.5. Formy uczestnictwa w procesie rewitalizacji	30
4.6. Cykl – pułapki partycypacji	33
4.7. Fragmenty Gazety Rewitalizacyjnej	34
4.8. Przykłady działań w ramach „Fajranty po łódzku”- dla a) dzieci, b) dorosłych	35
4.9. Działania promocyjno-aktywizujące – a) gra miejska „Podaj cegłę!”, b) warsztaty „Miasto w formie”	36
4.10. Przykłady działań partycypacyjnych – projekt Teatr Rampa – „Otwarta Rampa”	37
4.11. Przykłady działań partycypacyjnych – zajęcia edukacyjne dla a) młodzieży, b) dzieci	37
4.12. Przykłady działań partycypacyjnych – a) konsultacje społeczne dot. Parku Michałowskiego; b) projekt Aktywny Warszawiak na „Nowej Pradze”	38
4.13. a) Mural na śmietniku na podwórku przy Stanisława Augusta 24; b) Mural z Gęsią, Brzeska 14	38
4.14. Syrenka ze śmieci na warszawskim Kamionku, ulica Chodakowska 22	39
5.1. a) Gumowa Kaczka w Hongkongu, b) Szwecja, Örebro 2011 - Wielki żółty królik proj. Florentijn Hofman	42
5.2. a) Zapalki Claesa Oldenburga w Barcelonie, b) Cloud Gate w Chicago	43
5.3. Sztuka w mieście – działania partycypacyjne	43
5.4. Efekt kuli śnieżnej	47
5.5. Muzeum Guggenheima w Bilbao	47
5.6. a) Centrum sztuki współczesnej Batllic Mill, b) Centrum muzyczno-koncertowe the Stage Gateshead	49
5.7. Cechy dobrej przestrzeni publiczna	51
5.8. Komponenty kreatywnego placemakingu	52
5.9. Relacja sztuki i przestrzeni - klasyfikacja według M. Kwon	53

6.1. Przestrzeń Trolley Portal Gardens po przebudowie.....	57
6.2. Poziom rewitalizacji według liczby organizacji artystycznych w promieniu pół mili.....	58
6.3. a) Wspomnienie zapomnianego bohatera Keira Johnstona i Willisa Nomo Humphrey'a b) Ściana pokoju autorstwa Jane Golden i Peter Pagast.....	59
6.4. Proces tworzenia muralu.....	59
6.5. a) Mural pt. "Cudowny eliksir" - Heerlen Murals 2014; b) Mural pt. „Wylęgarnia ludzkości”	60
6.6. Hotel Park Urbana.....	61
6.7. a) Ilość przestępstw na przestrzeni lat 2012-2019 w Heerlen b) Ilość firm na 1000 mieszkańców w latach 2008-2019.....	62
6.8. a) Mapa turystyczna z oznaczonymi muralami; b) Aplikacja Street Art Cities App.....	62
6.9. Aktywacja rzek Chicago a) zawody kajakarskie b) mural na rzece Little Calumet.....	64
6.10. a) instalacja wzdłuż Commercial Ave b) tymczasowa instalacja Bla Blah Blob na Union Station.....	64
6.11. Mural „Dzieciństwo bez uprzedzeń”.....	65
6.12. Wzrost liczby gospodarstw domowych na przestrzeni lat 2005-2015.....	66
8.1. Zasoby wodne Gdańska.....	72
8.2. Pasmowa idea struktury przestrzeni publicznych w Gdańsku.....	73
8.3. Model rozwoju przestrzeni publicznych w Gdańsku.....	74
8.4. Mapa dostępności brzegów na terenie Śródmieścia.....	74
8.5. Lokalizacja obszarów rewitalizacji na obszarze Gdańska.....	75
8.6. Elementy tożsamości urbanistycznej Gdańska.....	78
9.1. Klub Sztuki Alternatywnej Protokultura – przestrzeń przed wejściem.....	79
9.2. Ulica Elektryków.....	80
9.3. 100cznia – od lewej: wejście, w środku, widok na Stocznnię Gdańską.....	80
9.4. Realizacje konkursu Galerii Zewnętrznej Miasta Gdańska a) LKW Gallery b) niewidzialna brama.....	81
9.5. a) Instalacja Zanurzenie, b) Projekt Zapach koloru – w realizacji.....	81
9.6. Działania edukacyjne CSW Łąźnia a) malowanie obrazów, b) fotografia.....	82
9.7. Lokalizacja interwencji artystycznych w ramach Niefestiwal Miasto i Sztuka w 2019.....	82
9.8. Działania podejmowane w ramach rezydencji artystycznych a) Solo Tower - Stare Przedmieście, b) Mapy i fotografie – Nowy Port.....	83
9.9. Spacerzy dzielnicami Gdańska.....	84
9.10. Relacja z festiwalu Narracje #11 – Siedlce.....	84
9.11. a) Lokalizacja murali Gdańsk Zaspą b) Murale na Zaspie – kolarz.....	85
9.12. Przykładowe dzieła na Zaspie autora: a) Donatas Pirstelis 1997, b) Piotr Szwabe 2008, c) Rafał Roskowiński, Jacek Zdybel 2016.....	85
9.13. Stary Maneż – przestrzeń kulturalno-rekreacyjna.....	86
9.14. Targi sztuki w Esprit Haus.....	86
11.1. Lokalizacja terenu problemowego.....	91
11.2. Dwór Uphagenów.....	92
11.3. Rodzaj zabudowy: a) kamienice, b) budynki przemysłowe, c) bloki z wielkiej płyty.....	92

11.4. Zabytki na obszarze Dolnego Miasta	93
11.5. Struktura własności – Dolne Miasto	93
11.6. Zaniedbana zabudowa na terenie Dolnego Miasta.....	94
11.7. Lokalizacja pozarządowych instytucji kulturalnych	95
11.8. Określenie potencjału sztuki na Dolnym Mieście	96
11.9. Przykładowe interwencje sztuki: a) przejście podziemne „Undercover”, b) iluminacja świetlna „Staging anonymous” c) „Krople bursztynu”, d) mural przyporach wiaduktu.....	97
12.1. Potencjalne obszary do zagospodarowania	102
12.2. Aktualne zagospodarowanie wskazanych skwerów, parków, zieleńców1) skwer przy ul. Dolnej, 2) skwer przy ul. Jaskółczej, 3) teren zielony przy ul. Toruńskiej, 4)obszar przy ul. Reduta Wilk, 5) obszar dawnej zajezdni tramwajowej.....	103
12.3. Kierunki zmian układu przestrzeni publicznych	104
12.4. Kierunki rozwoju działań artystycznych na obszarze Dolnego Miasta.....	105
12.5. Elementy tożsamości Dolnego Miasta	106
12.6. Rzeźby Czesława Podleśnego pt. "Rozbitkowie" i "Pakerzy"	106
12.7. Lokalizacja stowarzyszeń i działań podwórkowych na obszarze Dolnego Miasta	107
12.8. Podwórko na terenie Królewskiej Fabryki Karabinów	108
12.9. Działania podwórkowe we Wrocławiu	108
12.10. Wstępna propozycja aplikacji mobilnej – Dolne Miasto	109
12.11. Wstępna wizja terenu dawnej zajezdni tramwajowej.....	110
12.12. Centrum Kultury Akademickiej i Inicjatyw Lokalnych CZASOPRZESTRZEŃ we Wrocławiu	111
12.13. Przestrzeń przed klubem Łącznik na terenie Zajezdni Dąbie	111

WYKAZ TABEL

3.1. Porównanie działań konsultacyjnych prowadzonych w Łodzi i Poznaniu.....	22
4.1. Porównanie działań partycypacyjnych prowadzonych w Łodzi i Warszawie.....	39
5.1. Wskaźniki określające wpływ kultury na proces rewitalizacji.....	46
6.1. Porównanie działań prowadzonych przez analizowane miasta.....	67
6.2. Porównanie osiągniętych rezultatów za sprawą sztuki przez analizowane miasta.....	67
8.1. Wybrane dane dotyczące podobszarów rewitalizacji stan na rok 2015.....	76
8.2. Dane dotyczące obszarów rewitalizacji stan na rok 2015.....	76
10.1. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na terenach postoczniowych.....	87
10.2. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na Dolnym Mieście.....	88
10.3. Wskaźniki określające rolę kultury na działania prowadzone na Garnizonie.....	88
11.1. Działania podejmowane przez stowarzyszenia i instytucje na Dolnym Mieście.....	98

Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców w podziale na dzielnice Gdańska w latach 2015-2018 /uszeregow:

Lp.	DZIELNICA Sortowanie wg przestępstw na 1000 mieszkańców w 2018 r.	PRZESTĘPSTWA NA 1000	PRZESTĘPSTWA NA 1000	PRZESTĘPSTWA NA 1000	PRZESTĘPSTWA NA 1000
		MIESZKAŃCÓW W 2015 R.	MIESZKAŃCÓW W 2016 R.	MIESZKAŃCÓW W 2017 R.	MIESZKAŃCÓW W 2018 R.
1.	Brętowo	8,9	10,8	8,8	6,7
2.	Piecki - Migowo	8,0	7,0	6,6	7,0
3.	Wzgórze Mickiewicza	7,6	11,2	7,2	7,2
4.	Brzeźno	10,4	7,8	8,7	8,3
5.	Nowy Port	12,8	10,7	9,5	8,3
6.	Żabianka-Wejhera-Jelit.Tysiąc.	13,1	12,9	13,6	9,0
7.	Strzyża	15,6	14,6	14,0	9,1
8.	Ujeścisko-Łostowice	12,8	10,0	8,8	9,1
9.	Suchanino	9,8	9,9	8,4	9,4
10.	Chełm	13,1	11,2	9,7	9,7
11.	Zaspa Młyniec	7,9	6,9	9,5	9,7
12.	Wyspa Sobieszewska	15,2	13,1	16,1	9,9
13.	Orunia Górna-Gdańsk Południe	b.d.	b.d.	b.d.	10,5
14.	Stogi	12,8	14,1	14,5	11,2
15.	Kokoszki	13,8	12,1	14,8	11,4
16.	VII Dwór	28,5	22,8	12,8	11,9
17.	Krakowiec-Górki Zachodnie	40,7	19,7	13,9	12,4
18.	Zaspa Rozstaje	11,4	9,1	13,9	13,0
19.	Jasień	18,0	13,9	14,3	13,7
20.	Przymorze Małe	14,7	13,9	15,0	13,9
21.	Przymorze Wielkie	12,8	13,8	17,6	14,5
22.	Oliwa	27,8	20,9	20,8	16,5
23.	Osowa	17,7	17,1	20,2	16,5
24.	Wrzeszcz-Dolny	17,7	16,9	24,1	17,7
25.	Olszynka	27,0	17,6	20,7	17,9
26.	Młyniska	21,5	12,1	20,4	18,3
27.	Aniołki	24,8	20,0	25,2	20,1
28.	Siedlce	12,7	15,7	19,7	20,2
29.	Orunia-Św. Wojciech-Lipce	21,0	19,1	18,1	21,2
30.	Wrzeszcz-Górny	27,4	26,7	25,9	21,2
31.	Przeróbka	21,2	16,2	20,3	21,3
32.	Matarnia	35,3	34,3	35,2	27,9
33.	Śródmieście	53,0	55,8	55,4	43,9
34.	Letnica	44,4	29,7	46,9	47,5
35.	Rudniki	77,0	37,5	48,1	56,2
GDAŃSK		19,9	18,4	18,7	16,0

Źródło: Gdańsk w Liczbach, Referat Badań i Analiz Społeczno-Gospodarczych, Wydział Polityki Gospodarczej, Urząd Miejski w Gdańsku na podstawie danych Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku.

Bezrobotni w podziale na dzielnice Gdańska (stan na 31.XII)

DZIELNICA	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	zmiana r./r. %
Aniołki	159	165	122	97	90	82	68	-17,1%
Brętowo	177	194	170	143	108	109	88	-19,3%
Brzeźno	421	478	392	282	243	223	217	-2,7%
Chełm	1 323	1 310	1 153	836	802	702	683	-2,7%
Jasień	221	246	259	245	236	259	262	1,2%
Kokoszki	198	189	183	137	114	104	107	2,9%
Krakowiec-Górki Zach.	107	114	98	67	50	51	43	-15,7%
Letnica	95	90	90	65	55	42	38	-9,5%
Matarnia	136	138	132	93	81	77	85	10,4%
Młyniska	107	132	110	70	69	46	53	15,2%
Nowy Port	407	432	365	269	235	175	172	-1,7%
Oliwa	479	533	442	325	316	259	237	-8,5%
Olszynka	152	161	134	94	99	83	90	8,4%
Orunia-Św. Wojciech-Lipce	772	807	695	514	475	348	353	1,4%
Osowa	263	285	257	208	204	173	165	-4,6%
Piecki - Migowo	571	601	503	387	357	324	314	-3,1%
Przeróbka	187	207	152	134	122	98	90	-8,2%
Przymorze Małe	361	394	333	267	224	216	188	-13,0%
Przymorze Wielkie	722	785	671	461	421	364	362	-0,5%
Rudniki	77	83	79	64	51	46	34	-26,1%
Siedlce	535	556	479	348	303	279	232	-16,8%
Stogi	445	522	435	327	284	241	239	-0,8%
Strzyża	151	164	125	110	97	72	72	0,0%
Suchanino	295	310	267	199	163	145	134	-7,6%
Śródmieście	1 204	1 238	1 082	768	708	561	542	-3,4%
Ujeścisko-Łostowice	492	509	502	407	356	334	337	0,9%
VII Dwór	83	77	82	44	40	40	36	-10,0%
Wrzeszcz-Dolny	880	886	734	542	474	380	344	-9,5%
Wrzeszcz-Górny	758	846	731	501	502	369	362	-1,9%
Wyspa Sobieszewska	131	156	139	103	88	74	82	10,8%
Wzgórze Mickiewicza	47	47	54	43	40	27	30	11,1%
Zaspa Młyniec	308	313	269	221	163	144	133	-7,6%
Zaspa Rozstaje	319	339	263	191	146	137	146	6,6%
Żabianka-Wejhera-Jelit.Tysiąc.	429	490	431	291	270	223	214	-4,0%
GDAŃSK	13 012	13 797	11 933	8 853	7 986	6 807	6 552	-3,7%

Źródło: Gdańsk w liczbach, Referat Badań i Analiz Społeczno-Gospodarczych, UMG na podstawie danych Gdańskiego Urzędu Pracy.

Ceny ofertowe mieszkań w Gdańsku oraz w wybranych osiedlach Gdańska w latach 2014-2020

Obszar*	Cena m ² mieszkania 08.2014 r. (w zł)	Cena m ² mieszkania 08.2015 r. (w zł)	Cena m ² mieszkania 08.2016 r. (w zł)	Cena m ² mieszkania 08.2017 r. (w zł)	Cena m ² mieszkania 03.2018 r. (w zł)	Cena m ² mieszkania 06.2019 r. (w zł)	Stan na 06.2020 r.					
							Cena m ² mieszkania 06.2020 r. (w zł)	Średnia cena mieszkania (w zł)	Przeciętna powierzchnia mieszkania (w m ²)	Liczba mieszkań w bazie na sprzedaż	Koszt wynajęcia mieszkania (w zł/mc)	Liczba mieszkań w bazie na wynajem
GDAŃSK	5 324	5 424	5 889	5 943	7 000	8 760	10 089	530 000	55	-	2 437	-
<i>w tym:</i>												
Aniołki	6 767	5 837	5 707	6 111	7 237	9 773	11 233	713 754	63	79	2 882	11
Brętowo	5 105	5 279	5 787	6 149	6 255	8 620	8 565	529 125	63	16	-	-
Brzeźno	8 060	7 491	8 322	10 000	10 603	13 456	12 808	758 766	58	76	2 204	12
Chełm	5 163	5 063	5 116	5 339	5 505	6 861	7 691	461 029	61	118	2 233	19
Długie Ogrody	6 355	5 634	5 622	5 937	5 402	-	11 796	599 316	51	16	-	-
Dolne Miasto	4 517	4 687	5 235	6 902	7 988	9 554	9 633	480 251	55	15	-	-
Główne Miasto	6 129	10 372	9 908	10 161	10 997	15 781	17 097	1 177 370	67	11	-	-
Jasień	4 870	4 757	4 837	5 091	5 403	7 017	7 101	463 785	67	142	-	-
Jelitkowo	7 812	9 180	10 214	12 123	13 059	17 739	18 619	1 731 010	93	34	2 604	12
Kiełpiniek	5 600	5 474	5 654	5 577	5 766	7 910	8 145	470 707	57	15	-	-
Kokoszeki	4 455	4 709	4 739	4 995	4 863	6 753	7 057	572 308	81	13	-	-
Kowale	4 397	4 742	4 688	4 537	5 042	6 818	6 207	403 968	68	29	-	-
Krakowiec-Górki Zachodnie	4 972	5 112	4 580	4 870	4 870	-	-	-	-	-	-	-
Letnica	5 410	5 462	5 219	5 410	5 410	-	10 915	538 446	50	17	-	-
Łostowice	4 618	4 659	4 756	4 799	5 369	6 947	7 149	438 783	62	44	-	-
Maćkowy	4 893	5 324	4 515	4 853	5 201	5 642	6 131	398 024	67	15	-	-
Matarnia	4 933	4 743	5 259	5 546	5 588	7 033	8 498	500 818	58	11	-	-
Młyniska	5 695	5 475	6 948	8 293	7 936	8 044	8 207	428 683	52	12	-	-
Niedźwiednik	5 110	4 840	5 039	4 975	4 975	6 611	-	-	-	-	-	-
Nowy Port	4 400	4 245	4 516	4 743	4 968	6 060	7 745	346 750	45	15	-	-
Oliwa	6 464	6 776	7 186	7 379	8 314	9 350	11 469	734 200	64	59	2 466	18
Olszynka	4 840	4 461	4 353	4 461	4 461	-	-	-	-	-	-	-
Orunia	4 691	4 839	5 174	5 152	5 237	6 862	7 276	437 478	62	32	1 892	32
Orunia-Św. Wojciech-Lipce	4 632	4 709	4 950	4 926	5 090	-	7 528	393 313	56	19	2 004	27
Osowa	5 029	5 189	5 691	5 914	5 786	6 621	7 280	430 629	66	44	-	-
Piecki-Migowo	5 606	5 825	6 244	6 482	7 204	8 665	9 090	598 748	67	169	2 154	37
Przeróbka	4 582	4 152	4 274	4 443	4 443	-	8 863	313 720	36	15	-	-
Przymorze	6 716	6 997	7 609	8 051	9 099	10 315	11 280	671 335	58	210	2 541	79
Przymorze Małe	7 104	7 077	7 464	7 490	8 150	-	11 307	598 286	53	79	2 251	37
Przymorze Wielkie	6 940	7 375	7 994	9 184	10 104	-	11 576	737 515	62	141	2 527	44
Rudniki	3 888	4 539	4 266	4 539	4 539	-	6 355	204 400	32	10	-	-
Siedlce	5 334	5 462	5 671	6 001	6 520	7 750	9 562	559 465	59	56	2 046	12
Stare Miasto	8 520	9 228	9 511	10 369	12 735	13 710	13 591	760 535	57	79	2 360	29
Stogi	4 506	4 511	4 714	4 803	6 203	8 075	8 309	298 533	31	17	-	-
Strzyża	6 597	6 475	7 428	8 378	8 431	8 292	11 409	750 249	65	17	2 595	10
Suchanino	6 529	6 142	5 614	5 883	6 218	8 301	9 714	379 421	42	28	2 360	10
Śródmieście	6 579	7 362	8 761	9 216	10 361	11 612	12 777	696 654	56	418	2 786	161
Ujeścisko	5 158	5 166	5 602	5 644	6 095	5 435	6 183	354 455	59	12	1 718	10
Ujeścisko-Łostowice- Osiedle	5 033	4 980	5 122	5 597	5 828	-	7 796	442 201	58	87	1 936	11
VII Dwór	6 152	6 227	5 926	6 139	6 139	-	9 590	657 142	68	12	-	-
Wrzeszcz	5 945	5 995	6 620	7 354	8 097	9 761	10 721	685 280	64	288	2 648	95
Wrzeszcz Dolny	5 813	5 946	6 269	7 766	8 078	10 663	10 038	683 551	61	179	2 393	15
Wrzeszcz Górny	5 864	6 209	6 801	7 170	8 386	9 174	10 568	692 949	66	119	2 724	71
Zabornia	4 888	5 145	5 091	5 067	6 462	6 844	-	-	-	-	-	-
Zakoniczyn	5 005	4 862	4 751	5 558	5 584	7 177	7 525	422 419	57	32	-	-
Zaspa	5 906	6 508	6 839	7 883	8 595	10 106	10 269	598 340	59	79	2 342	24
Zaspa-Młyniec	5 657	6 306	6 654	7 057	7 436	-	9 589	562 727	60	37	-	-
Zaspa-Rozstaje	5 976	6 686	7 394	8 373	9 114	-	10 899	648 159	60	44	2 587	23
Żabianka	5 795	6 066	6 818	7 422	8 017	9 195	10 196	437 787	44	48	-	-

Źródło: Gdańsk w liczbach, RBIASG, WPG, UMG na podstawie danych ze strony ceny.szybko.pl

Liczba mieszkańców Gdańska w podziale na dzielnice

DZIELNICA*	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	zmiana dynamiki 2019/2018 (w %)	zmiana dynamiki 2019/2014 (w %)
Aniolki	6 496	6 210	5 388	5 252	5 251	5 162	5 548	5 412	5 329	5 219	4 908	4 963	4 909	4 608	4 568	4 516	-1,1%	-8,0%
Brętowo	7 537	7 483	7 458	7 509	7 601	7 658	7 711	7 754	7 715	7 661	7 663	7 602	7 477	7 469	7 466	7 579	1,5%	-1,1%
Brzeźno	14 922	14 661	14 127	14 000	13 758	13 634	14 046	13 821	13 691	13 314	13 216	12 910	12 619	12 287	12 140	11 944	-1,6%	-9,6%
Chełm	27 668	28 315	29 196	29 935	30 773	31 478	31 648	32 009	32 366	32 440	32 543	32 553	32 421	32 166	32 208	32 099	-0,3%	-1,4%
Jasień	6 346	6 673	6 964	7 169	7 347	7 708	8 283	8 939	9 775	11 083	12 270	13 640	14 968	16 269	17 807	20 100	12,9%	63,8%
Kokoski	5 869	6 075	6 286	6 521	6 865	7 095	7 557	7 829	8 160	8 440	8 713	8 898	9 098	9 302	9 644	9 827	1,9%	12,8%
Krakowiec- Górk Zachodnie	2 114	2 099	2 070	2 057	2 039	1 997	2 032	2 002	2 006	1 981	1 970	1 915	1 878	1 877	1 848	1 824	-1,3%	-7,4%
Letnica	1 840	1 849	1 819	1 782	1 604	1 538	1 386	1 192	1 333	1 355	1 328	1 284	1 315	1 280	1 284	1 462	13,9%	10,1%
Matarnia	5 597	5 620	5 681	5 701	5 759	5 805	5 819	5 820	5 836	5 829	5 891	5 867	5 803	5 831	5 913	5 947	0,6%	1,0%
Młyniska	3 957	3 862	3 808	3 728	3 600	3 530	3 438	3 341	3 246	3 136	3 037	2 973	2 893	2 846	2 727	2 636	-3,3%	-13,2%
Nowy Port	11 692	11 469	11 347	11 126	10 939	10 867	10 816	10 617	10 466	10 321	10 169	10 034	9 846	9 695	9 582	9 389	-2,0%	-7,7%
Oliwa	20 502	20 375	18 886	18 642	18 196	18 041	19 050	18 183	17 886	17 527	17 114	16 643	16 255	15 613	15 425	15 215	-1,4%	-11,1%
Olszynka	3 350	3 365	3 322	3 293	3 270	3 241	3 272	3 254	3 252	3 239	3 198	3 148	3 118	3 041	3 014	3 023	0,3%	-5,5%
Orunia Górna-Gdańsk Południe	9 890	10 518	11 240	11 908	12 353	13 096	14 269	14 998	15 546	16 321	16 985	17 476	18 124	18 882	19 688	20 488	4,1%	20,6%
Orunia-Św. Wojciech-Lipce	17 149	16 896	16 614	16 364	16 379	16 410	16 054	15 923	15 632	15 498	15 249	14 968	14 749	14 435	14 163	13 889	-1,9%	-8,9%
Osowa	10 640	11 091	11 431	11 964	12 606	12 909	13 445	13 807	14 112	14 419	14 663	14 933	15 165	15 393	15 787	16 114	2,1%	9,9%
Piecki- Migowo	21 724	21 704	22 046	22 010	22 256	22 433	23 116	23 508	24 035	24 712	25 167	25 515	25 939	26 403	27 162	27 495	1,2%	9,3%
Przeróbka	5 354	5 314	5 206	5 217	5 088	4 972	4 849	4 748	4 638	4 522	4 420	4 337	4 202	4 134	4 086	3 978	-2,6%	-10,0%
Przymorze Małe	16 187	15 970	15 811	15 572	15 572	15 518	15 569	15 537	15 343	15 143	15 000	15 135	15 075	15 005	15 243	15 251	0,1%	1,7%
Przymorze Wielkie	31 843	31 629	31 978	31 619	31 018	30 771	30 983	30 667	30 342	29 803	29 443	29 072	28 347	27 693	27 328	27 015	-1,1%	-8,2%
Rudniki	2 074	2 029	1 975	1 914	1 624	1 800	1 691	1 654	1 388	1 368	1 352	1 324	1 255	1 186	1 138	1 108	-2,6%	-18,0%
Siedlce	15 850	15 637	15 422	15 104	14 792	14 625	14 529	14 272	14 142	13 938	13 818	13 653	13 352	13 052	12 844	12 754	-0,7%	-7,7%
Stogi	18 215	17 922	17 791	17 558	17 342	17 196	12 189	11 994	11 815	11 572	11 376	11 165	10 955	10 725	10 580	10 439	-1,3%	-8,2%
Strzyża	6 211	6 118	6 005	5 899	5 851	5 826	5 821	5 769	5 714	5 622	5 550	5 507	5 420	5 361	5 413	5 478	1,2%	-1,3%
Suchanino	11 756	11 511	11 554	11 486	11 458	11 349	11 354	11 247	11 135	11 062	11 007	10 902	10 710	10 505	10 405	10 323	-0,8%	-6,2%
Śródmieście	34 903	34 312	32 928	32 371	31 845	31 094	31 526	30 766	30 456	29 615	28 825	28 000	26 961	25 950	25 326	25 127	-0,8%	-12,8%
Ujeścisko-Łostowice	11 753	13 000	14 059	15 112	16 227	17 128	18 140	19 195	19 945	20 671	21 800	22 785	23 849	24 794	26 244	27 731	5,7%	27,2%
VII Dwór	4 549	4 510	4 045	3 963	3 932	3 908	3 956	4 271	4 412	4 546	4 177	4 243	3 950	3 658	3 544	4 155	17,2%	-0,5%
Wrzeszcz Dolny	29 929	29 197	28 626	28 284	27 812	27 367	26 707	26 315	25 835	25 498	24 851	24 107	23 500	22 924	22 909	22 635	-1,2%	-8,9%
Wrzeszcz Górny	29 729	29 092	28 321	27 746	27 418	26 943	25 415	25 422	25 077	24 691	24 211	23 596	22 979	22 195	22 120	22 014	-0,5%	-9,1%
Wyspa Sobieszewska	3 435	3 420	3 434	3 433	3 468	3 467	3 520	3 547	3 510	3 484	3 462	3 420	3 359	3 346	3 338	3 341	0,1%	-3,5%
Wzgórze Mickiewicza	2 541	2 539	2 546	2 541	2 563	2 563	2 606	2 589	2 576	2 557	2 547	2 511	2 505	2 487	2 505	2 497	-0,3%	-2,0%
Zaspa Młyniec	14 795	14 611	14 670	14 600	14 464	14 444	14 424	14 182	14 023	13 797	13 652	13 592	13 412	13 265	13 213	13 136	-0,6%	-3,8%
Zaspa Rozstaje	13 679	13 424	13 329	13 157	12 983	12 811	12 953	12 888	12 765	12 845	12 885	12 892	12 978	12 951	13 031	13 068	0,3%	1,4%
Żabianka-Wejhera-Jelit.Tysiąc.	19 912	19 722	19 805	19 457	19 063	18 835	18 796	18 556	18 361	18 048	17 762	17 367	17 003	16 643	16 401	16 075	-2,0%	-9,5%

Źródło: Gdańsk w liczbach, danych ewidencji ludności Gdańska, Wydział Spraw Obywatelskich

Wyniki badania jakości życia w 2012 r.

DZIELNICA	ogólny wskaźnik jakości życia w danej dzielnicy	zadowolenie z infrastruktury drogowej w miejscu zamieszkania	zadowolenie z sieci handlowo-usługowych w miejscu zamieszkania	zadowolenie z funkcjonowania SKM (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z komunikacji tramwajowej (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z komunikacji autobusowej (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z powiązań komunikacyjnych	pooczucie bezpieczeństwa	zadowolenie ze środowiska naturalnego	zadowolenie z infrastruktury rekreacyjno-sportowej	oferta kulturalna miasta / kultura	satisfakcja zawodowa (dotyczy osób pracujących)	zadowolenie z usług edukacyjnych dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym	zadowolenie z poziomem zdrowia i usług medycznych	sytuacja finansowa	ocena warunków mieszkaniowych
Brzeźno, Nowy Port, Letnica, Młyniska	3,61	3,46	3,49	3,41	3,98	3,78	4,04	3,45	3,30	3,72	4,05	3,41	4,10	2,94	3,10	4,19
Chełm, Jasień, Ujeścisko-Łostowice	3,55	3,13	3,79	3,03	3,98	3,69	3,80	3,52	3,54	3,59	3,81	3,43	4,13	2,95	3,17	3,96
Oliwa, VII Dwór	3,49	2,95	3,47	3,08	3,93	3,32	3,90	3,52	3,47	4,12	3,80	3,59	4,36	2,92	3,03	3,57
Orunia - Św. Wojciech - Lipce, Olszynka	3,03	2,44	3,18	3,14	3,06	3,36	3,56	2,86	2,75	3,24	3,05	3,01	4,33	2,58	2,78	3,40
Osowa, Kokoski, Matarnia	3,46	3,03	3,72	2,58	3,04	3,40	3,28	3,55	3,62	3,20	3,37	3,86	4,08	2,92	3,29	4,38
Piecki - Migowo, Brętowo	3,55	3,00	3,96	3,03	3,27	3,67	3,78	3,46	3,53	3,55	3,86	3,52	4,16	3,25	3,25	3,85
Przymorze (Małe + Wielkie), Żabianka	3,75	3,46	4,56	3,49	4,11	3,85	4,37	3,56	3,48	4,05	3,99	3,40	3,96	2,88	3,13	3,92
Siedlce, Suchanino, Wzgórze Mickiewicza	3,61	3,18	4,05	3,18	3,83	3,68	4,03	3,58	3,35	3,62	3,64	3,55	4,05	3,22	3,38	4,03
Stogi, Przeróbka, Krakowiec-Górki Zach., Rudniki, Wyspa Sobieszewska	3,13	2,68	3,14	3,22	3,54	3,16	3,71	3,16	2,81	2,90	3,50	3,21	4,49	2,55	2,62	3,44
Śródmieście, Aniolki	3,76	3,36	4,12	3,38	4,17	3,70	4,29	3,55	3,15	3,84	4,06	3,58	4,20	3,50	3,29	4,23
Wrzeszcz (Dolny + Górny), Strzyża	3,74	3,40	4,62	3,45	4,08	3,81	4,43	3,43	3,15	3,87	3,98	3,49	4,07	3,19	3,21	3,95
Zaspa (Młyniec+Rozstaje)	3,74	3,33	4,39	3,45	3,93	3,63	4,12	3,55	3,82	4,10	3,92	3,54	4,15	2,97	3,25	4,07
GDAŃSK	3,60	3,19	4,00	3,27	3,88	3,64	4,01	3,47	3,36	3,70	3,82	3,42	4,14	3,01	3,15	3,94

Wyniki badania jakości życia w 2018 r.

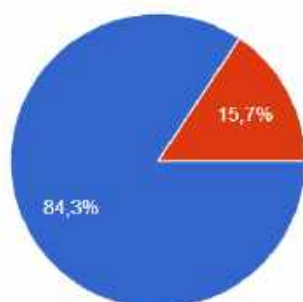
DZIELNICA	ogólny wskaźnik jakości życia w danej dzielnicy	zadowolenie z infrastruktury drogowej w miejscu zamieszkania	zadowolenie z sieci handlowo-usługowych w miejscu zamieszkania	zadowolenie z funkcjonowania SKM i PKM (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z komunikacji tramwajowej (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z komunikacji autobusowej (dotyczy osób korzystających)	zadowolenie z powiązań komunikacyjnych	pooczucie bezpieczeństwa	zadowolenie ze środowiska naturalnego	zadowolenie z infrastruktury rekreacyjno-sportowej	oferta kulturalna miasta / kultura	satisfakcja zawodowa (dotyczy osób pracujących)	zadowolenie z poziomem zdrowia i usług medycznych / ochrona zdrowia	sytuacja finansowa	ocena warunków mieszkaniowych	ocena infrastruktury plażowej (nowy obszar)	przestrzeń publiczna w miejscu zamieszkania (nowy obszar)
Brzeźno, Nowy Port, Letnica, Młyniska	3,42	3,36	3,36	3,86	4,04	4,13	3,86	3,53	3,65	3,07	3,95	3,85	2,84	3,21	3,73	2,61	2,91
Chełm, Jasień, Ujeścisko-Łostowice	3,79	3,61	4,07	3,93	4,13	3,97	3,93	3,98	3,96	3,70	4,16	3,68	3,31	3,60	4,20	3,19	3,50
Oliwa, VII Dwór	3,67	3,38	3,81	4,25	4,38	3,96	4,25	3,81	3,82	3,84	4,19	4,00	3,10	3,42	3,72	2,78	3,07
Orunia - Św. Wojciech - Lipce, Olszynka	3,42	2,98	2,89	4,18	3,65	3,90	4,18	3,46	3,75	3,48	3,97	3,44	3,08	3,42	3,75	3,04	2,89
Osowa, Kokoski, Matarnia	3,40	2,87	3,46	3,99	3,18	3,29	3,99	3,94	3,84	3,25	4,00	3,61	2,92	3,18	4,17	2,87	2,73
Piecki - Migowo, Brętowo	3,80	3,63	3,90	3,99	4,02	4,14	3,99	4,05	4,17	3,58	4,01	4,02	3,28	3,83	4,18	2,93	3,60
Przymorze (Małe + Wielkie), Żabianka	3,80	3,40	4,51	4,01	4,32	3,77	4,01	3,86	3,99	3,94	4,23	3,91	3,23	3,37	3,92	2,79	3,53
Siedlce, Suchanino, Wzgórze Mickiewicza	3,76	3,46	4,03	4,21	4,08	4,06	4,21	3,84	3,93	3,60	4,27	4,00	3,23	3,76	4,02	2,88	3,44
Stogi, Przeróbka, Krakowiec-Górki Zach., Rudniki, Wyspa Sobieszewska	3,28	2,80	3,12	3,31	3,74	3,86	3,31	3,75	3,75	3,41	3,93	3,61	2,79	2,62	3,46	2,87	3,02
Śródmieście, Aniolki	3,78	3,47	4,47	4,54	4,28	4,01	4,54	3,77	3,65	3,63	4,27	3,90	3,23	3,44	4,00	3,04	3,42
Wrzeszcz (Dolny + Górny), Strzyża	3,78	3,44	4,30	4,43	4,35	3,92	4,43	3,90	3,74	3,60	4,13	3,84	3,37	3,65	3,91	3,03	3,44
Zaspa (Młyniec+Rozstaje)	3,92	3,69	4,28	3,75	4,27	4,12	3,75	4,02	4,20	3,98	4,24	3,96	3,37	3,78	4,33	3,08	3,55
GDAŃSK	3,70	3,41	3,99	4,07	4,13	3,93	4,10	3,87	3,89	3,63	4,13	3,82	3,19	3,48	4,00	2,96	3,34

ZAŁĄCZNIK 2 – Odpowiedzi mieszkańców na ankietę

1. Czy słyszał Pan/i o inicjatywach związanych ze sztuką (np. wystawy, warsztaty, koncerty) na terenie Dolnego Miasta?

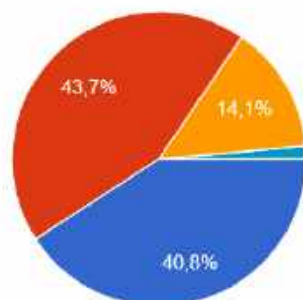
83 odpowiedzi

- Tak
- Nie (proszę przejść do pytania nr 3)

2. Jak ocenia Pan/i podejmowane działania?

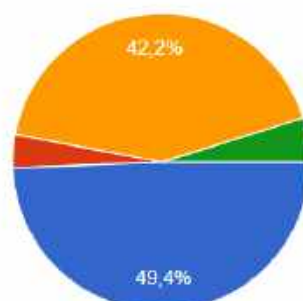
71 odpowiedzi

- Bardzo dobrze, uważam, że podejmowane działania są interesujące i mogą zachęcić wielu mieszkańców
- Dobrze, myślę, że wpływają bardzo pozytywnie na przestrzeń
- Dostatecznie, uważam, że inicjatywa jest ciekawa, ale należałoby dopracować...
- Negatywnie
- Bardzo negatywnie
- Nie mam zdania

3. Czy brał Pan/i udział w działaniach (np. wystawach, warsztatach edukacyjnych) prowadzonych przez Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia?

83 odpowiedzi

- Tak, i chętnie wezmę udział kolejny raz
- Tak, i nie wezmę udziału kolejny raz
- Nie, ale chętnie wezmę udział
- Nie, i nie zamierzam brać udziału

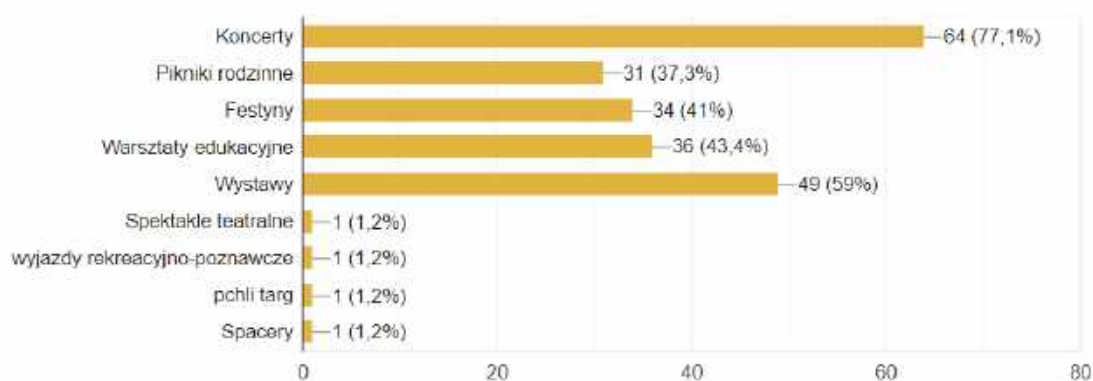
4. Czy uważa Pan/i, że działania prowadzone przez Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia są potrzebne?

83 odpowiedzi

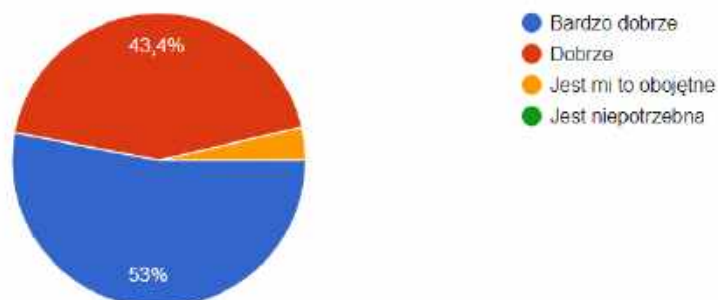
5. W jakich działaniach rekreacyjnych najchętniej bierze Pan/i udział (można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)?

83 odpowiedzi

6. Jak ocenia Pan/i obecność sztuki w przestrzeniach publicznych?

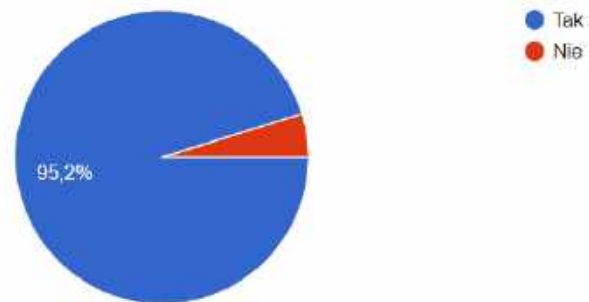
83 odpowiedzi

7. Czy chętnie bierze Pan/i udział w wydarzeniach związanych z kulturą i sztuką?

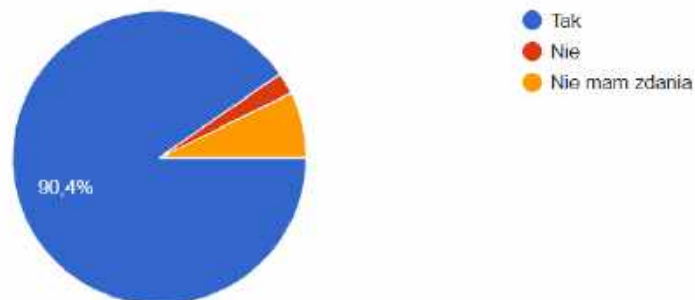
83 odpowiedzi

8. Czy uważa Pan/i, że sztuka pozytywnie wpływa na rewitalizację dzielnicy?

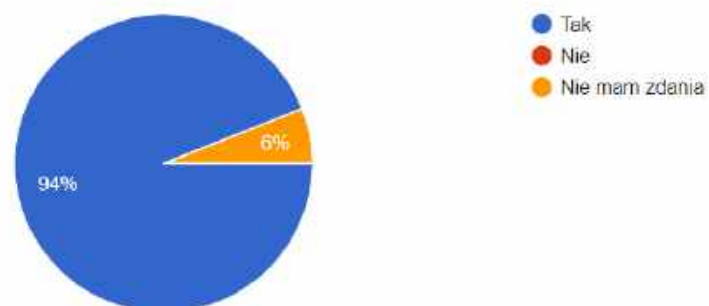

83 odpowiedzi

9. Czy uważa Pan/i, że podejmowane działania z udziałem sztuki (koncerty, festiwale, warsztaty itp.) powinny być organizowane częściej na obszarze dzielnicy?

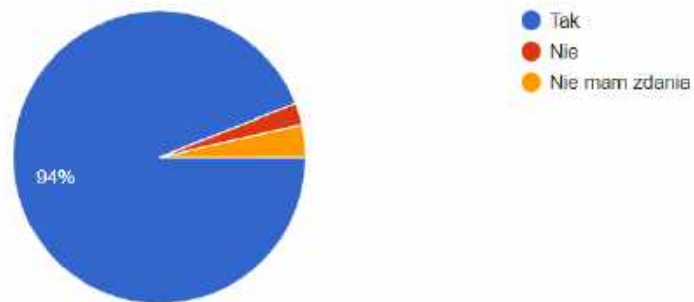
83 odpowiedzi

10. Czy Pana/Pani zdaniem sztuka pozytywnie wpływa na walory estetyczne dzielnicy?

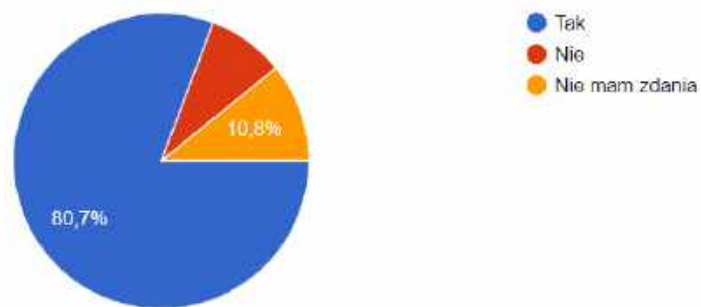
83 odpowiedzi

11. Czy dzięki działaniom związanym ze sztuką więcej mieszkańców i turystów odwiedza Dolne Miasto?

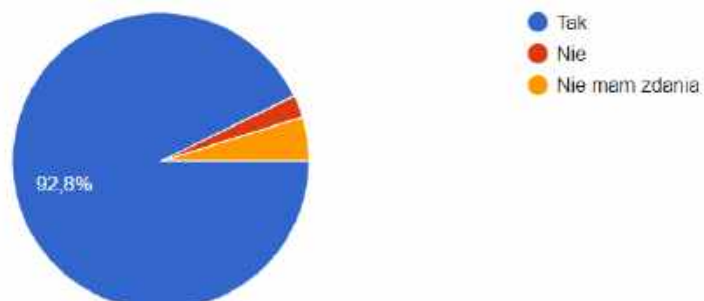
83 odpowiedzi

12. Czy uważa Pan/i, że działania związane ze sztuką powinny być trwale połączone z procesem rewitalizacji?

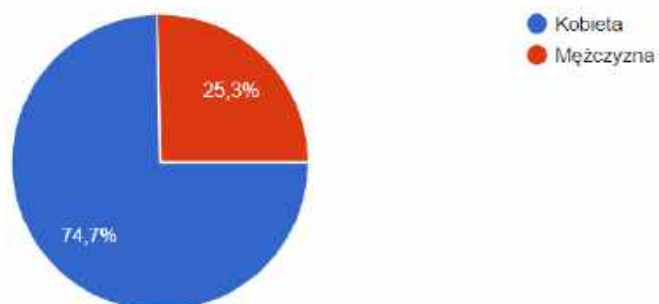
83 odpowiedzi

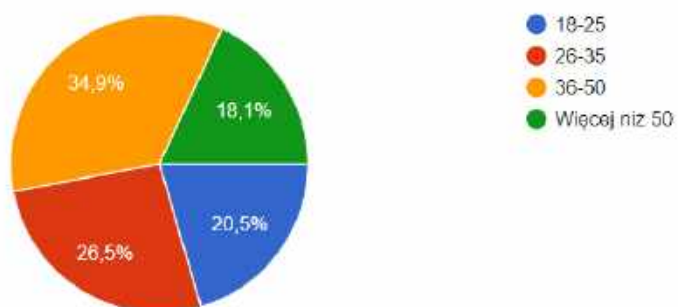
13. Płeć:

83 odpowiedzi

14. Wiek:

83 odpowiedzi

SZTUKA

JAKO CZYNNIK PARTYCYPACYJNY W REWITALIZACJI MIASTA

Instytut Rozwoju Miast podaje, iż 20% terenów zurbanizowanych w Polsce wskazuje się, jako obszary zdegradowane. W celu odnowy tych terenów kluczowe znaczenie ma rewitalizacja. Pojęcie to uległo ewolucji na przestrzeni lat. Według art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz. 1777), określa się ją mianem kompleksowych zabiegów, mających na celu odnowienie obszarów zdegradowanych za sprawą zunifikowanych aktywności w kwestiach społecznych, przestrzennych, gospodarczych oraz środowiskowych. Kompleksowa koncepcja rewitalizacji nie tylko zapewnia rozwój społeczno-gospodarczy, ale także pozwala na gruntowne przemiany społeczne. Dzięki temu społeczeństwo zyskuje program naprawy. Obserwuje się, że negatywne zjawiska społeczne mają tendencję do pogłębiania się i pociągania za sobą kolejnych, dlatego należy je minimalizować tak szybko jak to możliwe. Wątek partycypacji posiada bardzo duże znaczenie w rozwoju współczesnego miasta. Na przykładzie Łodzi i Warszawy zaobserwowano, że działania partycypacyjne mogą być oparte na różnorodnych sferach życia np. sport, rozrywka, edukacja, kultura, sztuka. Aktualnie to sztuka stała się niezbędną częścią miasta. Jej pojęcie uległo transformacji. Dzisiaj może się ona ukazywać w kolorze, zapachu, dźwięku, czy innych formach, które możemy dostrzec zmysłami. Zastosowanie sztuki może mieć

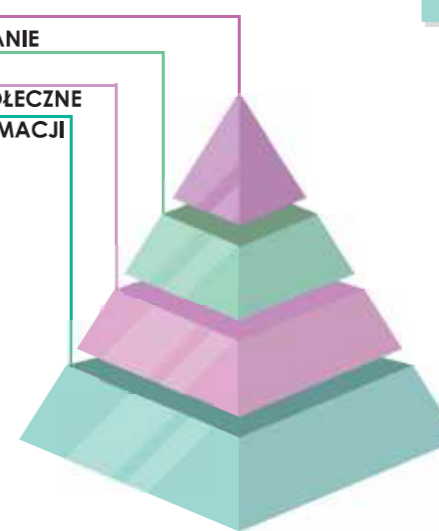
wiele funkcji: estetyczna, poznawcza, terapeutyczna, poznawcza, ludyczna, komunikacyjna, emocjonalna lub użytkowa. Sztuka może nadać nową funkcję miejscu lub naprawić jej wizerunek. Dynamizuje przestrzeń i pozwala dopasować się miejscu do warunków współczesności. Stała się także formą personalizacji miejsca. Pomaga mu na odnalezienie nowego „ducha” i ożywić niezachęcającą przestrzeń. Sztuka, to nie tylko rzeźby czy obrazy. Dzisiaj, to chodniki, ulice i place, z pozoru nieatrakcyjne miejsca stają się przestrzenią artystyczną. Artysty chcą w ten sposób zwrócić uwagę przechodniów i zaprosić do dialogu, przemyśleń, spostrzeżeń. Zauważalny staje się także pluralizm łączenia się formy, stylów, treści, zamierzeń artystów oraz ich skutków. Artysta przybiera postać działacza społecznego, jako artysty-aktywisty. Transformacje, jakie możemy zaobserwować w mieście za sprawą sztuki stają się narzędziem naprawczym, co może znacznie ułatwić proces rewitalizacyjny. Rola sztuki staje się czynnikiem mierzalnym. Możemy obserwować jej katalizujący wpływ na napływ turystów, wzrost wartości nieruchomości, lokalizację nowych przedsiębiorstw, budowanie nowych relacji społecznych. Uzmystowienie siebie, że sztuka to nie tylko obiekt obserwacji, ale także generator konkretnych zachowań społecznych, daje ciekawe narzędzie w procesie rewitalizacji. Sztuka z biegiem czasu zmienia swoją funkcję z pasywnej na aktywną.

CECHY DOBREJ PARTYCYPACJI

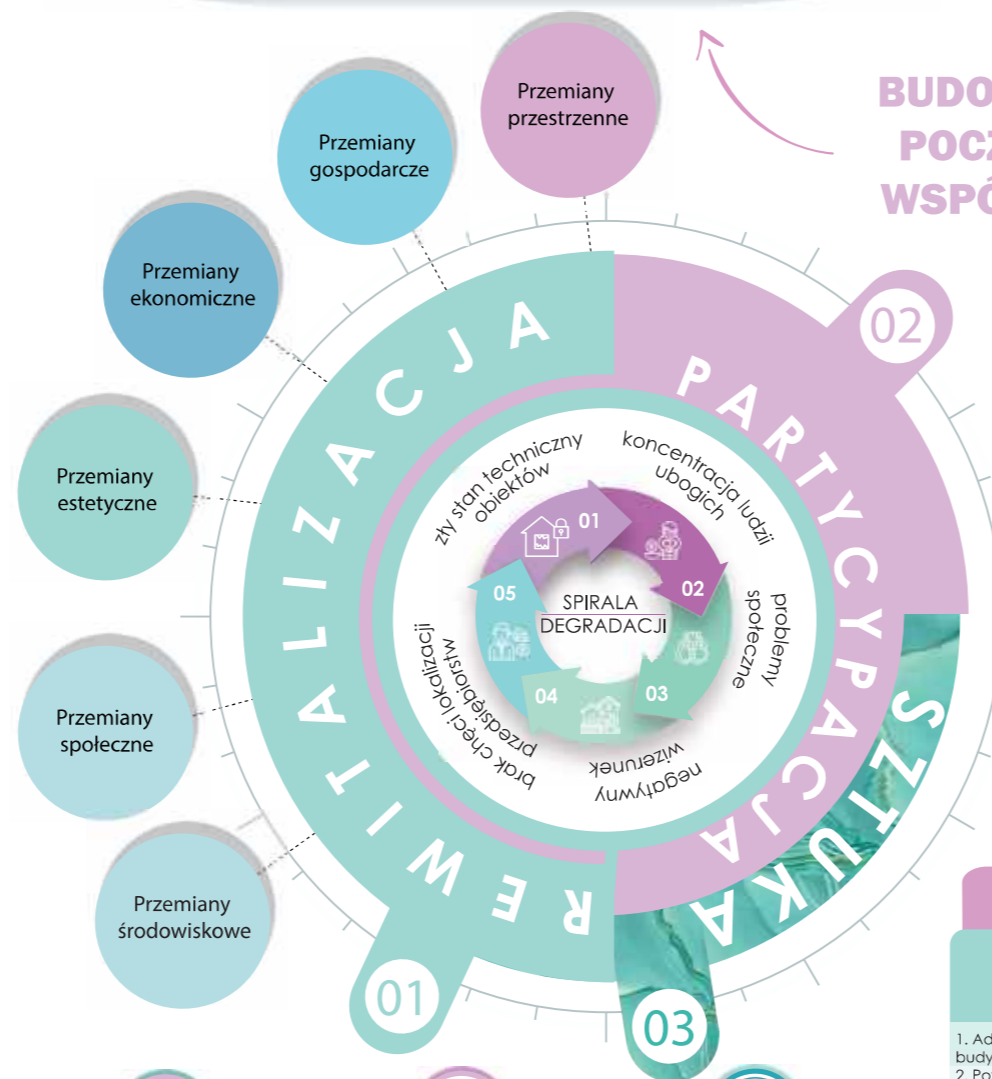

PIRAMIDA PARTYCYPACJI

1. DOSTĘP DO INFORMACJI
2. KONSULTACJE SPOŁECZNE
3. DZIAŁANIE
4. WSPÓŁDECYDOWANIE

BUDOWANIE POCZUCIA WSPÓLNOTY

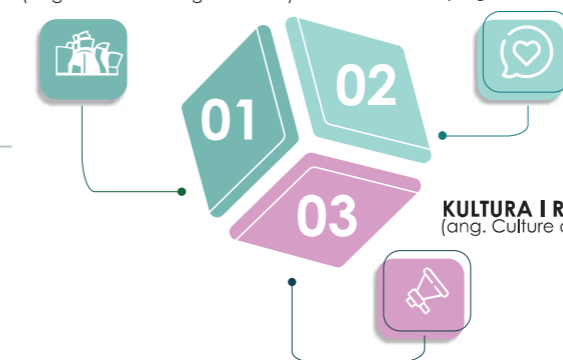

MODELE REWITALIZACJI Z UDZIAŁEM KULTURY

REWITALIZACJA POPRZEC KULTURĘ (ang. Culture-led regeneration)

KULTURALNA REWITALIZACJA (ang. Cultural regeneration)

KULTURA I REWITALIZACJA (ang. Culture and regeneration)

ŁÓDŹ

„Fajranty po łódzku”

Źródło: Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum Łodzi

ŁÓDŹ

Gra miejska „Podaj cegłę”

Źródło: Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum Łodzi

WARSZAWA

Mural na śmietniku

Źródło: <https://linkd.pl/7up7>

WROCŁAW

„Wrocław - wejście od podwórza”

Źródło: <https://linkd.pl/7upe>

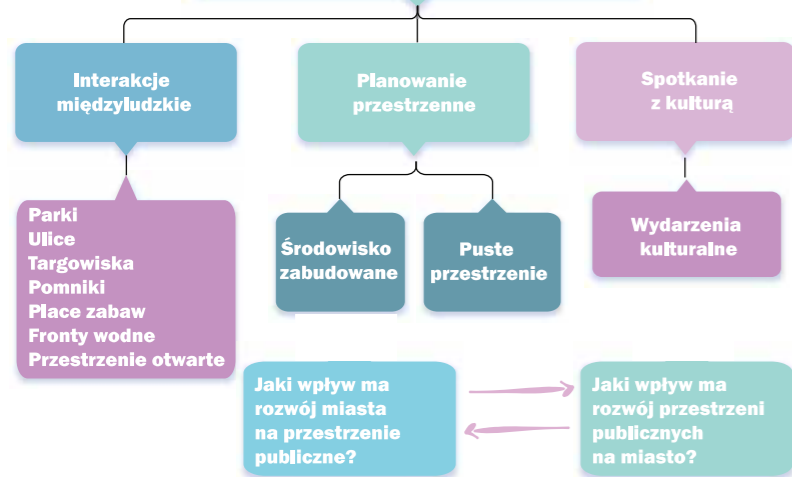
ŁÓDŹ

Manufaktura - mała architektura

Źródło: <https://linkd.pl/7upf>

PRZESTRZENIE PUBLICZNE

SZTUKA = KATALIZATOR SPOŁECZNY

EFEKT KULI ŚNIEŻNEJ

Sztuka = przestrzeń
Sztuka w miejscach publicznych
Polega na umiejscowieniu dzieła sztuki w formie fizycznej np. rzeźby w miejscu publicznym. Jej funkcja to estetyzacja.

Sztuka = przestrzeń
Sztuka jako przestrzeń publiczną
Opiera się na byciu tworem samym w sobie, jako konkretnego obszaru np. parku, czy promenydy. Jest to świadome wykorzystanie sztuki.

Sztuka = przestrzeń
Sztuka w interesie publicznym
Koncentruje się na rozwiązywaniu problemów społecznych oraz tworzeniu w związku z tym odpowiednich programów miejskich.

WSKAŹNIKI OKREŚLAJĄCE ROLĘ KULTURY W PROCESIE REWITALIZACJI

Aspekt ŚRODOWISKOWY	Aspekt SPOŁECZNY	Aspekt EKONOMICZNY
1. Adaptacja opuszczonych budynków	1. Zmiana wizerunku miejsca	1. Lokalne inwestycje
2. Pozytywny wpływ na jakość środowiska naturalnego	2. Zwiększenie liczby osób zaangażowanych w wolontariat	2. Wzrost wydatków mieszkańców i turystów
3. Budowa tożsamości,	3. Zwiększenie kapitału społecznego	3. Nowe miejsca pracy
4. Poczucie wartości miejsca,	4. Współpraca mieszkańców z władzami gminnymi	4. Zachęcenie pracowników i absolwentów w dzielnicy
5. Działania mające na celu likwidację wandalizmu	5. Więcej osób, chcących zdobywać wykształcenie	5. Wzrost relacji publiczno-prywatnych oraz wolontariatów
6. Podział przestrzeni,	6. Zwiększenie poziomu kultury mieszkańców	6. Wzrost zaangażowania sektora biznesu w kulturę
7. Zaangażowanie lokalnych artystów		7. Zwiększenie cen nieruchomości
8. Przyszłościowe koncepcje z wykorzystaniem kultury		

DOBRE PRAKTYKI

SZTUKA

JAKO CZYNNIK PARTYCYPACYJNY W REWITALIZACJI MIASTA

FILADELFA

Ściana pokoju

Źródło: <https://link.pl/7c74>

FILADELFA

Trolley Portal Gardens

Źródło: <https://link.pl/7e4>

FILADELFA

Rezultaty SPOŁECZNE

- budowanie tożsamości,
- rozwinięcie poczucia wspólnej wartości,
- kształtowanie pozytywnych postaw społecznych,
- platforma dla lokalnej społeczności, artystów i Mural Arts, aby uczyć się i rozwijać poprzez dynamiczne i pomysłowe rozmowy i metodologię,
- program praktyk odbudowujących dla młodzieży,
- pomoc młodym przedsiębiorcom, oferująca usługi artystyczne lub produkty, a także prezentując prac na pop-upach przez cały rok,
- podniesienie odporności społeczności podzielonej przez uzależnienie od narkotyków, przestępczość i niepełność mieszkaniową.

Rezultaty EKONOMICZNE

- Color Me Back: A Same Day Work and Pay Program to innowacyjna nowa inicjatywa, która łączy sztukę partycypacyjną i dostęp do usług społecznych w unikalnym modelu, oferując osobom, które doświadczają niepewności ekonomicznej, szersze zarobki,
- każdy uczestnik otrzymuje 50 \$ gotówki za trzy godziny pracy przy tworzeniu nowego projektu sztuki publicznej. Kwota płatności została specjalnie zaprojektowana w taki sposób, aby przekraczała standard płac dla żywych w Filadelfii,
- studenci w wieku 18-21 lat, którzy pomysłnie ukończyli klasę Mural Arts, mogą ubiegać się o płatny letni staż na kredyt w zakresie malarstwa ściennego, edukacji artystycznej i rozwoju biznesu.

Rezultaty PRZESTRZENNE

- niepowtarzalny charakter miasta,
- Restored Spaces tworzy innowacyjne projekty z różnorodnymi grupami w celu opracowania i uchwalenia planów odzwierciedlających aspiracje i cele wspólne dla wszystkich interesariuszy,
- źródło dumy i inspiracji,
- międzynarodowe uznanie Filadelfii jako „miasta murali”.

DZIELNICE

Obszary rewitalizacji to głównie City Center i University City.

DZIAŁANIE

Wprowadzenie parkietów, sadzenie roślin, nowe inwestycje, partnerstwo, działania artystyczne.

REWITALIZACJA

Wykorzystanie terenów przemysłowych oraz zmiana przeznaczenia parkingów.

ORGANIZACJE

W 1984 powstała organizacja artystyczna Philadelphia Mural Arts.

MURALE

Angażowanie lokalnej społeczności do współpracy z artystami. Każdy może wnieść coś od siebie.

15 000 turystów rocznie

TURYŚCI

Murale stały się nieodłącznym elementem miasta. Co roku podziwiają je liczni turyści.

PROCES POWSTAWANIA MURALU

PRZESTRZEŃ

WSPÓLPRACA

HEERLEN

NAGRODA STREET ART AWARD

67

MURALI ŚCIENNYCH

WYRÓŻNIENIE TOURIST TOMORROW AWARD

APLIKACJA „Street Art Cilles”

WYDARZENIA KULTURALNE np. Holy Moly Heerlen

Rezultaty SPOŁECZNE

- zaangażowanie społeczne,
- utworzenie silnych więzów pomiędzy mieszkańcami,
- zwiększenie poczucia dobrobytu,
- utworzenie oddolnego ruchu artystycznego,
- tworzenie działań związanych z malarstwem ściennym, takich jak warsztaty, projekty edukacyjne i aplikacja,
- powstanie nowych map zwiedzających i tras spacerowych,
- rozwój wycieczek pieszych.

Rezultaty PRZESTRZENNE

- pozytywny wizerunek miasta,
- atrakcyjność obszaru,
- wzrost świadomości ekologicznej,
- remont 5 placów publicznych z wykorzystaniem prac ściennych w celu zwiększenia spójności społecznej i możliwości zamieszkania,
- 67 murali w mieście,
- uzyskanie holenderskiej nagrody Street Art Award,
- niderlandzka stolica street artu,
- dokumentacja dzieł malarstwa ściennego za pośrednictwem stron internetowych,
- programy kulturalne na lata 2013-2016 i 2017-2020, a także program kulturalny na lata 2018-2020 uznał uczestnictwo w kulturze i działania informacyjne za podstawowe filary

Rezultaty EKONOMICZNE

- zwiększenie ilości turystów,
- pozytywny wpływ na mieszkalnictwo i lokalne przedsiębiorstwa,
- zwiększenie poczucia dobrobytu,
- zwiększenie wyników gospodarczych,
- wydarzenia z muralami Street Art Foundation podczas letniego festiwalu Cultura Nova od 2013.

HEERLEN MURALS

Kluczową organizacją Street Art w Holandii. Opera się na zaangażowaniu społecznym. Jej celem jest przeciwdziałanie dewastacji miasta.

Źródło: <https://link.pl/7ca>

SZTUKA SPOŁECZNA

Głównym zamierzeniem było wykorzystanie sztuki społecznej, jako narzędzia rewitalizacji. Sztuka okazała się idealnym narzędziem do budowania więzi oraz ożywienia opustoszałych przestrzeni miasta.

Źródło: <https://link.pl/7cc>

BUDOWANIE TOŻSAMOŚCI

Treści zaprezentowane na murach oddają lokalne uwarunkowania, historię dzielnic i ludzi. Ważnym przykładem może być mural, który poświęcony jest górniczej historii miasta.

Źródło: <https://link.pl/7cd>

IMPULS

Zainicjowanie sztuki ulicznej stało się impulsem do dodatkowych działań, takich jak warsztaty, wydarzenia społeczne, a także projekty dotyczące zielonego rozwoju. Artysty zapraszają do współpracy mieszkańców, przedsiębiorców oraz młodzież.

Źródło: <https://link.pl/7ce>

ZMIANA ZACHOWAŃ

Podjęte działania pozwoliły na kreowanie pozytywnych wzorców społecznych. Rezultatem tego było zmniejszenie liczby przestępstw o prawie 3 tysiące (porównując rok 2012 do 2019).

Źródło: <https://link.pl/7cf>

CHICAGO

Mural „Windows to the Future”

Źródło: <https://link.pl/7ca>

CHICAGO

Mural na rzece Little Calumet

Źródło: <https://link.pl/7cb>

CHICAGO

Instalacja na Union Station

Źródło: <https://link.pl/7cc>

CHICAGO

Rezultaty SPOŁECZNE

- polepszenie jakości życia,
- zaangażowanie społeczne,
- zwiększenie komfortu pieszego,
- powstanie organizacji Metropolitan Planning Council, dbająca o nawiązanie silnego partnerstwa między interesariuszami,
- podejmowanie działań placemakingowych,
- wzrost populacji,
- włączenie młodzieży szkolnej w działania artystyczne,
- nagroda Chicago Community Trust za wybitną strategię społeczną,
- powstanie organizacji Chicago Neighborhood Initiatives,
- podejmowanie inicjatyw społecznych,
- dbanie o kształtowanie podstaw tolerancyjnych i traktowanie każdego człowieka na równi bez względu na pochodzenie.

Rezultaty PRZESTRZENNE

- wypracowanie wytycznych, które wspierają przemysł kreatywny, rozwój mieszczan, ludzką skalę miejską, wydajne korytarze transportowe i program terenów zielonych, aby zamienić strategiczne ulice w multimodalne wspólne przestrzenie otwarte,
- powstanie murali, mozaik i rzeźb na obszarze miasta,
- murale na mostach, budynkach, dworcach kolejowych, garażach, które pokazują historię wiary i nadziei, rasy i migracji, walki i sukcesu, rodziny i radości.

Rezultaty EKONOMICZNE

- napływ turystów,
- wzrost gospodarczy,
- powstanie nowych firm, a co za tym idzie nowych miejsc pracy,
- zwiększenie wartości nieruchomości.

Metropolitan Planning Council

Institucja wielospektrowego planowania regionalnego. Bazuje na partnerstwie, zaufaniu, doświadczeniu oraz wzajemnym szacunku.

Wizja 3 rzek

Mieszkańcy sygnalizowali, żeby wykorzystać rzeki do rekreacji, działań sąsiedzkich, jakimi są np. pikniki, czy koncerty.

Działania placemakingowe

To dobry początek, aby zachęcić mieszkańców do współpracy. Chicago wykorzystuje proste rozwiązania, które w każdej chwili można zdemonstrować lub przestawić w inne miejsce.

Chicago Public Art Group

Organizacja, dla której sztuka stała się sposobem na budowanie komunikacji, zrozumienia, uczenia się pracy w grupie, odpowiedzialności za jej finalny efekt, a także łamanie barier społecznych.

350

min \$ nowych inwestycji

2100

nowych stałych miejsc pracy

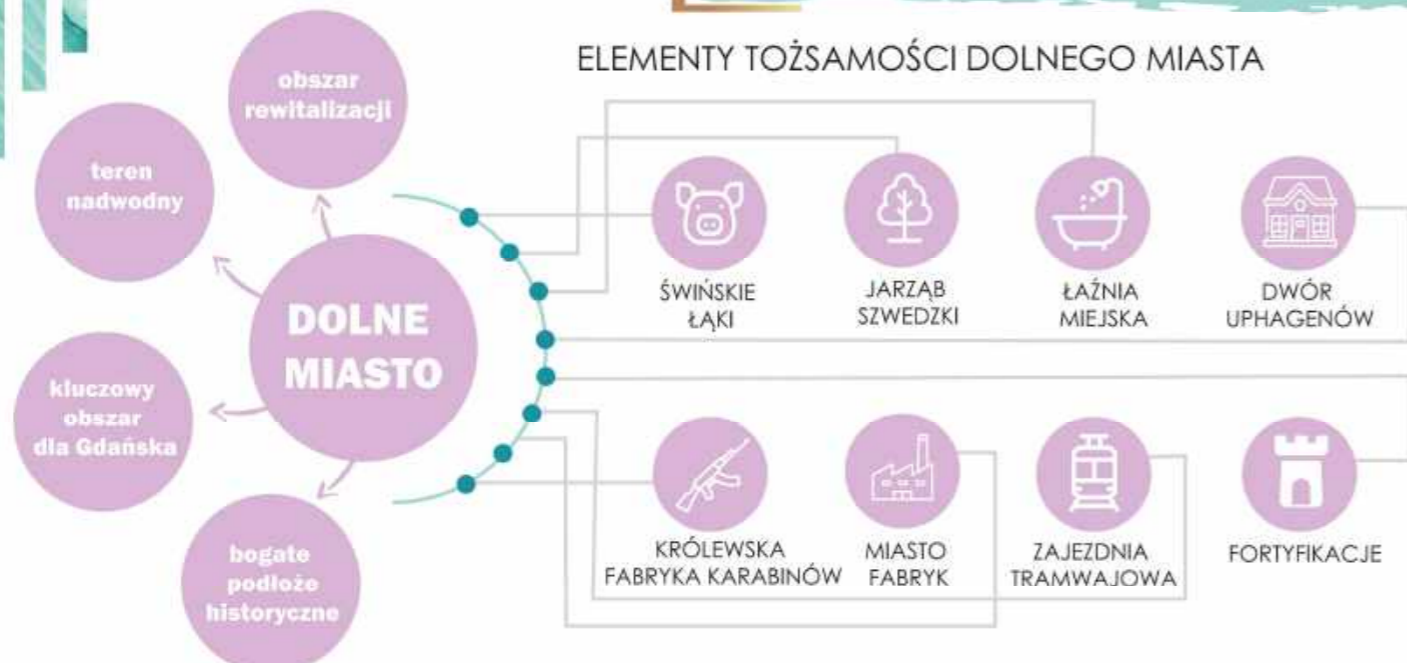
136%

wzrost wartości nieruchomości

SZTUKA

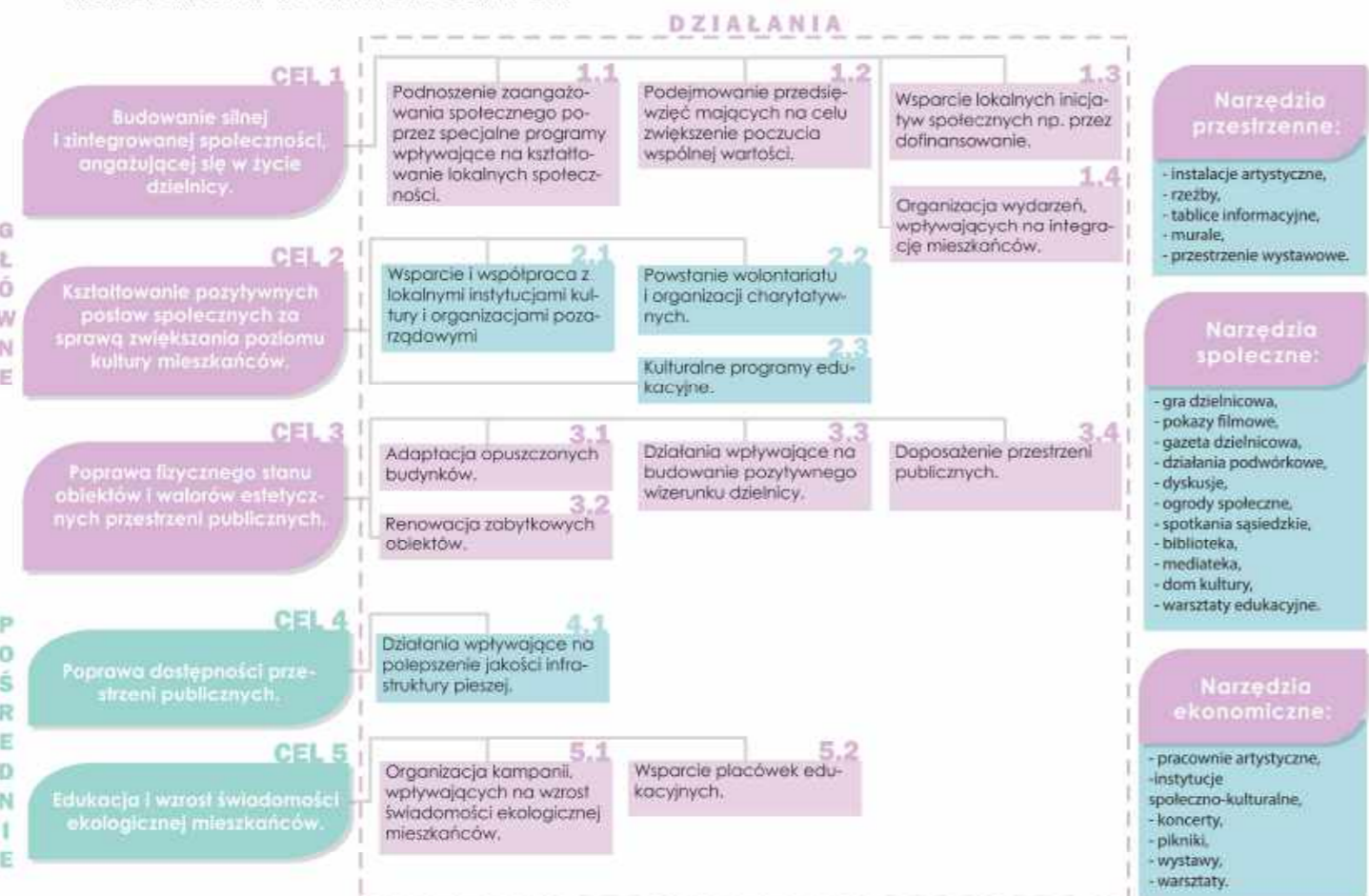
JAKO CZYNNIK PARTYCYPACYJNY W REWITALIZACJI MIASTA

NA PODSTAWIE WYNIKÓW ANKIETY Z MIESZKAŃCAMI DOLNEGO MIASTA

KIERUNKI ZMIAN ARTYSTYCZNYCH

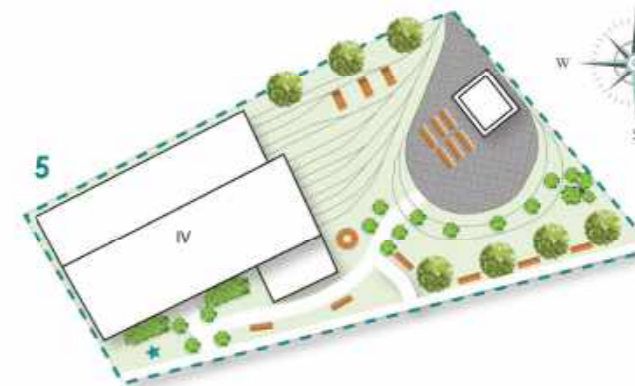
OKREŚLENIE POTENCJAŁU DZIAŁAŃ ARTYSTYCZNYCH DOLNEGO MIASTA

WYBRANE ROZWIĄZANIA DLA OBSZARU APLIKACYJNEGO

APLIKACJA MOBILNA

WSTĘPNA WIZJA OBSZARU DAWNEJ ZAJEZDNI

WYBRANE PRAKTYKI REWITALIZACJI Z UDZIAŁEM KREATYWNEGO PLACEMAKINGU NA GRUNCIE POLSKIM

Streszczenie

Kreatywny placemaking stał się obecnie jednym z narzędzi rewitalizacji miasta. Interwencje artystyczne otwierają nowe horyzonty w kształtowaniu przestrzeni publicznej, ale także aktywizują społeczność i pobudzają lokalną gospodarkę. Przestrzenie projektowane w myśl tej idei posiadają miejsca do wypoczynku, relaksu, rozrywki, ale także służą m.in. ochronie zabytków. Zastosowanie sztuki pozwala na budowanie tożsamości miejsca, kształtowanie jego wizerunku oraz nadawanie mu nowych funkcji. Miejsca kształtowane w myśl kreatywnego placemakingu powinny charakteryzować się dostępnością, funkcjonalnością, atrakcyjnością przestrzeni oraz być generatorem interakcji społecznych. W artykule przeanalizowano działania placemakingowe podejmowane w Łodzi - w ramach projektu Manufaktura oraz Off Piotrowska, a także w Krakowie - projekt „Superścieżka”. Dowodzą one, że wykorzystanie sztuki w przestrzeniach publicznych daje realne korzyści w budowaniu relacji międzyludzkich i powodują zwiększenie zaangażowania społecznego. Świadomość roli sztuki w zakresie współkształtowania miasta daje nowe możliwości w zakresie działań rewitalizacyjnych.

Słowa kluczowe: kreatywny placemaking, sztuka jako narzędzie rewitalizacji, rewitalizacja

SELECTED REVITALIZATION PRACTICES WITH THE PARTICIPATION OF CREATIVE PLACEMAKING IN POLAND

Abstract

Creative placemaking has now become one of the city's revitalization tools. Artistic interventions open up new horizons in shaping public space, but also activate the community and stimulate the local economy. The spaces designed in accordance with this idea have places for rest, relaxation, entertainment, but also serve, among others, protection of monuments. The use of art allows you to build the identity of a place, shape its image and give it new functions. Places shaped according to creative placemaking should be characterized by accessibility, functionality, attractiveness of space, and generate social interactions. The article analyzes the placemaking activities undertaken in Łódź - as part of the Manufaktura and Off Piotrowska projects, as well as in Krakow - the "Superścieżka" project. They prove that the use of art in public spaces brings real benefits in building interpersonal relationships and increases social involvement. Awareness of the role of art in terms of co-shaping the city, it offers new opportunities in the field of revitalization activities.

Keywords: creative placemaking, art as a revitalization tool, revitalization

WSTĘP

Pojęcie rozwoju współczesnego miasta nieodłącznie wiąże się z procesami rewitalizacji. W celu jak najefektywniejszych rezultatów tego procesu, władze miejskie poszukują coraz to nowych narzędzi rewitalizacji, które usprawnią te działania [9]. Jednym z nich jest wykorzystanie kultury i sztuki, jako narzędzia odnowy przestrzeni publicznych. Transformacje, jakie możemy zaobserwować za ich sprawą dowodzą, że nie są już tylko czynnikami, które wpływają na względy estetyczne, ale zauważalna staje się ich rola naprawcza [11]. Przykładem takiego narzędzia może być kreatywny placemaking. Pojęcie to pochodzi z języka angielskiego i w dosłownym tłumaczeniu oznacza *tworzenie miejsc*. Według Wydziału Urbanistyki i Planowania jednej z amerykańskich uczelni Massachusetts Institute of Technology w Bostonie termin ten definiowany jest jako świadome projektowanie przestrzeni publicznych w taki sposób, aby sprzyjały nawiązywaniu relacji społecznych i podnosiły jakość życia mieszkańców [3]. Zgodnie z tą zasadą przestrzenie publiczne są projektowane tak, aby osiągnąć założone rezultaty ekonomiczne, ale tym samym wykorzystać sprawczą rolę kultury i sztuki w celu pobudzania interakcji społecznych. Kreatywne tworzenie miejsc pozwala na ożywienie przestrzeni ogólnodostępnych [8]. Obecnie coraz częściej możemy zaobserwować wykorzystanie sztuki w rewitalizowanych przestrzeniach publicznych zarówno w Polsce, jak i zagranicą. Pionierem w tych działaniach są państwa amerykańskie. Możemy przytoczyć tutaj przykład rewitalizacji w Filadelfii (Mural Arts Program Filadelfia) czy Bostonie (Public Art on Greenway) [9].

1. JAK TWORZYĆ PRZESTRZEŃ ZGODNIE Z IDEAŁ KREATYWNEGO PLACEMAKINGU?

Zgodnie z raportem Markusen i Gadwy „Creative Placemaking, Executive Summary” [5], tworzenie miejsc w myśl idei kreatywnego placemakingu polega na współpracy sektora publicznego, prywatnego oraz organizacji pozarządowych w celu utworzenia tętniącego życiem ośrodka miejskiego, który będzie przyjazny dla wszystkich grup społecznych. Raport wyznacza 6 składników, które decydują o sukcesie takiego miejsca. Należą do nich: kreatywni twórcy przestrzeni, wykorzystanie unikalnego charakteru miejsca, wsparcie sektora publicznego, pomoc dla inwestorów prywatnych, wsparcie finansowe artystów oraz budowanie wzajemnej postawy partnerstwa [5]. Ideologia kreatywnego tworzenia miejsc polega na tworzeniu miejsc, które odpowiadają na potrzeby mieszkańców. Należy rozgraniczyć fizyczne zagospodarowanie terenu, a rzeczywiste wykreowanie miejsca, które będzie chętnie odwiedzane [2]. Kreatywny placemaking to coś więcej niż samo planowanie zagospodarowania przestrzeni [7].

W celu stworzenia miejsca kreatywnego należy pamiętać o kluczowych aspektach oraz wartościach, jakimi powinno odznaczać się takie miejsce. Schemat, przedstawiony na Rys. 1.1 obrazuje te zależności. Przestrzeń kreatywna powinna zapewniać odpowiednią dostępność za sprawą niezbędnej infrastruktury, komunikacji publicznej, parkingów, które umożliwią dogodnie dotarcie do przestrzeni publicznej. Kolejnym kluczowym aspektem jest komfort i wizerunek, które sprawią, że dane miejsce będzie atrakcyjne dla mieszkańców i chętnie będą je odwiedzali. Niezbędna jest odpowiednia architektura oraz zapewnienie bezpieczeństwa. Ważną kwestią jest też odpowiednia pielęgnacja zieleni. Następnie, takie miejsce powinno charakteryzować się różnorodnością aktywności,

jakie mogą być na jej terenie wykonywane. Objawia się to np. w organizacji imprez plenerowych, pokazów filmowych, festiwali, koncertów. Ostatnim czynnikiem, który decyduje czy dane miejsce jest kreatywne jest społeczność, która sama weryfikuje przydatność danej przestrzeni publicznej. Im więcej w niej osób starszych, mężczyzn, kobiet, rodzin, dzieci oraz interakcji pomiędzy tymi grupami społecznymi, tym lepiej przystosowana jest dana przestrzeń.

Rys. 1.1. Cechy charakterystyczne miejsca kształtowanego w myśl idei kreatywnego placemakingu
Źródło: socialkiwi.pl [2]

2. ZASTOSOWANIE SZTUKI JAKO NARZĘDZIA REWITALIZACJI

Rewitalizacja z zastosowaniem sztuki może mieć różne wymiary. Sztuka może pełnić różnorodne zadania w zależności od potrzeb rewitalizowanego obszaru. Jedną z jej kluczowych funkcji jest kształtowanie tożsamości miejsca. To ona w najlepszy sposób potrafi oddać genius loci miejsca. Wykorzystanie już istniejących potencjałów miejsca jest istotnym czynnikiem w kształtowaniu przestrzeni, która będzie odpowiadała na potrzeby mieszkańców. Według prof. Zuziaka atrakcyjne przestrzenie publiczne to jeden z podstawowych czynników, które mogą doprowadzić do pozytywnych i długofalowych rezultatów działań rewitalizacyjnych [13]. Kolejnym zadaniem sztuki może być nadanie nowych funkcji na zdegradowanym obszarze. Pierwotna funkcja rewitalizowanych terenów często zanika w wyniku przemian gospodarczych, społecznych lub przemysłowych. Wprowadzenie sztuki do takiego miejsca pozwala mu nabyć nową funkcjonalność i ponownie ożywić przestrzeń. Następnym aspektem na jaki pozytywnie wpływa sztuka to naprawa miejsca, rozumiana jako zmianę jego wizerunku. Ukazuje się tutaj rola naprawcza sztuki, która pojawiając się w przestrzeni podnosi jej walory estetyczne [11].

Kreatywny placemaking spełnia te wszystkie kryteria. Według raportu „Placemaking. Value And The Public Realm” [10] wyróżniono cztery kluczowe aspekty, na które wpływa pozytywnie placemaking. Są to:

- zmiana wizerunku terenu,

- kreowanie nowych przestrzeni dla mieszkańców, pracowników i przyjezdnych,
- dodanie nowych funkcji terenu min. na wydarzenie związane z kulturą i sztuką,
- budowanie tożsamości zrewitalizowanego miejsca.

Udowadnia to, że zastosowanie placemakingu jako narzędzia rewitalizacji pozwala na uzyskanie mierzalnych rezultatów, które wpłyną na efektywność całego procesu.

3. WYBRANE PARKTYKI Z UDZIAŁEM KREATYWNEGO PLACEMAKINGU

W celu szerszego przyjrzenia się pojęciu placemakingu postanowiono przeanalizować trzy przykłady takich działań podjętych w Polsce. Pierwszy z nich zlokalizowany jest w Krakowie, dwa pozostałe w Łodzi. Przy wyborze przykładów starano się wyszukać odmienny charakter realizacji. W obranych przykładach jest to: ścieżka, kompleks obiektów z centralnym placem, kompleks obiektów z uliczkami pomiędzy budynkami.

3.1. Projekt Superścieżka w Krakowie

Jednym z pierwszych działań placemakingowych w Polsce był projekt „Superścieżka” w Krakowie (Rys. 3.1), zlokalizowanym między Rondem Mogiłskim i Grzegórzeckim. W ramach projektu miały miejsce 4 spotkania o charakterze warsztatowym z okolicznymi mieszkańcami – w ramach których powstało blisko 70 koncepcji na wygląd alei. Cała koncepcja powstała we współpracy architektów, urbanistów, lokalnych aktywistów i mieszkańców Krakowa. Opierała się ona na budowie ścieżki, otoczonej wysokiej jakości przestrzeniami publicznymi, bazującymi na zieleni. Przebieg ścieżki jest urozmaicony przez różnego rodzaju miejsca do wypoczynku, sportu czy rekreacji. Obiekt jest także urozmaicony o sztukę. Odbył się konkurs na rzeźbę do skweru im. Mariana Eilego. Tego typu działanie, włączające mieszkańców w projektowanie na taką skalę miało miejsce pierwszy raz w Polsce. Skutkiem podjętych działań była rewitalizacja skweru, przebudowa ścieżki rowerowej, powstanie placu zabaw dla dzieci oraz wzbogacenie inwestycji o obiekty małej architektury czy fontannę, a także stworzenie masterplanu, który określa koncepcję zagospodarowania kolejnych faz ścieżki. Inwestycja podkreśla rolę komfortu pieszych i rowerzystów w mieście [8]. Pierwszy etap realizacji został ukończony w 2017 roku. Skupiał się na zieleni, wodzie i słowie. Powstały tam także tablice informacyjne na temat projektu i wydarzeń towarzyszących. Projekt miał być wyrazem nawiązywania pozytywnych relacji społecznych. Na Rys. 3.2 zaprezentowano przykładowe działania.

Rys. 3.1. „Superścieżka” Kraków

Źródło: <https://www.morizon.pl/blog/placemaking/>

Rys. 3.2. Działania placemakingowe – „Superścieżka” Kraków
Źródło: <https://www.facebook.com/pg/Supersciezka/photos/>

3.2. Działania placemakingowe na przykładzie projektu Manufaktura w Łodzi

Przykładem działań placemakingowych w ramach rewitalizacji może być przykład miasta Łodzi. Rewitalizacja postindustrialnych fabryk stała się jedną z dróg ożywienia dawno zamarłej przestrzeni miasta. Celem działań była odbudowa dawnej tkanki miejskiej przy zachowaniu zabytków dziedzictwa narodowego, położone wokół centralnego placu. Koncepcja polegała na połączeniu zabytkowej architektury z nowoczesnym designem, który miał sygnalizować nowe przeznaczenie fabryki. Poprzemysłowa spuścizna terenu była nie lada wyzwaniem dla projektantów, jednak powstała w ten sposób tożsamość miejsca, która była kluczem do sukcesu. Działania adaptacyjne pokazały nową drogę dla architektów. Za ich sprawą połączono zabytkowe elementy architektury z „nowymi” przy jednoczesnym zachowaniu równowagi między nieodzownym rozwojem gospodarczo-ekonomicznym, a ochroną kultury i dziedzictwa miejsca [12]. Przemiana przestrzeni fabryki w kompleks usługowo-handlowy Manufaktura została przeprowadzona w myśl idei placemakingu (Rys. 3.3). Kompleks ma służyć przede wszystkim ludziom. Jest to miejsce, do którego nie tylko idzie się w celach zakupowych, ale także towarzyskich. Bogata oferta, jaką oferuje centrum pozwala ciekawie spędzić czas, bez konieczności wydawania pieniędzy. Znajdziemy tam 3 muzea: Muzeum Fabryki, Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Centrum Promocji Mody. Całość zlokalizowana jest wokół centralnego placu, który w zależności od wydarzenia zmienia swoje zastosowanie pod koncerty, wydarzenia sportowe czy artystyczne. W porze letniej 3,5 ha rynku zostaje zagospodarowane pod piaszczystą plażę, a zimą na lodowisko. Znajdziemy tam także Aleję Rzemieślników, w której możemy obserwować pracę prawdziwych rękodzielników, a także najdłuższą fontannę w Europie (Rys. 3.4a). Kursuje tam także zabytkowy tramwaj (Rys. 3.4b), który porusza się po całym kompleksie. Wszystkie działania zostały wprowadzone po to, aby wzbudzić w mieszkańcach Łodzi oraz turystach poczucie wspólnoty. Zrewitalizowane przestrzenie pozytywnie oddziałują na samopoczucie i stymulują do szerszego poznania miejsca. Podstawą dobrego placemakingu jest autentyczność i odpowiedź na potrzeby mieszkańców, co w tym przypadku na pewno się udało.

Rys. 3.3. Działania placemakingowe – Manufaktura w Łodzi
 Źródło: <https://www.morizon.pl/blog/placemaking/>

Rys. 3.4. a) najdłuższa fontanna w Europie b) tramwaj w Manufakturze
 Źródło: <https://www.podrozepoeuropie.pl/manufaktura-centrum-handlowe-lodz/>

3.3. Off Piotrowska w Łodzi

Kolejnym ciekawym przykładem, który również jest zlokalizowany w Łodzi to projekt OFF Piotrkowska (Rys. 3.5). Jest to multifunkcyjny kompleks obiektów zagospodarowanych po historycznej tkalni i przędzalni Franciszka Ramischa. Jak wiadomo miasto Łódź słynie z przemysłu włókienniczego, jednak wielu miejscach nie przetrwał on do dziś, dlatego mamy do czynienia z wieloma obiektami pofabrycznymi. Przez długi czas przestrzenie pofabryczne kojarzyły się z negatywnym wizerunkiem miasta. W 2011 roku instytucja OPG Property Professionals postanowiła wykorzystać ten obszar w sposób kompleksowy. Główna idea tego miejsca opierała się na stworzeniu centrum kultury, które zachęci mieszkańców do wzajemnych interakcji. Miejsce jest przeznaczone głównie dla osób młodych oraz przedsiębiorców, którzy zajmują się branżą kreatywną (np. sztuka, moda, nowoczesne technologie). Znajdziemy tam m. in. przestrzenie wystawowe, pracownie artystyczne (Rys. 3.6), edukacyjne, puby, restauracje, przestrzenie biurowe, usługowe. Dodatkowo, obszar charakteryzuje się dogodnym położeniem w centrum Łodzi. Działania rewitalizacyjne podjęte na tym obszarze porównywane są do Lyonu czy Manchesteru [6].

Rys. 3.5. Off Piotrowska – widok na ulicę
Źródło: GoogleGrafika

W raporcie z badań Międzynarodowego Centrum Kultury [1] możemy odnaleźć informację, iż specyficzną cechą relacji między najemcami przestrzeni w kompleksie OFF Piotrowska jest poczucie wspólnoty. Podmioty najmu nie są przypadkowe, a starannie dobierane tak, aby pasowały do całości przedsięwzięcia i dodatkowo wkładały jak najwięcej ze swojej strony, aby udoskonalić to miejsce. Analizy dowodzą, że wyraźnie daje się zauważyć wzajemna pomoc między podmiotami, wzajemna inspiracja do działania, wspólne inicjatywy, spotkania, oparte na relacjach koleżeńskich. Możemy przeczytać „tu w sposób szczególny łączy mi się przestrzeń z ludźmi, bo ona by nie miała sensu bez ludzi” [1]. Według statystyk większość odwiedzających wybiera to miejsce ze względu na atmosferę. Ponadto część sukcesu tego projektu doszukiwania jest w załączku działań artystycznych, która prowadzona była już tam wcześniej. Dowodzi to, iż należy wykorzystywać już wcześniej podejmowane działania, tak aby zbudować charakter miejsca. Nie zawsze dobrym wyjściem jest wprowadzenie nowej funkcji miejsca. Należy dobrze przestudiować działania już wcześniej prowadzone, a być może one staną się nową wizytówką miejsca. Projekt OFF Piotrowska dowodzi również, że inicjatywa oddolna najemców pozwala stworzyć niepowtarzalny klimat miejsca, który przyciąga nie tylko mieszkańców Łodzi, ale również przyjezdnych. Badania [1] wykazują, że czynnik artystyczny był szczególnie ważny w fazie rozwoju tej przestrzeni.

Rys. 3.6. Pracownie OFF Piotrowska: a) malarska OKO, b) ceramiczna Indygo
Źródło: Raport z badań [1]

4. DYSKUSJA

W celu zestawienia analizowanych praktyk z udziałem kreatywnego placemakingu na gruncie polskim, przygotowano porównanie w postaci Tabeli 4.1. Kryteria, które zostały zawarte w tabeli stanowią połączenie cech przestrzeni placemakingowych, które zostały zaprezentowane w raporcie Markusen i Gadwy [5] oraz na Rys. 1.1.

Tabela 4.1. Porównanie wybranych praktyk z udziałem kreatywnego placemakingu na gruncie polskim

	Kreatywni twórcy przestrzeni	Dodanie nowej funkcji miejsca	Wykorzystanie tożsamości miejsca	Budowanie relacji partnerskich	Dostępność przestrzeni	Atrakcyjność miejsca	Wsparcie sektora prywatnego	SUMA:
Superścieżka								5
Manufaktura								6
Off Piotrowska								7

Źródło: opracowanie własne

Legenda	
tak=1	nie=0

Odnosząc się do elementów zaprezentowanych w Tabeli 4.1 największą ilością cech kreatywnego placemakingu charakteryzują się działania podjęte w Off Piotrowska. Należy podkreślić jednak, że każdy z tych projektów miał inny charakter. Superścieżka była pierwszym tego typu działaniem w skali Polski. Projekt Manufaktura był przede wszystkim realizacją komercyjną, która miała przyciągnąć jak najwięcej ludzi. Wprowadzone w niej działania placemakingowe miały za zadanie przede wszystkim podnieść atrakcyjność przestrzeni, działania integracyjne miały tu charakter drugorzędny. Z kolei czynności podejmowane w ramach projektu Off Piotrowska zawierają wszystkie elementy wskazane przez Gadwę i Markusen [5]. Jest to projekt najlepiej oddający istotę kreatywnego placemakingu, biorąc pod uwagę porównywane przypadki.

PODSUMOWANIE

Kreatywny placemaking stał się narzędziem rewitalizacyjnym. Świadomość roli sztuki daje samorządom nowe możliwości w kształtowaniu programów rewitalizacyjnych. Ideą placemakingu jest tworzenie miejsc odpowiadających na potrzeby społeczności. Sztuka wprowadzona w przestrzeń publiczną wpływa na jej atmosferę oraz środowisko urbanistyczne, które jednocześnie wzmacnia i buduje jego tożsamość. Wpływa także na budowanie odpowiedzialnej społeczności. Sztuka stała się czynnikiem stymulującym, inicjującym oraz podtrzymującym procesy zmian w ramach rewitalizacji. Istotne jest także wykorzystanie historii miejsca, jako czynnika katalizującego i załączka działań artystycznych. Nowa generacja sztuki publicznej, to twórczość, która ma zwracać na siebie uwagę, a jednocześnie stymulować do określonych zachowań.

W warunkach polskich mamy do czynienia dopiero z fazą rozwoju kreatywnego placemakingu. Działania te bazują w gruncie rzeczy na historii danego miejsca, tak aby oddać jego lokalną specyfikę. Sztuka u swoich początków wprowadzania do działań rewitalizacyjnych miała stać się atraktorem transformacji zdegradowanego obszaru, natomiast z biegiem czasu zmieniła ona swoją formę z pasywnej na aktywną. Na podstawie przytoczonych praktyk z udziałem kreatywnego placemakingu wykorzystanych w Krakowie i Łodzi można stwierdzić, że sztuka pozytywnie wpływa na interakcje i zaangażowanie społeczne. Działania w myśl kreatywnego placemakingu stwarzają realne korzyści, animują przestrzeń, a także stają się załącznikiem wzrostu gospodarczego.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Fiń A., Jagodzińska K., Sanetra-Szeliga J., Społeczno-ekonomiczny wpływ dziedzictwa kulturowego. Diagnoza wykorzystania dziedzictwa kulturowego przez branżę kreatywną na przykładzie OFF Piotrkowskiej w Łodzi- raport z badań, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2016.
- [2] <http://socialkiwi.pl/jak-kreowac-ulubione-miejsca-czyli-czym-jest-placemaking-i-jak-to-ugryzc/> (data dostępu 21.09.2020r.)
- [3] <https://brief.pl/czy-placemaking-to-nowy-place-marketing/> (data dostępu 21.09.2020r.)
- [4] Landscape Architecture as a common ground, IFLA Europe Exhibition of the Landscape Architecture Projects in Europe, 2019, s.41
- [5] Markusen A., Gadwa A., Creative Placemaking, Executive Summary, Washington, DC 2010
- [6] Miśkowiec M., Przemiany terenów poprzemysłowych w miejscach dziedzictwa przemysłu włókienniczego na przykładzie Manchesteru, Lyonu i Łodzi, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2016
- [7] Project for Public Spaces, Jak przetworzyć Miejsce Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2015
- [8] Rembeza M., Shaping Places through Art. The Role of Creative Placemaking in Philadelphia, Vienna 2016
- [9] Rembeza M., Transformacja tożsamości miejsca jako efekt interwencji artystycznych w przestrzeni publicznej, Biuletyn KPZK PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, nr No 264, 2016, s. 326-333
- [10] Robinson S., Barkham R., Carver S., Gray H., Siebrits J., Holberton R., Placemaking. Value And The Public Realm, CBRE, 2017
- [11] Wojtowicz-Jankowska D., Rewitalizująca rola sztuki w miejskiej przestrzeni publicznej, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2019
- [12] Wrana J., „Nowa” tożsamość miejsca w poprzemysłowej Łodzi, Budownictwo i Architektura, Politechnika Lubelska, Lublin, 2010, s. 137-144
- [13] Zuziak Z., Kryteria oceny projektów rewitalizacji wspieranych z EFRR, [w:] Skutki przestrzenne przebudowy miast i regionów z udziałem środków unijnych – wnioski do

planowania i zarządzania przestrzeni, E. Węclawowicz- -Bilska (red.). Czasopismo Techniczne „Architektura”, z. 12-A, Kraków 2006, s. 90.